

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

XXIII. ÉVFOLYAM, 2014. FEBRUÁR

TARTALOM

■	3	SÁNDOR IVÁN	
		A Vanderbilt-jacht hajóorvosa	(regényrészlet)
■	10	CSOBÁNKA ZSUZSA	
		A háború belül van	(regényrészlet)
■	21	BOZSIK PÉTER	
		Morzsa	(vers)
■	22	VARGA IMRE	
		Teresa Lanti céduláiból	(vers)
■	24	KISS TIBOR NOÉ	
		Aludnod kellene	(regényrészlet)
■	30	MARTON MÁRIA	
		Játék	(elbeszélés)
■	46	SÁNTHA JÓZSEF	
		Sebességkorlátozás	(novella)
■	52	GEREVICH ANDRÁS	
	52	Billiárd	
	52	Időkút	
	53	Maszkok	(versek)
■	54	NYERGES GÁBOR ÁDÁM	
	54	Szerenád	
	56	Jobb esélyünk nincs	(versek)
■	57	KRUSOVSZKY DÉNES	
		Mélyebb rétegek	(novella)

■	66	RÖHRIG ESZTER	■
	66	Nem én, hanem ő	
	67	Gömbölyű illat-íz	
	68	Semmi sincs. Rombolt változat	
	70	„Amit tettem, csak rám tartozik”	(kisprózák)
■	71	BAKA L. PATRIK	■
		Tűz egy tükör túloldalán	(egy regény fragmentumai)
■	78	LENGYEL ANDRÁS	■
		Írógép, írás, irodalom	(az írógéphasználat magyarországi történetéhez)
■	95	KÖRÖSI ZOLTÁN	■
		A poloska íze	(Borbély Szilárd <i>Nincstelenek</i> című regényéről)
■	98	ZELEI DÁVID	■
		Zsigerből vagy realistán?	(szélgjegyzetek Roberto Bolaño <i>Vad nyomozók</i> című regényének fordításához)
■	104	CSÖKE ZOLTÁN	■
		Szerelem (This is Not a Love Song) (Szántó T. Gábor <i>Édeshármás</i> című kötetéről)	

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
Beke Zsolt
kalligram@kalligram.sk
Kukorelly Endre (versovat)
qkorelly@yahoo.com
Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea
FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:
Cseh Zoltán,
Hizsnyai Zoltán

Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

Levélcím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.
Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:
A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2014)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Mikszáth u.
1984/10, 929 01 Dunajská Streda/
Dunaszerdahely, IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 1000 db/ks
Ára: Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén

A Vanderbilt-jacht hajóorvosa

A szerelvények felé kerekas bőrdíjkeiket hurcoló férfiak, gyerekeiket kézen fogva vezető asszonyok az üvegkupolán átsugárzó, a permetező esőhöz hasonló fényáradatban törtettek, a szédület határán érezte magát a nyüzsgésben, akárha egy másik tömeg gyűrűjébe került volna, álmodtál?, riadt fel mellette éjszaka Marianne, még ekkor is egymás kezét fogták, nem merete mondani, hogy álmában egy másik pályaudvaron járt horogkeresztes karszalagos őrzérek, nyitott pisztolytáskájú SS-tisztek között, a szerelvények platóin a lövegek mellett elszánt tekintetű tüzérek, álmodtál?, kérdezte Marianne, elégedetten sóhajtván a szeretkezés utáni álmából, felriadva, az ő álma idegenné távolította az asszony testét, pedig a megelőző órákban minden porcikáját megismerte, s most is, miközben bőrdíjkei is maga után húzva megtorpant a tömegben, újra arra gondolt, amire előző nap, amikor itt járt, ez a pályaudvar nem a hajdani pályaudvar, az álombeli sem az egykorival volt azonos, mégis azt érezte valóságosnak, röpködtek az elmúlt napok képei is a már Bécs felé haladó vonatban, az Emlékmű költömbjén napozó lány is felvillant.

Richard magányos volt. Akkor is, amikor a pódiumon felolvasta az előadását. Mintha érezte volna olvasás közben a közönség zavarát. Többször felpillantott. Álom volt a fejezet, amit a regényéből felolvasott, Kellermann Gyuri visszagondolva úgy érezte, a hallgatóság fokozatosan értette meg. Mint amikor egy emlék felbukkan, eltűnik, újra felbukkan. Richard akkor is magányos volt, amikor az Emlékműnél a teraszon sörözve beszélgettek, csak az érdekelte, amit gyorsan feljegyezhet, a banketten a zene elnyomta a szavait, de a vonatúlésen visszagondolva a szófoszlányai összekapcsolódtak, és Kellermann Gyuri úgy érezte, hogy megtalálta az értelmüket.

A Westbahnhofon mintha nem is a tülekedő honfitársai között kereste volna a Budapestre induló szerelvényt, hanem a régmúltban járt volna az Amszterdamból Berlinen át ugyanide érkezőkkel együtt, s a Keleti pályaudvaron is velük szállt le a vonatról, a sín párok ugyanazok, a kupola ugyanaz, a Baross térre nyíló lejártnál a hat lépcső is, gondolta.

Felszállt a 7-es autóbusszra.

Évek óta a 7-es autóbusszal közlekedett az Ida utcai lakásáig. Néha, ha más irányba vették az intéznivalói, azon kapta magát, hogy mégis a megszokott autóbussz-megállóban várakozik a Thököly út és a Stefánia út sarkán.

Diákkorában, amikor még járt a 44-es villamos, azon utazott. Valamikor nyolc fillér volt egy szakaszjegy, mesélte az apja. Tantsz-nak nevezték. A vezető melletti fémperselybe kellett becsúsztatni.

Zsúfolt volt az autóbusz, a bőröndjének csak a lábai között talált helyet. Fakult pó-lók, verejtékes tarkók, gyereküket karjukon tartó anyák, a kátyús aszfalton hirtelen féke-zés, káromkodás, na de kérem, kuss, kisanyám, az Ida utca csendes, a postaládában a fel-gyűlt villany-, gáz- és telefonszámlák, a kerületi újság, amit az utóbbi időben olvasatla-nul dobott a kukába.

Felhúzta a redőnyöket.

Megtöltötte, bekapcsolta a kávéfőzőt. Tusolt. Letörölte a port a rajztáblájáról. Tárászott.

Nem tudom adni Zsóka nénit. Ki keresi? Pillanat... Azt mondja, nem ismeri a Kellermann nevet... A gondozónő vagyok... Pillanat... Azt mondja, ismeri a Kellermann nevet... hogy megérkezett, értem, uram... pillanat... a fürdőszobában van... hála isten már tud egyedül mosdani... elesett, beütötte a fejét, agyrázkódás, kórház... hetenként háromszor már sétálunk, részleges emlékkihagyás, hol emlékszik, hol semmire... ne legyen meglepve, ha nem ismeri rögtön meg. Holnap nem leszek itt... kora délelőtt a leg-frissebb, akkor jöjjön...

A Hungária Hotel bejáratánál szállt le az autóbusról.

Tűzoltóautó szirénázása.

Mentőautó szirénázása.

A Fiáker Étterem ablakai sötétek voltak.

Felnézett az erkélyre, ahonnan Kellermann Laci és Feri az autók rendszámait figyel-ték. Versenyeztek, ki ír fel többet, két-három percenként jött akkoriban egy autó, hallot-ta Zsókatól.

A konyhaszag ismerős volt, amikor belépett a hosszú, sötét előszobába.

Enciánkék bársonypongyola. Napszemüveg. Bokáig érő szőrmepapucs.

Istenem, nem kapcsoltam ki a kávéfőzőt.

Kiment a konyhába. Visszajött.

Mégis kikapcsoltam már...

Levette a napszemüvegét.

A jobb szem alatt kék folt.

Itt is beütöttem... Már nem fáj, csak ronda...

Leültek az ebédlőben az ovális asztal mellé.

Kellermann Gyuri próbált mindent elmondani. Lassan beszélt. Nem volt biztos ben-ne, hogy a nagynénje, jó ideje már annak érezte, figyel rá.

Behozta a kávé. Kitöltötte. Cukrot tett mellé.

Én cukor nélkül iszom...

Én is, mondta Kellermann Gyuri.

Mintha átélt eseményekről számolt volna be, nem arról, amit azoktól hallott, akik ma-guk is csak hallottak arról, amit elmondtak neki.

Zsóka tekintetéből azt olvasta ki, hogy miközben hallgatja, a saját emlékeiben jár. Köz-ben cigarettára gyújtott.

Fárasztó lehetett az utad...

Nem kellene ilyen állapotban dohányoznia.

Cardiffban is voltál? A háború után hallottam Cardiff agyonbombázásáról... Coventry is... Drezda is... El nem tudod képzelni a romokat Pesten... Később azt se bántam volna, ha a leveleket meg a fényképeket megrágnák az egerek a pincében... elegendő volt... lent a fűszekrényben az egerek... elrendezted a dossziékat?... a tiéd... a régi székelyt nem tudom átadni... már nem is érzem... ennyi idő után nevetséges volna...

Az asztalra szorította a tenyerét. Merevek voltak az ujjai. Felállt. Behozott a kamrából egy dobozt. A nagytálon lévő tárgyakat elkezdte a dobozba rakosgatni. Két rokokó porcelánfigura, kisasszony és úrfi. Ezt gimnáziumi táncversenyen nyerte Évike. Ezüst öngyújtó. Ez Lacié volt. Ezüst menóra. Ez még Glück bácsiék vitrinjéből maradt meg. A csendélet a falon is az övék volt. Amikor a háborúban kevés volt az élelmünk, szétszöttük a festett gyümölcsöket egymás között. Ezt a levelezőlapot akkor kaptam még, mielőtt el-
estem. Laci utolsó lapja a frontról. Rajta van a postafiók száma... Elmondtam mindent a férjemnek, megmutattam a leveleket, a fényképeket, az is régen volt, azt mondta, érdekes, igazán érdekes, de neki olyanok, mintha múzeumi tárgyak volnának... jó ember volt a férjem... ne mondd el senkinek, titok volt, maradjon titok, Évikével sokáig nem döntöttük el, hogy melyikünknek udvaroljon a Laci és melyikünknek a Feri... négyesben járunk a Nemzeti Színházba. Az emeleti második sorba szolt a bérletünk... Feljegyeztem a Naplómban a napot... persze a Naplóm elveszett, de a napot megőriztem... 1928. október 26.... a Cyranót adták Ódry Árpáddal... a nagymonológ alatt a sötétben Feri meg-simogatta a kezemet... akkor dőlt el minden...

Behozott egy nylon szatyrot. Belerakta a dobozt.

Ugye menórád nincs otthon... Hanukakor Glück bácsi gyújtotta meg a gyertyákat... Engem is meghívtak... érdekes volt... vidd... nem nehéz...

Jó kis lakás, jó környezet, gondolta Kellermann Gyuri. A sorsa alkonyát élő város belélegezhetetlen klímája ide, a Városliget közelébe nem ér el. A forgalom hangja is csak megszűrve.

Kislámpát gyújtott.

Bekapcsolta a televíziót.

Végigsiklott a csatornákon.

Nézte pár percig az angol ligameccset.

Kirakodott a Zsókától hozott dobozból.

A könyvespolcára tette a két rokokó porcelánfigurát és a menórát.

Keresgélt tovább a sávokon.

Ismerős helyszín a CNN adón. Turisták. Appelpatz. Az idegenvezető magyarázata. A kamera követi a csoportot a krematóriumig.

Új helyszín a képernyőn. Szíriai homoktenger. Géppuskaállások. Halottak.

Másnap térképet készített az útvonaláról.

Piros kockákkal jelölte Ravensbrücköt, Kielt, Alva Base-t, Cardiffot, Berlint. Minden csomóponthoz két dátumot írt. Egy régit és egy az évit. Kék vonallal kötötte össze a piros kockákat. Kellermann László előző nap az öregasszonytól kapott tábori lapjának a postaszámát is felírta, kérdőjelet rajzolt mellé.

Felrajszögezte a családi helyszíneknek elnevezett lapot a falra.

Megtartotta a végzős osztályban az első óráját.

Az igazgató előzőleg tájékoztatta arról, hogy felsőbb utasításra csökkenteni kell a rajzórák számát.

Az állásod azért nincs veszélyben...

Óra után odament hozzá a lány, akinek a nevére nem emlékezett, csak a mandulavágású szemére.

Említette Tanár úr, hogy elolvassa a próbálkozásomat...

Igen... igen, mondta, habár nem emlékezett rá, csak arra, hogy a lány értelmesen szólalt meg, amikor Paul Klee halálképeiről beszélt a diákoknak.

A tekintete akkor is kihívó volt. Oldalt vetette a fejét, a nyakizmai megfeszültek, csak a profilja volt látható, az arc másik fele homályban maradt.

A lányok között voltak, akik megkockáztatták, hogy kihívó pillantást vessenek a férfi tanárookra, s amikor észlelték a meghökkenést, gyorsan figyelembe rejtették a provokációt.

A mandulavágású szemű lány tekintete is kihívó volt, de Kellermann Gyuri úgy érezte, másféle, mint a társnőié. A dac mellett kiszolgáltatottság volt a tekintetében.

Átvette a dolgozatot.

Este elolvasta.

Most már emlékezett a lány keresztnévére, eltéveszthetetlen volt: Daniella.

Szeretném beküldeni a *Műalkotás* folyóirat pályázatára, mondta Daniella, amikor átadta.

Egy festőről szólt a dolgozat. Kellermann Gyuri nem hallott róla. Különös élete volt. Apja zsidó munkaszolgálatosként a háborúban meghalt. Ő ezerkilencszázhatvankettőben végezte el a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumot, olvasta. Első tus- és szénrajzain expresszív formákat keresett. Traumatizáló témák háborúról, szegénységről. Különböző technikákkal kísérletezett. Lemezek, textilanyagok, savak felhasználásával készített lenyomatokat. Ismeretlenek maradtak a munkái. Fényképezőgépet is használt. Sírköveket fotózott. Otthonában laborált. Fekete-fehér nagyítások A/4-es fotópapíron, olvasta. Eljutottak a fotók az Iparterv kiállításaira.

Mi vezette ehhez a témához?, kérdezte másnap az iskolafolyosón.

Apám az egyik kiállítás fotóján felfedezte a nagyszüleim sírkövét. Amikor elmondta, foglalkoztatni kezdett a nagyszüleim sírköve, mondta a lány aznap este a lakásán, kimentem a Kozma utcai temetőbe. Én is készítettem fotókat a sírkőről.

Miközben beszámolt, a könyvespolcra helyezett menórát figyelte.

Honnan van Tanár úrnak menórája?

Kellermann Gyuri felállt a karosszékből, kézbe vette a menórát, visszaült.

Honnan?... ismételte meg Daniella.

Erős sugárzása volt a tekintetének. Arra készítette, hogy belekezdjen a történetébe, hosszan mesélt az útjairól, az öregasszonyról is, aki elmondta, hogy kié volt a menóra, a lány úgy figyelte, mint aki, akár egy ragadozó, meg akarja kaparintani azt, ami Kellermann Gyurit jóleső érzéssel töltötte el, hogy van mit elmondania és van kinek, felállt, nem a könyvespolcra helyezte vissza a menórát, hanem az íróasztalára az urnának elkeresztelt vászonzacskó mellé.

Tudja, Tanár úr, hogy mit jelent a menóra?

Hallottam róla... még utánanézek... sok mindent hallottam az utamon.
Daniella nevetett.

Nevetségesnek tartja, amit említettem?

Hallott a Tanár úr a széder estéről?

Szertartásféle.

Apám a családi hagyomány miatt, így mondta nekem, minden évben megtartotta. Ilyenkor a legfiatalabbnak kell felolvasni a szövegből. Én voltam a legfiatalabb. Azt a részt szerettem legjobban, amikor négyféle kérdést tesznek fel a Törvényekről. A Gonosz azt kérdezi: mire valók a Törvények, nekem nem kellene. A Jóember azt kérdezi: egyáltalán mi ez? A Bölcs azt mondja: tanulmányozd, és értsd meg a jelentésüket...

És a negyedik?

A negyedik számalomra méltó. Még kérdezni sem tud... Apám minden széder estén azt mondta gyertyagyújtás után, eljött a kérdések órája, lányom... kérdezz. Megtudtam, hogy a sírkövet, aminek a festő a fotóját az Iparterv kiállításán elhelyezte, apám állította nagyapám elrendelése szerint rózsaszín márványból. Kérdeztem apámat. Azt is elmondta, hogy a nagyapám az ő apjától, ő pedig ugyancsak az apjától örizte meg a végső elrendelésüket a sírkőállításról. Azt is elmondta a kérdésekre, hogy amikor az apját, az én nagyapámat kérdezte, megtudta, hogy az üknagyszüleim a tizenkilencedik század végén hosszú vándorútjukban egy pogromban pusztultak el, persze nem volt lehetséges, hogy sírkövet emeljenek nekik, az életben maradt fiúk, az én dédnagyapám ásta meg valamelyik útszélén a sírjukat. Mindent tudtadra adtam, mondta apám, maradt még kérdésed? Nincs több kérdésem, feleltem, de megrémültem, hogy már nem tudok kérdezni, faggatni kezdtem, hogy tud-e valamit arról a festőről, aki a sírkövet lefotózta. Apám azt mondta, semmit, de most már nyugodtan hal meg, ha eljön az idő, mert látja, hogy tudok kérdezni.

Köszönöm, hogy mindent elmondott.

De hiszen a Tanár úr is sok mindent elmondott...

Nagyon szép a dolgozata a festőről meg a régi sírkövekről. Nyugodtan elküldheti. Ismerem a szerkesztőt. Felhívom majd a figyelmét magára.

Kellermann Gyuri kibontotta a vászonzacskót. Megmutatta a fényképeket, Kellermann Feri cardiffi, angol nyelvű diplomáját, Évike és Zsóka fiatalkori fotóját, az Alva fedélzetén sorakozó tiszteket, a jobbszáron a nagybátyjával. Az egyik négyrészt hajtott levelet még nem olvasta. Kibontotta. Úgy helyezte el az íróasztalán, hogy a maga mellé húzott székre ülve Daniella is olvashassa. Glück néni cukorbetegségét annak alapján, amit írtatok, nem látom súlyosnak. Nem tanácsolom, hogy Amszterdamból küldjetez inzulint, mert úgy emlékszem, hogy a pesti rendelkezések szerint tilos inzulint importálni. Valószínűnek tartom, hogy otthon is be lehet szerezni, de a laboratóriumi leletek alapján, amit megírtatok, talán még nincs rá szüksége. Ha azt tervezitek, hogy Glück nénit kihozzátok magatokhoz Amszterdamba, úgylis zavartalanul lehet ott őt majd kezelgetni. Sok csók: Feri.

Hol lehet Glück néni sírja?

Nem tudom. A pesti gettóban halt meg negyvennégy decemberében.

Akkor talán a Dohány utcai zsinagóga kertjébe temették.

Nem tudom...

Apám elvitt egyszer oda. Egy jó barátja neve is rajta van az egyik kis kőlapon. Sok ezren haltak meg a gettóban. Láttam fényképeket az egymásra dobált hullákról.

Tanulmányozta a falra erősített rajzot az útvonalról.

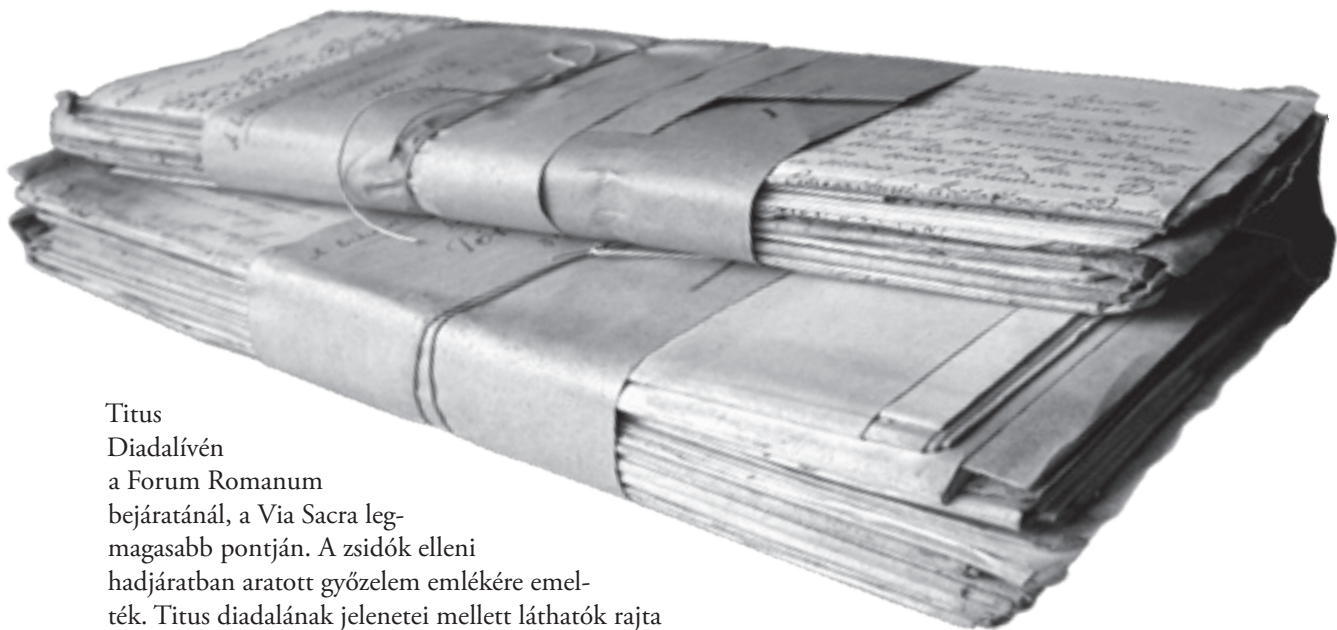
Mit jelent a kérdőjel az utolsó piros kockánál?

Kellermann Lászlót jeleztem így... róla nem lehet semmit tudni.

Daniella járkált a szobában, otthonosan, mintha a saját lakásában volna.

Tudja a Tanár úr, hol található a legnevezetesebb menóraábrázolás?

Kellermann Gyuri nemet intett.

Titus
Diadalívén
a Forum Romanum
bejáratánál, a Via Sacra leg-
magasabb pontján. A zsidók elleni
hadjáratban aratott győzelem emlékére emel-
ték. Titus diadalának jelenetei mellett láthatók rajta
a jeruzsálemi templomból származó hadizsákmányok. Ott van
köztük egy hétágú gyertyatartó is.

Voltam Rómában, láttam a Diadalívet, mondta Kellermann Gyuri, de az ábrázolások
nem tűntek fel.

Eredetileg színesek voltak, de a festék már nagyon régen lekopott róluk, mondta Daniella.
Ezt honnan tudja?

Apám mesélt erről, aztán olvastam róla. Titus hadjáratában hatszázezer zsidó halt meg,
az életben maradtak nagy része szétszóródott a világban, a szentélyt az ostrom alatt kira-
bolták, a hadifoglyokkal kegyetlenül bántak.

Mivel foglalkozik a kisasszony édesapja?

Meghalt, mondta Daniella, Kellermann Gyurihoz lépett, megsimította a karját.

A Moszkva tértől a 16-os autóbusz visz a Bécsi kapu térig.

A Hadtörténeti Levéltárban kötelezi magát a köteleznivalókra. Kitölti a levéltári anya-
gok olvasásához szükséges kérdőíveket. Megjelöli a Kellermann László utolsó tábori lap-
ján szereplő katonai egység postafiókszámát, átveszi az olvasójegyet, átadja az ügyeletes-
nek a kérdőíveket, várakozik az olvasóteremben.

Lehajtott fejek, csak a tarkók látszanak.

Tarkósereg. Olvasó hadsereg.

201-es gyaloghadtest, 105-ös gyaloghadosztály, 46-os ezred. Hat dosszié. Katonale-
velek. Az 1944-es, 1943-as, 1942-es dátumok. Zsóka emlékezete hiányos, de abban ta-
lán nem tévedett, hogy 1943 áprilisában érkezett a nagybátyja, a nagynénje és Glück né-
ni Amszterdamból a Keleti pályaudvarra. Nem sokkal később jöhetett a katonai behívó.
Napiparancsok. Megtalálja a postafiókszám szerinti állománynévsort. Az elesettek, sebe-
sültek, fogságba esettek számai. Kellermann László karpaszományos őrzető neve mel-
lett nincs bejegyzés.

Rendfenntartó egységek.

Megszálló csapatok.

Újabb dosszié.

Kihallgatási jegyzőkönyvek. Tanúi voltunk, vallja V. K. alezredes, hogy az SS-osz-
tag a szakadék szélére állította az összetereit zsidókat, öregeket, asszonyokat, gyerekeket,
agyonlőtték őket.

S. J. százados zászlóaljparancsnok a naplójában írja: tizenhatalczer rovní zsidó már
a föld alatt fekszik.

Kihallgatási jegyzőkönyv: a 49/II. magyar zászlóalj német és ukrán egységekkel együtt
kétezer-ötszáz zsidó meggyilkolásában segédkezett.

A 105-ös gyalogdandár főnöke jelenti, hogy kivégezték a partizánoknak élelmet szállí-
tó kilencven fős zsidó bandát.

A katonalevelek hasonlóak: jól vagyunk, sokat gondolunk rátok, reméljük, hogy mielőbb viszontlátjuk egymást, csók István, György, János, Feri, Péter, Lajos, Béla, Mihály, László, Tibor, Gyula, Sándor, Zoltán...

Tárgyalási jegyzőkönyvek: igen, tudtam róla, nem tudtam róla, parancsot kaptam, parancsot továbbítottam, emlékszem, nem emlékszem, elismerem, nem ismerem el.

1946-os népbíróági perben Kolitár Ferenc százados neve. Kovács Lajos zászlós neve.

Az ő nevük olvasható a Zsókától átvett fotó hátán, amelyiken Kellermann Laci áll mellettük.

A perjegyzőkönyv szerint Sáfrány István őrmester, hatodrendű vádlott vallja, hogy 1944 áprilisában, a napra nem emlékezik, a 34. gyalogezred, 3. zászlóalj 1. százada a megtorló hadműveletek során felgyújtotta Olfus falu házait, a lakosságot megtizedelték. Emlékezete szerint a kivégzőosztaghoz egy alkalommal beosztott Kellermann László karpaszományos őrzető nem volt hajlandó elsütni a fegyverét Kolitár százados parancsára, frontszolgálatban parancsmegtagadásért azonnal hadbíróság elé került, további sorsáról nem tud, Kolitár százados parancsára Sáfrány őrmester állt be a kivégzőosztagba.

A Népbíróági Tanács ítéletében enyhítő körülményként szerepel, hogy Sáfrány őrmester, hatodrendű vádlottnak parancsot kellett végrehajtania, ítélete három év fegyház.

A jegyzőkönyveknek, leveleknek periratoknak ott volna a helyük a vászonzacskóban az íróasztalán, gondolja, de legjobb volna az egészet elégetni vagy a csatornába hajítani, visszaadja a dossziékat, újabb jegyzékbe kell beírnia a nevét, lakcímét, telefonszámát, látja az aláírásokból, hogy ennek a katonai egységnek a dossziéját csak egy kutató kérte ki, azt, hogy kutató-e, nem tudja, a név azonos Kolitár százados nevével, a levéltári ügyeletes átveszi a dossziékat, amikor elfordul, Kellermann Gyuri feljegyzi az aláírása feletti Kolitár nevet, a lakcímet és a telefonszámot. ■ ■ ■

■ [REDACTED]

Sándor Iván (Budapest, 1930): író, esszéíró. Az itt közölt részlet a szerző új kötetéből származik, mely idén jelenik meg a Kalligram Kiadó gondozásában.

A háború **belül** van

Goran langyos szeptemberi napon érkezett Nečtinybe. A kórházról mindenféle mendemondák keringtek, hogy a Szent Anna kápolnában csodák történnek. Goran addigra már rég nem hitt bennük, egyszerűen menedéket keresett, ahol nem érzi azt a dögszagot, amit a háború ontott magából. De hiába lépte át a határt, hiába vették körül teljesen idegen mondatok, azt érezte, soha nem lesz képes megszabadulni a háborútól. A két falu között egyre sűrűbb lett az erdő, a hatalmas fenyegetés addig nézte, amíg elveszett benne, Marmunka Bora arca körvonalakozódott a szeme előtt. Ahogy az árnyak a fák közé szorultak, a ráncokat látta Marmunka Bora arcán mélyülni, kisimulni, majd újra barázdálni a bőrét. A mélység az anyja szemére emlékeztette, amit gyermekkorában számtalanszor próbált lerajzolni, aztán később megfesteni, de sosem járt sikerrel. Mindig volt beljebb, mindig lehetett mélyebbre ásni, és akkor még nem találta meg azt a színt, sem a technikát, amivel a tekintet olyan átható lehet, mint az anyjáié. Idővel belenyugodott, akkor soha nem lesz képes megteremteni a saját anyját. Ez a teremtetés is olyan esetleges volt, sokat gondolkozott azon, mit jelent számára. Birtokba akarta venni? Megérteni szeretete volna? Vagy csupán elfogadni Marmunka Borát? Még erre sem voltak válaszai. Ki tudja, talán azért festett inkább gyermek Jézust, mert valamibe át kellett ültetnie azt az űrt, amit az anyja jelentett számára. Marmunka Bora bódítóan telt és habos teste egy álom volt, ami a felhőket juttatta eszébe, mert azok éppen olyan megfoghatatlanok és lényeg nélküliek voltak, mint ő. Danilo Gasparović is ebbe szerethetett bele, és ez volt az, amiről sosem beszélt. Goran csak azt tudta, apja minden keménysége ellenére a szív szerinti középtengelyen tört ketté, amikor Marmunka Bora kilépett az ajtón. Az az újra és újra ismétlődő repedés végül kettéhasította. Eddig bírta, mondta az orvos egyszerűen, és összefonta maga előtt a karját, jelezve, nincs több mondandója erről. A szív már csak ilyen, és kell legyen határ.

Vissza se nézett, Goran pedig a homokozóból bámult az anyja után. Akkor tanulta meg, vannak nők, akik messzire sodródnak, és ennek ellenére vagy éppen ezért képtelenek szarba szökkeni. Marmunka, mint a legkeményebb mag, melyet szétfeszít a benne rejtőző erő, állandóan az új, a legtokéletesebb talajt kereste. Mennie kellett tavasszal, nyáron és mennie kellett ősszel is, aztán télen, mindegy volt, hideg van-e vagy forróság. A hazatérés és az út volt életében az egyetlen állandó, és a fiú mindebből annyit tanult, a nyughatatlan szívüket jobb messzire kerülni. Az állandó mozgás felborogatja a többit. Ostobán görögnek, mint a műanyag flakonok, céltalanul, irányt tévesztve, mintha az élet csupán

a sodródásban teljesedhetne ki. Pedig Marmunka Bora nem akart semmi rosszat. De hát így volt ezzel a háború is. Olyan szépek voltak azok az eszmék, és szépek voltak a felsorakozó délceg gyerekek is, élére vasalva feszült rajtuk a kabát, ragyogott a csizma, mint az arcuk, kezükben a fegyver, frissen borotváltan, bátran néztek előre, úgy masíroztak végig Szabadkán. Aztán nem volt, aki vasaljon, nem volt hő sem, mely kiegészítette volna a gyűrődéseket, a ráncokat, nem volt az anyák szemében egy árva kérdőjel sem, csak a mardosó önvád. El kellett volna bűjtatni. Gyűrött és piszkos ruhába kellett volna rejteni. Hagyni, hogy kiserkenjen a szőr. Szénnel kormozni be az arcát, hogy idősebbnek tűnjön, vagy kettétörni valamelyik csontját, hogy képtelen legyen fegyvert fogni. Eltörni a kéztöcsontokat, és az ujjperceket is szilánkosra zúzni, nem baj, ha nem tudja kezébe fogni a bögrét, ha a kés, a villa és a kanál erőn felüli próbatétel. Akkor még lehetett volna bízni abban, lesz, aki felemeli és fújcodja a kanálban gőzölgő levest. Aki felszeleteli a húst, és a villára szúrja, a férfi szájához emeli, és megvárja, míg lenyeli az előző falatot. De így az a simára borotvált arc emlék lesz, egy elképzelt, hamvába holt jövő egy-egy pillanata, mely kiszakíthatatlan a jelenből.

Hiába hajlongtak a templomban, hogy ígérem, Isten, többet nem tartom otthon, hagyom, hadd menjen, amerre lát, hagyom. Hadd szeressék a nők. Ezt volt a legnehezebb kimondani, mert minden asszony a reménytelenségig szerelmes volt a fiába, és Marmunka Bora is Goranba, ezért döntött úgy, inkább maga indul el előbb, minthogy tönkretegyje a fia életét. Nem önzetlenségből, nem alázatból, egyszerűen félt, Marmunka Bora rettegett attól, késő lesz, és annyit már tudott magáról, jobb elébe menni a dolgoknak, mielőtt túl messzire megy, ahonnan nincs visszaút. Ez a halált jelentette volna, egy hely, ahonnan nincs vissza, a mozdulatlanság, ahol csak Goran van, egy Goranba bűjtatott Daniloval, akiben addig vájkál, hogy megtalálja benne a fiát, míg végül ízekre szedi a férjét.

Összeért benne férj és fiú, mindkettőt a bolondulásig szerette, de csak évekkel később mondta ki magának, mikor már annyiszor hagyta el az otthonát, hogy szinte nem jelentett semmit az elválás és a megérkezés, hogy ő bizony mindkettejükben önmagát kereste. Danilo a bujaság volt és a vágy, ahogy a férje pusztá tekintetétől a talpától a fejéig elgyöngült. Ahogy Danilo ránézett, megindultak Marmunka Borában a fák. A rengeteg, amelyet Goran később évekig hiába próbált megfesteni, tisztássá szelídült. Egymáshoz érni annyi, mint egy templomba lépni, mely hosszú, tömött sorokban várja a híveket, és a szentelt vízből a testünkre tenni annyi, mint megérni a bólintást. Ahogy a Jóisten odapillant, szinte véletlenül, de aztán maga is elcsodálkozik, mi szépet teremtett, és nézi, nézi, talán még a szája is elnyílik, és mosolyog. Több mint bólintás. A harmat pont ilyen szép, mint ti vagytok, gondolja, vagy a pókháló, a füvek közötti híd. Az ember megszelídíthetetlen, mondja, talán ebben hibáztam. A test mintha csak forma lenne, az üresség kitölti. Nincsen Marmunka Bora, nincs Danilo Gasparović sem, csak az érintés van, mely üres és kitölthetetlen, egy pillanatba sűrűsödött jelenlét, ahogy férfi és nő egymásban a tükröződést látja, de mint az önmagát tükröző tükör, percről percre számolja fel önmagát.

A felszámolódásban végre csönd van. Mint a kápolnában ülni az oltár helyén, a kiszakított úrasztalon nincsen semmi, se tányér, se villa, se kés, az angyalok is úgy ülnek a sarkokban, mintha oda akarnának kövesedni, és ahogy az Isten rájuk pillant, attól a tekintetől meg is szilárdul bennük egy részlet. Szép vagy, ember, mondja ki az Isten, szép, amikor elfeledkezel arról, miféle illúziók is teremtettek téged, hogy amint felsikoltasz testedben a férfival, amint ráhullasz a nőre, akiben mélyen benne vagy, eltűnik ez a szentség, a víz újra sáros és gyötrelmes szagú lesz. De addig hasonló vagy hozzám.

Ez volt a kápolna falán, ezt olvastam újra és újra, mint valami mantrát, amikor valaki bentről megvilágította az ablakokat. Kivetültek a rácsok a templomfalra, a csillagos ég hálójá alá egy másik feszült, és ebben a dupla rétegben elkezdtem magam biztonságban érezni, ahogy a földi és az égi anyag közeledni kezdett, azt gondoltam, talán elférek közöttük én is. Valamelyik forrasztásban talán van hely számomra is, ahol Marmunka nem akarja már birtokolni sem Gorant, sem Danilót, ahol végre megérti, nincs mit birtokolni, és a teste önmagában dús és gyönyörű, az érintés csak káprázat, a valóság az, nincsen rajta kívül senki, aki szebbé tehetné. Hangos nyikorgással nyílt az ajtó, és kijött egy férfi, kezében elemlámpával. Köszöntem, és valamit bólintott ő is, artikulálatlan, dörmögő szavakat. Akkor már kíváncsi lettem. Kitérte az ajtót, és a fejével intett, menjek be, de mögötte koromsötét volt. Jó, mondtam, de nem vártam meg, míg kijön, szerettem volna, ha legalább egy pillanatra ketten vagyunk a térben. Beengedett maga mellett, megcsapta az orrom a párolgó dohányillat. Egyszerre mozdultunk. Én be, ő ki. Megálltam az ajtó mellett, mintha attól nagyobb biztonságban lennék. Az ajtót behúzta maga után, remek, gondoltam, ennél jobban nem félhetnék.

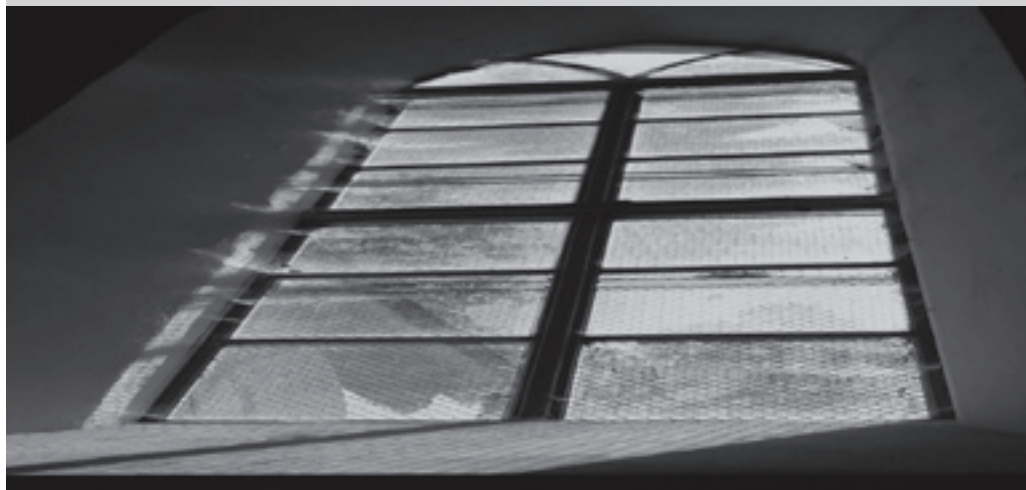
Hosszú percekig csönd volt és sötétség. Kintről ugyan hallani lehetett, ahogy a kavics csikorog a talpa alatt, jó, ott vannak a csillagok is, a fák is, és ott motoszkál ez a férfi is, nem vagyok egyedül. Persze magam sem hittem. Becsuktam és kinyitottam a szemem. Semmi különbség. Befogtam és elengedtem a fülem. Ugyanaz a csönd. Aztán arra lettem figyelmes, hangokat hallok, valami pattant, jobbra távol valami roppant, ütődött. Ez tehát az elme. Ez vagyok, tele félelemmel, csak azért, mert egy üres kápolnában állok. A légzésemre kezdtem összpontosítani, mintha csak az lenne, és a körülöttem lévő tér és idő szabadon behelyettesíthető. Ugyan mi változna, ha otthon lennék, ha hangos társaságban, a világ bármely pontján. A becsukott szem vakság. A betapasztott fül sükettség. A befogott orrommal ugyanúgy nem lélegzek, nem érzek semmilyen illatot, szagot. A nyelvem nélkül se beszéd, se ízek nem érinthetnek, nincs kapcsolódás. És ha elfelejtem, hogy állok, hogy alattam márványkövek vannak, akkor akár azokon a felhőkön is állhatnék.

Az egyik sarokban derengeni kezdett a fény. Lassan pásztázta végig az ablaküveget tartó keresztléceket, pont úgy, ahogy Danilo valaha Marmunka combján simította végig a kezét. Lassan, mintha az élete múlna rajta, mintha az üveget érintő csóva attól félne, nehogy megrepessze azt. Bentről csak annyit láttam, ez a lassúság, ez a figyelem valami olyan figyelmezettség, amire szükségem lehet. Nem volt bennem semmilyen elvárás, azt figyeltem, mit csinál az az ember, hol van kettőnk között a keresztmetszet. Van-e egyáltalán átfedés. Visszagondolva, felesleges választani, melyik volt szebb. A bentről kivetülő rácsok, vagy a rám vetülő áttetsző üveg fényjátéka. Elővettem a zseblámpám, és végigfuttattam a székeken. A székekből rengeteg lett, és ahogy mozgattam a lámpát, változott a szög, változott a méret is. Óriások egy kápolna csupasz falán, ahogy lassan masírozva belakják a szűz felületeket. Hallottam a nyögéseket és a visszafojtott lélegzetet, tapintható volt az az értelmetlennek tűnő remény, hogy egyszer vége lesz a háborúnak, és az arcuk olyan sima lesz, mint az őket körbevevő falak. Olyan erős és egyenes, és az ég felé törekszik, mindenhol egyenes lécekkel a fejük felett, melyek, mint a csillagok közötti sáv, bejárható, egyenes út hazafelé.

Harmadnapra megszoktam a szemét szagát is. Minden reggel széttúrva találtam, hiába szedegtettem össze az almahéjat, a koszos zsebkendőket, a konzervdobozokat. Állat járhatt erre éjszakánként, a szagot messzire fújta a szél, minden lökéssel közelebb csalogatta a házhoz, de nappal elriasztottam a járkálással. Apám járt sokat a fejemben, ahogy Goranon gondolkoztam, pontosabban az apák szomorúsága, hogy vajon hol van, létezik-e megkönnyebbülés. A kápolna árnyékaiban és mélyedéseiben a saját torz körvonalaimat láttam, melyek nappal tökéletesen fényesek voltak, árnyék nélküliek és tiszták. Goran úgy mesélte, nem is az imádkozás volt a legnehezebb, amikor itt élt, hiszen az ima szavaira vagy a levegővételre koncentrálni nem maradt ideje gondolkodni. Azonban amint hagyta, hogy egy pillanatra is elkalandozzon, amikor teret engedett az időnek azon túl, ami körülvette, bekúsztak a sikolyok, a bűntudat és a megfélemlítés. Mindaz a rendezetlenül hagyott viszony, ami elől Nečtinybe menekült. És nem a háborúról volt szó. Legkevésbé arról. A fegyverek és a menekülés nem hagyott egérutat, de az emberekkel nem tudott elszámolni. Az apró bizalmatlanságokkal, a föllentésekkel, amelyek ebben a tiszta térben óriássokká nőttek, és visszavonhatatlanná. Megértette, nem létezik bocsánatkérés, nincs olyan, hogy utólag jóvá tehető lenne bármi. Gyanította, azok, akiket megbántott, nem is emlékeznek már rá, sem a fájdalomra, amit okozott, benne viszont alaktalan és egyre mélyülő masszává változott mindez. Mocsárrá, aminek le kellett menni a legaljára, hagyni, hogy lehúzza önmaga mélyére, de egyáltalán nem volt abban biztos, felfelé is van út. Hogy ha szembenéz mindazzal az erővel, amit ott talál, képes lesz-e elfogadni. Mert megváltoztatni nem fogja tudni. Megfesteni Marmunka Bora tekintetét, Danilo testében a csigolyákat, ahogy az évek alatt egyre jobban csúsznak össze, míg vágyakozik a saját felesége után. Megfesteni az anyja elvágyódását és az apja megtöretett testét. Megfesteni ebben a szét-tartásban önmagát, hiszen kettejük találkozásából megszületni maga lehetett volna a kép-telenség. Egy hiba, egy a természet rendje ellen való véttség. Azt érezte, nem kellett volna megszületnie, és éveken át ezzel az érzéssel élt. Mint aki olyan bűnt követett el, amit maga sem ért, mert kívül van mindazon, amit korábban a világról és az életről gondolt. Ez volt a kulcs. A bűnnek nem volt köze az élethez, kizárólag a halálhoz. És egyensúlyozott, éveken át bilitgett, de nem talált olyan kötelet, ami megtartotta volna. Csak olyat, ami a nyakára tekeredett, és fojtogatta őt.

A társak, akikkel együtt volt a kórházban, a világ különböző pontjairól érkeztek. Csehek, lengyelek, szlovákok, magyarok. Hamar megszületett a közös nyelv, mégis a nyelven túli kommunikáció lett a legőszintébb és a legértékesebb. Közép-Európa nyelve. A napi-rendet maguk alakították, mindenki kedve szerint ébredt, aztán kávéfőztek, megreggeliztek. Lementek a forráshoz vízért. Az önkényesség tűnt el a megszólalásokból. Az a fel-színesség, hogy valamit csak azért mondjanak ki, mert tarthatatlan és irtóztató a csönd. Kétségtelenül az volt. De a közös nyelv mellett a saját nyelvük csöndje állandósult, csak a papírra vetett sorokon köszönt vissza valami a múltból, ami a régi életükre emlékeztette őket. A kavicságyon napról napra egyre több lett a lehullott levél, az idő múlását csak ez jelezte, illetve a hideg. Éjjelre már felvették a zoknit, aztán a pizsama alá is harisnyát húz-tak. Hamarabb sötétedett is, így egyre korábban húzódkodtak be a házba. Mint az álla-tok, a természettel különös egységben. Ha éhesek voltak, ettek, ha megszomjaztak, ittak. Hamar megtanulták szétválasztani a dolgokat egymástól, nem keverték össze a mosdást és az éneklést, a zöldségek pucolását a beszéddel. Lassan-lassan lehámlott a dolgok felszí-

néről a salak, az elhalt hámrétegek, mint a leégett bőr, friss és üde felszínt rejtettek. Hoszúnak tűntek a napok, de leginkább végtelennek, mert mindennek ők teremtették meg a keretét, és ha valamit fojtogatni kezdte őket, már belátták, csak maguknak köszönhetik az érzést. Pőréen álltak minden nap az oltár helyét jelző keresztre, a padlón lévő ragasztott fekete csík volt az egyetlen biztos pont azokban a napokban.

Képtelenek voltak egész nap feküdni, de a szokások kialakítása során kialakult otthonosság nem sokkal később ugyanolyan őrzítő lett. Belátták, egészen mindegy, a semmittevést vagy a dolgok sűrűségét tekintik, kibírhatatlan, mert ők kibírhatatlanok saját maguk számára. A rémálmok ugyanis nem múltak. A cseh az apjáról álmodott, évek óta halottnak hitte, és hajnali ötkor zokogva ébredt, mert annyira félt. A lengyel a lányát hívogatta, éjszakákon át levelet írt neki, hogy ha majd egyszer nagy lesz, és elolvassa, valamit megért mindabból, ami benne zajlik. Nem volt világos, hogy ki vágyakozik, ő vagy a lány, hiszen országhatárokon túl volt, ott ugyan mit számított a megértés. A szlovák szeméből felszáradtak a könnyek, hiszen éjszakákon át futott. Futott, mintha az élete múlna rajta, pedig a jegenyék övezte út üres volt, és a legközelebbi falu is ki tudja, merre. Láta maga mellett az almafákat elsuhanni, érezte a föld szagát keveredve az édeskés rothadt gyümölcsével, de nem állt meg, egyszerűen nem tehetette, tudta, ha megáll, azonnal szörnyet hal. Goran a felhőkkel álmodott, és álmában lépkedhetett rajtuk, amennyit akart. Nem kellett, hogy elmeséljék egymásnak mindezt, olvastak a szemzugokban bujkáló rettegésből.

Aztán a cseh pár nappal később átköltözött a kápolnába. Megállt a kereszt közepén, és ismételvegni kezdte az apja nevét. A kórházig elhallatszott a dallam, mert másnap már énekelte is, úgy szólongatta az apját. Előbb a karjait emelte meg, aztán a lábát, mindennek az volt a vége, hogy erőt vett magán, és lemerészkedett a pincébe. Pontosan a ragasztott kereszt alá. Ott tényleg semmilyen más hang vagy zöreje nem hallatszott, a pince nedves falai elnyelték a könnyöregését, a karok, lábak kalimpálását. Hallgatóságra talált, a kövek magukba szívták, és elvezették a rémálmokat is. Vízékként gomolygott a környező falvakban tovább. Nem tűnt el az éjszakákból a halál, de a cseh megbarátkozott vele, az apja halálát elfogadni egyet jelentett azzal, nincs már sok ideje hátra. Elképzelte a virrasztást, a sír körül állókat, hogy milyen szájalmas is, ahogy mindenki az elmúláson mereng, és rettentően sajnálja magát. Az apja képe a ravatalon a nevetségességig szájalmas volt. A pap mondatai, a kántor éneke, mindenből csak a kijózanító ügyetlenség egy-egy eltévesztett hang miatt, a pap rossz hangsúlya miatt, vagy csupán, mert eleredt az eső. A rokonok, akik percenként fordították fel egymás vagy saját csuklójukat, na mutasd, mennyi az idő, mikor jön már, mikor indulhatunk, mikor lesz már vége. Ez volt a lényeg. Mikor lesz már vége. Hol van az a pont, amikor nem kell egy bekeretezett képpel farkasszemet nézni.

Izaak Zinger, a lengyel, miután elfogyott a tinta, faragni kezdett, a vastagabb gallyakból kis ceruzacsonkokra emlékeztető írószerszám lett, melyekkel elkezdhetett vésni. Fával a fába, mintha az anyag visszatérhetne önmagába, mintha valóban hitt volna abban, a lánya idővel megérti őt, és ez a megértés az övé is lesz, mindegy, hogy akkor már merre jár. Él-e, hal-e, de a nyitott kápolna ajtaján túl akkor már belső kertet látott, kerengőt, ahova minden nap csak azért járt, hogy az egyenes és éles faragó mozdulatokat ellenpontoszhassa valami kerekdedséggel. Valami léggyal és puhával, ami a lányára emlékeztette, bár tudta, soha nem fogja látni felnőni őt. Ez vette el az eszét. A tudat, hogy a lánya felnőtt, és ő soha nem fogja látni a hajában megbújó ősz szálakat. Nem fogja látni, amikor a szülőszó-

bába görgetik, sem amikor átvágják a gátat, nem látja az arcát, amikor kezébe fogja a gyereket, és aztán megasszonyosodni sem fogja látni. Keringhet ő bármennyit, nincs a földön annyi kerekesség, ami visszaforgatná őt mellé. Mindezt meg akarta írni neki. A szeretet megtanulhatatlan, és tudod, Hannah, én már sosem fogok tudni jól szeretni, annál sokkal önzőbb voltam világ életemben. Elmenekültem, amikor a katonák jöttek. Hagytam, hogy elvigyenek. Hagytam, hogy szétfeszítsék a combod. Hagytam, hogy magadba szívd a sikolyokat. Hagytam, hogy betapasszák a szád. Nincs megbocsátás, és nincsen csönd sem, hiába imádkozom nap mint nap, látod, ezt sem érted teszem, hanem magamért. Hogy menekülnék meg. Hogy felejthetnélek el végre, ne várjam azt az örült képtelenséget, hogy egyik nap majd levél érkezik, vagy legalább egy álom, amikor leülsz mellém, és beszélgetni kezdünk. És elmesélnéd, hogy mi rosszat álmodtál, én pedig nevetnék, mert megkönnyebbülnék attól, ezek csak a félelmeid, Hannah, hogy az a zsinagóga, ami-ben te éjszaka felriadtál, valójában csak a fejedben van. A templom te vagy, Hannah. Az újév, amikor felkeltettek az ugató kutyák, a katonák zakójának dohos szaga, a moly, ami kirepül, mert megijed tőled, és a berontó hatalmas nőszemély is csak álom. Nem neked kell a paplant lehúznod, a párnát sem kell kiráznod, majd szellőztet más, és nem én szó-lalok meg a fejedben, amikor az előcsarnokban meglátsz. Nem engem ölelsz meg, miután hanyatt-homlok rohansz felém.

Goran az égre nézett, de nem látott semmit. A szürkeség a legnehezebben kikeverhető szín, olvasta valahol, de felette ezt az ég olyan könnyen megoldotta, hogy összeszorította a szívét. Mit nem próbálkozik ő ezzel az árnyalattal. Nyoma sem volt az éjszaka gyüleke-ző csillagoknak, nem volt útmutatás, sem széljegyzet, merre induljon tovább. Sem a ká-polna, sem a fák, sem az út, egyik sem tűnt bejárhatónak, mind különbözött attól, ami benne volt. Marmunka Bora tekintete a kút mélyére ült, onnan nézett elvagyódva felfelé, nézte az eget, és nézte Danilo Gasparović távoli testét, ahogy az maga alá vizel a félelem-től. Egyre beljebb, fordult ki Goranból a mondat, egyre beljebb kell, hogy kerüljek oda, ahol nincs sem anyám, sem apám, nincsen senki, oda, ahol az örület széltében és hos-szában egy velem. Hol volt még akkor Joanna Maya, és hol volt még akkor Lulu Binder, akik aztán megmutatták Marmunka Bora szemének színét. A két nőben az elvagyódás és a csigolyák távolsága összeért, hitves és lány, mégiscsak van felhő, amiken lépkedni kész az élet, és nem szakad be alatta a föld.

Az altemplomban halomban álltak a kövek. Első este ugyan megmutatta a gondnok, de akkor még annyira féltem, hogy iszkoltam kifelé, nem akartam egy perccel sem tovább maradni ott. Az ötödik nap délutánján indultam el, miután éjszaka rákezdett az eső, és a fél napos kényszerbezártság elég erőssé tett, hogy amint lehet, megint nekivágjak a ká-polnának. Akkor láttam meg, hogy a fákra vörös festékekkel számokat festettek, a 16-os és a 17-es között vezetett az út az ajtóig. A hatalmas kapuból pár méterre innen csak a két betontömb, és az abból nyíló szárnyak maradtak meg, tartósnak bizonyult a fa, a kereszt-ben húzódó vaszár is ellenállt az időnek.

Először felmentem az erkélyre, de a mélyedésekbe rejtett székeken kívül nem találtam semmit. A padlásfeljáró zárva volt, ott is egy szék jelezte a mélyedést, mintha az anyálokat várták volna a foglalt helyekkel. Nem sokat változhatott, mióta Goran itt járt, a tetőszerkezetet kivéve látszott, hogy itt emberkéz évek óta semmit sem érintett. Csupán az idő, az viszont kegyes volt, csak néhol vált le darabokban a vakolat. Ott azonban a téglák szinte fellélegeztek, és abban a délutáni fényben a vörössel keveredő penészzöld tényleg lenyűgöző látványt nyújtott. Ez az, amikor az enyészet lélegzetelállító, amikor az ember a halál előtt szétárja a kezét, és meghajol a teremelő előtt. Mert kevés annál szebbet láttam, mint a palicsi szobrokon kiütköző türkizt, amikor a vas és az eső egymásnak feszülésének nyomai kiszínezik a felületeket. Türkizre emlékezett Goran is, ha Marmunka Bora szemére gondolt, türkiz, mint a tenger színe, mint a meghasonulás. Kihullottak a téglák közül páran, ott nem maradt semmi szín, csak az üreg, a hely, ami a színre és a formára emlékeztethetett. Szürke. Gondolta Goran, amikor éjjel az anyja szemére ébredt, aztán reggel újra türkiznek látta, és dél körül jutott el oda, az igazság a kettő között lehet, vagy csak a fények játszanak vele álmában. Két oldalt rácsos lyuk tátongott, amin most beszűrődött a fény, a lefelé tartó lépcsőkre nem is emlékszem, csak a téglákra, aztán a lépcső alján játszó fényre.

Az előcsarnokban legalább három rétegben állt a vakolat, az friss volt, és a burák is, amelyek közül csak a jobb oldali háromon világított. A bal oldali alatt kergetőztek a fák. Az éjszakai esővel keveredő lombzaj volt ehhez hasonló, és az előcsarnokban állva belém hasított, mozgásban és zenében is lehet találni hasonlót. Ahogy az árnyékok a bura alá vetültek, látni engedték a rácsokat is, az ablak előtt feszülő négy részben osztott vasszerkezet ellenpontosította azt a könnyedséget, amit a levelek sugalltak. Ugyanez a lebegés ismétlődött meg az altemplomban, a lépcső alján, túl a téglaporon, a penészzöld vakolaton. Mégiscsak a fehér a legszebb, gondoltam, Goran pedig behunyta a szemét, mert a felhők jutottak eszébe, hogy nincs is elkülönböződés, nincs is különbség a falak és a hidak között. Közelebb lépett a fehérhez, a levelek, amiket láttam, most az ő testének helyére kerültek. Ráhasalt a falra, és a hideg anyaghoz szorította a kezét.

A téglák repedéseiben volt a csend, ami megőrizte, ami később a palagruzai toronyban majdnem elvette az esztét, és ami miatt bizonyos időközönként mégis vágyakozni kezdett, oda akart menni, ahol nincsen semmi és senki, csak a kövek és a szél. Marmunka Bora altatódala, ahogy az ölében fogja a gyermek Goran fejét, és ringatja, csitítgatja, hátha kiringatható belőle a fájdalom. Pontosan emlékezett, először végtelennek tűnő percekig dörzsölgette össze a kezét, hogy felforrósodjon, és Goranhoz már úgy érintse hozzá. A türelmetlenség nem evilági érzés, semmi köze a salakhoz és a sárhoz, Goran ott azt érezte, menten elájul, a halál szólongatja, míg ő arra vár, végre hozzáérjen az anyja. Marmunka Bora mindebből annyit érzékelt, a fia légzése egészen lelassul, kiegyenesedik, mint a csellók húrja, és nagyon kell vigyáznia, el ne pattanjon idő előtt. Zúgott a feje. Goran teste forró volt, részegen hunyta le a szemét. Akkor érezte először, szenvedély és fájdalom között semmi különbség, és minél többet vágyakozik az életben, annál több szenvedésben lesz része. Meg akarta lesni az anyját, tudni akarta, miféle dombokat és lankákat rejtenek a selymek és a vásznak, a kerti zsinórra kiaggatott ruhadarabok mi többet tudnak az anyjáról, mint ő. A csipkét az anyja mindig a belső zsinórra csipeszelte, nehogy meglássák mások, mire

Danilo felnevetett, legalább látnak valami szépet. Danilo, hagyd már, kezdett kacagni az anyja, és Goran meglátta, hogy a fogain végigszalad a szél. A szél hozta magával a lombokat, a lombok a leveleket, apró trillázó formák görögtek az anyja fogain, aztán az arcán.

Ez jutott eszébe a lépcső alján, mert ott a mélyben a rácsokon keresztül ugyanaz a fényjáték mutatkozott meg, mint évekkel ezelőtt Marmunka Borán. Goran leroskadt a lépcsőre, és mint egy sarokba szorított vadállat, riadtan tekintgetett szanaszét. Tudta, muszáj valamit csinálnia. Muszáj valahogy testet adnia ennek az alaktalan hiánynak, fájdalomnak, ami az anyja elvesztésével jár. Az apák szomorúsága, jutott eszembe, de Joanna Mayaként csak abban voltam biztos, amely fájdalommal nekem Goran jár. Néztem a földön heverő köveket, Goran kezének nyomát, és arra gondoltam, a fájdalom legalább körbeér, és a szépségből fakad, az anyáktól kapják a fiúk, és az apáktól később a lányaik. Most én álltam a lépcső legalján, előttem a földön heverték Goran kövei, mindegyiken egy-egy szóval.

Idegen nyelven, de biztos voltam abban, csak szláv lehet, és ahogy elővettem a zseblámpát, hangosan olvastam fel őket. Názor. Spokojenosi. Vlaštovka. Kos. Egyiket sem értettem. csak egy távolabbit: sport. És volt egy, aminek emlékeztem, hogy valaha tudtam a jelentését, de hiába ismételtettem sokszor. Život. Život. Život. Rávilágítottam a lámpával a kövekre, ebből volt a legtöbb.

Goran sokat beszélt arról, hogy az emberek és a tárgyak között, higgyem el, semmi különbség. Nem értettem, egészen addig, amíg ide nem értem, Goran ereklyéi közé. Vajon melyek azok a dolgok, amelyeket ő kövekre írt fel. Melyek azok, amelyek lehúzták, és elnehezítették a szívét, a bokájára madzagozva húzták lefelé a sárba? És ha majd megtanulom ezt a nyelvet, vajon nekem is újra kell vésnem a köveket? Átadhat-e tapasztalatot mester a tanítványnak, vagy attól tanítvány, hogy pontosan ugyanazt az utat járja be? És így nem egyenes van, hanem körköröség. Az apák szomorúsága, mely összeér az anyák örömeivel.

Beesteledett, mire visszatértem a házba. Próbáltam még néhány felvételt készíteni, de a hatalmas halott darazsak mindegyike homályos lett, és kivehetetlen volt a széktámlába vésett név is. Keleten van egy ország, melynek népe azt vallja, nyomban meghalna, ha valaki képet készít róluk, nem is engedik senkinek. Elszégyelltem magam, hogy jövök én ahhoz, hogy halottakat becstelenítsek meg, de megint elöntött a régi érzés. A halálban bujkáló megejtő szépség, a merev darazsak mozdulatlan szárnyai, melyekről, ha elég sokáig nézem, elhiszem, valójában csak álmodó állatok, és bármelyik pillanatban bekövetkezhet, hogy megfeszítik, és zsongva emelkednek felfelé. Hogy aztán mozdulatlanok maradtak? Talán maradnom kellett volna. Vagy csak megint nem figyeltem jól.

Azt írta, az élet pont olyan tiszta és gyönyörű, mint amilyen sötét és reménytelen. Figyeljek a pillanatra, és szívjam magamba a meleget, amennyire csak lehet. Nem tudom, a napra gondolt-e vagy képletesen értette, akkor már órák óta úton voltam, és csak a mozgásban bízhattam, hogy meg ne fagyjak, második napja borús volt az idő. Azt terveztem, nekivágok a templomnak, hiszen addig csak a falu főútját jártam. Azt naponta többször. A templomot semmi sem jelezte, megérzés szerint balra fordultam. A házak között megtaláltam a lépcsőt, foghíjas volt és ferde, de legalább turistajelzést festettek a fára. A temp-

lomkapuban asszonyok ücsörögtek, előttük a földön hevert a fűnyírógép, hangosan rájuk köszöntem, néztek furán. Jobbra kerültem meg a templomot, és nemsokára meg is találtam a kőlépcsőt, amin felfelé eljutottam a sírkapuig. Rozsdás dróttal rögzítették a kaput a kerítéshez, kiakasztottam, és beléptem. Vártam, hogy valaki rám szól, vagy legalább egy kutya ugatni kezd, de nem történt semmi. A sírok mind régiek voltak, és többnyire csak a fejfa állt. Puha volt a föld, igyekeztem kikerülni az elképzelt téglalapokat a fejfa körül, ahol úgy véltem, a holttestek lehetnek. Itt talán inkább lefelé temetkeznek, nem vízszintesen, de csak találgattam. „Es ist bestimt in Gottesrath das man vom liebsten was man hat muss scheiden.” Hosszan álltam a sír előtt, betűzgettem a vésést, aztán közelebb hajoltam a nőhöz, mert fénykép is volt a kereszten. Kiegészítettem a szeme és a szája, melyet utólag belekarcoltak, hogy mégis megszólítható legyen, mint bárki. A nyakán szorosan összezárt a ruha. De addigra már biztos voltam abban, hogy egyes-egyedül a nyelv az, ami a legtekélyesebben elválaszt két embert egymástól. Gorannak aznap kezdtem el apró fehér cetliket hajtogatni, és nem írtam rájuk semmit, így hátha megért valamit abból, amit közölni szeretnék. A darumadarak, amelyeket hajtogattam, pont olyanok voltak, mint a kórház körül heverő bármely termés, a tölgyfa makkjának széthullott kalapja és teste. Csak itt még egyben volt a madár, nem áztatta szét a víz, és a kalapjait sem festettem be arannyal, bízva abban, létezik szín, ami elnémíthat engem is. Mindig ugyanaz. A kifejezés vágya, a megszólalás, amely már önmagában a másik figyelmét várja el, önmagában a birtoklást előlegzi meg, és nem enged teret a párbeszédnek. A kőbe véssett szavak után újra eszembe jutott a lengyel Izaak Zinger levele, hogy vajon megírható-e bármi úgy, ahogy az van. Mit érthetett volna meg Hannah Zinger pár ezer oldalból, és én mit értenék meg Goranból, ha gyakrabban válaszolt volna a kérdéseimre. Ott tartottam, hogy nemcsak némának maradni jobb, de kérdéseket sem szabadna feltennem, mert fogalmam sincs, mire kérdezek rá. A kimondás lehetetlenségén túl ott a válaszáadás is, ezek ketten, mint a boldog szerelmesek kart a karba öltve járnak.

Rákezdett az eső. A fejem köré tekertem a sálát, a nőknek nem köszöntem, pedig elcsendesedtek, ahogy melléjük értem, talán várták, hogy legalább makogjak valamit. Szinte hallottam, ahogy összesúgnak, na, ennek se volt gyerekszobája, de nem érdekelt. Vissza akartam jutni a csálé lépcsőkhöz, amelyek alján az üvegházak láttam, benne a paradicsommal, paprikával. A ház körül félbe hagyott munka, a földbe állított ásó, egy dömpert, tárt fészerajtó mögött a talicska. Mozgásnak semmi jele, csak az emberé, nyomokban, ahogy mindent félbe hagyott.

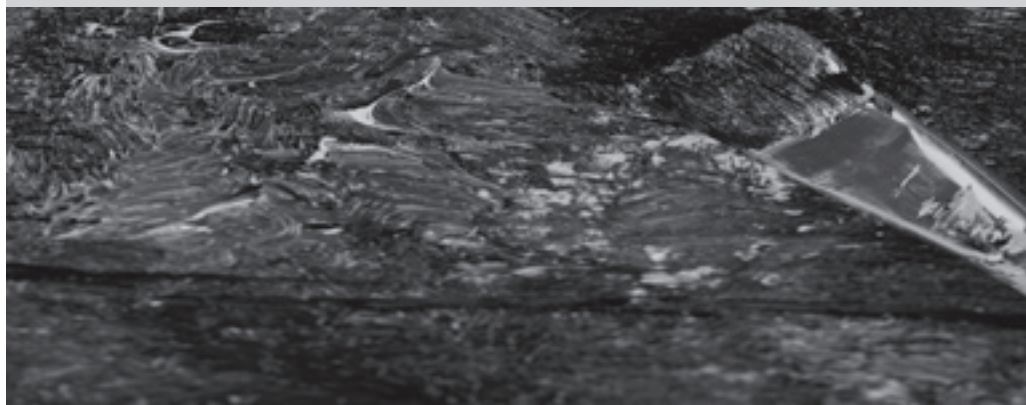
A fal hiányzó részeinek szédülten estem neki. Kikevertem az aranyat, a por nehezen oldódott, hosszan és lassan kellett keverni, ne legyen csomós. Passuth Mária jutott eszembe, amikor gyerekként a keretezőműhelyben ezt a feladatot osztotta rám. A keretlécek sarkait aranyoztam be, hogy eltüntessem a szögek okozta kárt. Eleinte nem ment. Túl sokat vettem az aranyból, nagyanyám azonnal ordibált. Ne pocskolj! Sírva dobtam le az ecsetet, hogy soha többet ne várjon tőlem semmilyen munkát. Ugyanígy baja volt a krumplihéj vastagságával is. Akkor inkább megcsinálom én, tromfolt le, és fene se érti, miért, de ez hatott. A büszkeség olykor rosszabb, mint a hiúság. Mert mindezzel csak azt érte el, hogy napokon keresztül lopkodtam a pincéből a burgonyát, és egy csorba késsel gyakoroltam megfelelő vastagra hámozni a héjat. Az arannyal nehezebb volt, abból nem tudtam büntetlenül lopni, pedig többször különböző ürüggyel még zárás után is bementem a mű-

helybe. Mondván, hogy csak szeretnék rajzolni, vagy pénztárosat játszani, vagy a tükröket törölném át. Nagynyámat mindez akkor már nem érdekelte, hamar megtanultam, csak addig voltam fontos, amíg a szeme előtt lábatlankodtam.

Ezután inkább arra fordítottam gondot, hogy kifigyeljem, mikor tudok tőle független térben lenni, vagyis a viszonyításnak azt a formáját választottam, ahol a függés két pontja között tökéletes a vákuum. Amíg a konyhában főzött, és a feje fölötti padláson pucoltam a krumplit. Amikor a műhelyben vágta a léniát, a visító hangra hivatkozva visszamásztam a spájbába. A spájból a pincébe, a pincéből a hátsó szobába a könyvek közé. Ott már utánam kiabált, hogy öltözzek fel rendesen, mert meg fogok fájni. Ezt is csak azért, mert akkor vihet az orvoshoz, és a gyógyszer drága, és neki ki tudja, mennyit kell kalapálnia, hogy én megint egészségesre szedhessem magam a tablettákból. Ezt különben szerettem. Olyankor hagyta, hogy magamra vegyem a pongyoláit, a hosszú lebernyegek erős illata annyira viszolyogtató volt, a púder és a rúzs valami különös egyvelege, hogy nem győztem betelni vele. Hangosan kattant a zár, aztán kitarult az ajtó, ugyanezt már sokkal nehezebb volt eljátszani a sálakkal és a kalapokkal, mert azokat magasan tartotta a fényképek felett. Egyszer kihullott a fotós doboz, majdnem olyan szörnyű volt, mint a varrós, az talán egy fokkal annál is rosszabb. Már rajtam volna az aktuálisan kiválasztott lila bársonypongyola, amikor gondoltam egyet, és odahúztam a szekrény széléhez a széket. Felálltam rá, és szépen megemeltem a pongyolát, rá ne lépjek. Csimpaszkodni kellett, hogy elérjem a zárat, pláne, hogy ráfordították a kulcsot, összekaristolta a kezem, de végre engedett. Azt hittem, beletörtem, de nagy robajjal kinyílt az ajtó. Megint megcsapott az a szag, a molyirtó és a púder keveréke, némi parfüm a legutóbbi színházlátogatásról. Szerettem, ahogy a sálak magukba itták a kölnit. Úgy képzeltem, ha nagy leszek, majd nekem is sok sálam lesz, és a sálakra minden héten permetezek egy kis illatot, hogy el ne tűnjön idő előtt. De elfelejtettem ezt is, mint a sálakat, vagy nagynyám púderillatát. Azt a mérhetetlenül ronda vöröset, amit a szájára kent, ha emberek közé indult. Mint valami vértet, úgy öltötte magára, mögé bújt, érezhetően biztonságban érezte magát ettől. Láttam már, melyikre van feltétlen szükségem, de egyértelmű volt, nem fogom elérni. Vissza a földre, mögöttem a hatalmas uszályal, úgy vonultam a kissámliért, mint egy királynő. A sámlit a széken, a pongyola rajtam, így már elérhető távolságban volt a kalap. Félig már kihúztam, amikor megláttam mögötte a képet.

Ha az ember aprólékos munkát végez, felgyorsul az idő, a lengyel egy héttel később kért először fekete festéket. Mondták, nincsen, ilyen időben mégis hogy képzeled, aztán elszégyellték magukat a hangnem miatt, mégiscsak egy öregemberről volt szó, és bocsánatot kértek. Hogy ne haragudjon, de ez képtelenség. Jó, akkor megoldom másképp, dörögte, és égetni kezdte a könyveket. A befeketedett papírból nagy halom gyűlt, Goran elgondolni se tudta, mit akarhat mindettől. Magára zárta az ajtót, csak naponta kétszer lehetett látni, reggelizni jött le, és délután négy körül, amikor vacsorát készített. Voltak napok, amikor délből kelt, és a reggelit is kihagyta, olyankor összesúgott a cseh és a szerb, talán be kéne kopogni, él-e. Élt, csak most a feketével töltötte a napjait. Goran sosem tudta meg, vajon azért, mert nem volt több mondanivalója a lányának, vagy épp ellenkezőleg, a gondolatait rendezte. Az biztos, hogy napokkal később elkezdte kihordani a szobájából a könyveket. Szanaszét égett maradványok, csonkok, irtóztató volt belegondolni, mennyi idő volt teleírni mindezt. Ő viszont az égett feketét arra használta, hogy a lányának írt füzetet kiszínezzék, feketére festette a borítóját.

Reggel autó érkezett, és egész nap többször fordult, felpakolta a kórház és a kápolna közt heverő levágott gallyakat. Az egyik férfi végig a közelünkben maradt, ő addig gombát sze-

dett, míg visszaért az autó. Egy keresztnben elfekvő hatalmas fa törzsén gyűjtötte őket, én pedig irigykedve néztem, akkor tehát ezek ehetőek. Míg kintről eltakarították a gallyakat és a szemetet is, én elkezdtem becipelni a tölgyfa termésait, arra gondoltam, hagyok valami emléket arról, hogy itt jártam, hátha eljut Goranhoz a befektetett idő. Világossá vált, csak az, és annyira fontos, akire erősen gondolok, akibe saját magamból erőt irányítok át. Ez egy kicsit elkésérített, mert ezek szerint szinte mellékes, épp kiről van szó. Goran mindennek a gyökerét jelentette, de lassan körvonalazódott, hogy ha végre őt is elengedem, ha végre nem neki és vele akarok lenni, akkor születhet meg az igazi Joanna Maya.

Ennél fájdalmasabbat nem tudok elképzelni. Mert idáig jutottam, tudom, hogy Goran ott ül a lengyel mellett a kápolna pincéjében, vési a kövekbe a szavakat, én hordom be kint-ről az erdőt, most már tele az ebédlő száraz levéllel. A kettő között tizenhárom év telt el. A leveleket napok óta tépkedem, minden kockakőre jut egy-egy anyag: a széttépett tölgy levelei, a makkok alja és teteje, avarszagú lassan a konyha is. Bár én már nem tudom megkülönböztetni mindattól, ami a tüdőmből árad ki, azt mondják, az orr receptorai fáradnak el legelőbb, de nem hiszem, hogy emiatt lenne. Édeskés volt, amikor még az út mellett csapott meg az illat, most meg ezek szerint az az édeskés van belül.

Elértem a képet. Nagy robajjal zúghattam volna le, ha a pongyolába beleakad a lábam, ha figyelmetlenebb vagyok a kelleténél, vagy ha a kissámlit nem illeszttem megfelelően a székre. De annál jobban figyeltem. Mindennél sokkal szörnyűbb volt, hogy nem volt semmi a képen. Látszott, hogy régi fotó, és emberek is vannak rajta, de vagy az exponálásakor égett ki, vagy az idő maszatolta össze az arcokat. Káprázat. Ülhettem volna apám ölében, vagy Goranéban, vagy bárki emberében egy pillanatra, vagy órákon át. Melegnek éreztem magam alatt a combokat, kellett, hogy csorogjon benne a vér. De itt a kórházban most csak az eső esett, és még csak bántó sem volt, de őszintén elegendem lett a párhuzamokból. Hogy az eső éppen úgy ömlik, ahogy a férfiak testében megindul a vérzés. Mert semmit nem változtatott a tényen, hogy égen és földön nem volt senki ebben a kápolnában, sem a kórházban, és Goranhoz, az apámhoz beszélni, megtalálni Marmunka Bora szemének színét is tökéletesen feleslegessé vált. Ugyan kit érdekel. Miféle tengerpart az, ami kevésbé érdekes, vagy mennyivel érdekesebb számomra is, ha kiállok az ablakba, és nézem az esőt. Elmondhatatlan a fájdalom, és csak szálnalmas és neveléséges lesz a lila bársonypongyola, vagy a vakolatra kent aranypor.

A szomszéd szobából áthallatszott a lengyel. Evett. A kanala a tányérhoz csörrent. Jó, mondtam, menj aludni, Joanna Maya. Hát akkor ezért. Nem te nézed az esőt, hanem ő néz téged. És az Úristen most a legboldogabb, amikor azt látja, hogy megnémulsz, miközben hallgatod. ■ ■ ■

■ **Csobánka Zsuzsa** (Miskolc, 1983): költő, író, kritikus, magyar- és drámatanár, a kortárs irodalmat kutató PhD-s az ELTE-n. Jelenleg Budapesten él. Legutóbbi kötete a Kalligramnál: *Majdnem Auschwitz* (2013).

Morzsá

*„Minden fénye
táguló világegyetembe disszidál.”
(Balla Zsófia)*

Káoszból lett a kozma.

A mindenség szobája
lehallgatva, átkutatva.
És megmotozva
bőre, tüdeje, szíve, mája...
Eztet főzi elmém szakácsa.

Világüres zsebemben
fekete a luk.

Ó, jaj, pirít Urunk
is. Ránk.
Végre
(nem így képzeltem)
helyre áll a tRend.

Lelkem hűlt helyén
meg, tudja a faszom,
talán tán zenél
egy hidrogénatom.

Történetünk
(ad acta)
láttamozva.

Bozsi Péter (Csantavér, 1963); író, költő, szerkesztő. Az *EX*
Symposion című periodika felelős szerkesztője.

Teresa Lanti céduláiból

Nem az voltam még aki
hogy én lehessek.
Hogy önmagam
maradva cseréljek ruhát,
anyát, testet.

Nő voltam neki vagy férfi?
Aki mindezt vágyja vagy éli?
Bellino? Teresa?
Vagy a harmadik, aki csak nevet a
neveken, s nézi jóllakottan,
és boldog.

Szerepeim. A szerepek.
Szanaszét éles cserepek.
Egy nem-létező valaki
diribdarabjai. Akit szerettek.
Akit szeretek.

Eltöröm. Széttöröm.
Cserépre lép. (Lépen a létöröm.)
Festett a vér,
festett veres köröm.

Áttörhetem-e sorsom kőfalát?
Kínos játék ez, sőt: hazard.
Kicsoda játssza? Kinek
a teste, lelke? Kinek énje, mása?

Míg énekel. Mögötte színfalak,
tarka kulisszák.
Nézők a mélyből tikkadtan isszák.
Szoprán. S be szép! Herélt vagy
tündi bakfis inkább?

Primadonna. Netán prima uomo?
Teresa? Bellino? Giacomo?
A divatos úr, aki lent tapsol?
S itt én fiamnak nővére? Anyja?
Aki ad? Vagy aki kapja?

Nem az voltam aki hogy én
lehessek. Hogy maradjak mégis én
cserélek ruhát, társat, testet.

Néztem a nőt. A férfit. Vágy volt?
Féltékenység? Vagy *mintavétel*?
Nem tudhatták ki vagyok.
Nem tudhattam én sem.

„Nő ez? Hím ez? Bakfi vagy bakfis?”
Mind köntörfalaz, hímez-hámoz.
Vagy hősiködvé perverz majom.
Ő majd lerántja a leplet! Dafke!
Difked-döfköd. Mindegy neki,
pinát vagy szutykos segget.

Nem szavak nem is szerep
kérdése végül, hogy kit választok
magamnak énül.
Aki elém vagy maga mögé ül?

Megszültem Giacomo egyik
múltját. Ő nem tudva, könnyedén
túljárt. Min is? Eszemen?

Az eszement. Mindent visszavont.
Vonult is (nem ír!) vissza.
Sírok, rívok. Vagyis hogy fordítva!
Sívó, sivár. *Teresa ír.* *Kivár.*

Erősebb lettem nála, gazdagabb.
A pasik körül rajzanak.
Bár mögötte most a Côte d'Azúr,
s kötődésem is meglazult,
mégis a messzi nincstelen
csaló, csalóka *abate*
maradt bennem az úr.

A férfi mindig ő. A hímporom.
Hiába férjek; férköznek bárha mások.
Hiába fogdossák tomporom.
Öcsémbe apámat.
Mindenkit benne látok.
Minden párzásban ő.
Nincs erre bennem más ok.

Hogy fiút szültem, nem tudta.
Tizenöt évesen. Akkor először látta.
Tizenöt voltam én is, amikor
egy fogadóban az ágyba.
Elmúlt? *Odáig* csobban
most az öröm hulláma.
Az idő szétrobban.

Állnak ők szemben. Apa
és *akkori* tükörképe.
Akit szerettem. Még most is.
Vagy mégse?

Volt egy boldog napod.
Egy boldog napunk.
Amikor adva kapunk.
A kamasz fiad. S én, akit eljegyeztél *anno*.
Látszatcsalád.
Látszat. Csalás.
(Mélylila pannó.)
Bár derűd valós volt. Sokat neveltél.
Azt mondtad, újra megszerettél.
Egy szűk napra megint
kamasz lettél.

De a gyávaságod! Féltél a családtól.
Neked mindig a másik. A más lik.
Szalagok, fűzők, kamáslik.
A máshol.
Sosem a most.

Itt vagy fiamban.
Nem áltatom. Magam sem.
Nincs apja. És nincs máskor.
Te éltetted. Voltál a fényes álom.
Most sötét halálom.

2013. augusztus 16.

Aludnod kellene

Ugyanolyan nap volt, mint a többi. Mint amilyen az előző, az azt megelőző, és amilyen a következő is lesz. A nap felkelt, majd lement. Felhevítette a hangárok bordázott oldalfalait, az alumínium úgy hullámozott a melegben, mint egy tan-góharmonika. Ha rákezdet a szél, a sorompó nyikorgott. Autók haladtak el az úton, a kereszteződés utáni kanyarban lassítottak. Az őrbódé előtt néha megjelent valaki. Bakó Feri, Tukora Bandi vagy a féllábú. Hol az egyik, hol a másik. Mozdulatlan képkockák. Bokrok a bekötőút mentén. A víztorony feszítőkábele. Betonpad a mázsáló épülete mögött. Ké-rődő szürke marhák a karámban. Szederjes hullafoltok a tetemen. A fák ágain varjak.

Tatár Pista ott volt, amikor Pongrácz Béla kivágta a jegenyefákat. A bekötőúton rönk-szállító kamionok álltak. A munkások a szántóföldre döntötték a jegenyéket, a vastagabb ágakat ott fűrészelték le a fák törzséről. Éjszaka neki kellett vigyáznia a fatönkökre. Szür-kületkor bekapcsolta az aggregátort. A gép zúgni kezdett, a fények felgyúltak a bekötő-úton. Mintha a nagykorúton korzózott volna, fegyverrel a vállán. De csak a csonkokra ag-gatott villanykörtéket látta. A pusztítást és az ürességet. Milyen világ az, ahol valaki csak úgy eladja a mi jegenyefáinkat, dörmögte másnap Bakó Feri, miután az utolsó kamion is kifordult a telepről. Senki sem tudta a választ, csak söprögettek tovább. A szél a bekötő-útról a telepre fújta a faforgácsot. A csonkokon kívül ennyi maradt a fasorból, nejlonsá-kokba gyűjtött, porral, trágyával kevert szemét.

A telep első házában lakott, a kert végénél már a szántóföldek kezdődtek. Így legalább nem kellett minden nap végigmennie a házior előtt. Az emberek az ablakból lesték egy-mást. Kiültek a verandára, céltalanul álldogáltak az úton, tócsák és sárfoltok körül. Fe-segtek, panaszkodtak. Ha kilépett a kertkapun, pár lépés után a kiserdő takarásába ke-

rült. Elhaladt a bolt előtt, az intézetieken átnézett. A kerítés előtt műanyag székek, pokrócok, mankók, tolószékek. Zavaros tekintetek, remegő kezek, hurutos köhögés. Amikor már mindegy lesz, felgyűjtja az intézetet. A víztoronynál balra fordult, a karámok előtt megállt. A lovak odafutottak hozzá. A karámoktól már látszott az őrbódé.

Az ágyon feküdt, szájából cigaretta lógott. Reggel tért haza a telepről, kora délutánig aludt. Csukott szemmel hallgatta a rádiót. Híreket mondtak. A bemondónő rekedtes hangon beszélt. Nem volt kedve kinyitni a szemét. Úgyis csak a sötétségbe bámulhatott volna. Percekbe is beletelne, amíg felismeri a tárgyak körvonalait. Az ágy végét, a ruhásszekrényt, az asztalt és a fotelt. Hosszú órák után a fehérre meszelt falat. Csukott szemmel feküdt az ágyon. Ébredés után bekapcsolta a rádiót, de a függőnyt nem húzta el. Beleszívott a cigarettába. Aztán kivette a szájából, és leverte a hamut. Vakon is a hamutartóba talált.

A másik szobában az anyja élt. Lélegzett, evett, ürítkezett. Nejlonepledőn feküdt, a háttára fordítva. A plafonra meredt. Barázdált arcán grimasz ült, az ajka rángatózott. A torokból időnként hangok törtek elő, halandzsázott, kántált, váratlanul törtek rá a rohamok. Tatár Pista már megszokta, az anyja évek óta nem tudott beszélni. Azt sem értette, ha hozzá beszélnek. Csak kifejezéstelen tekintettel nézett vissza rá, nem reagált a fájdalomra. Talán gondolatai sem voltak.

Gyűlölt iskolába járni. Fulladozott a klórszagú folyosókon és a levegőtlen tantermekben. Nem értette, miért kell irodalmat és matematikát tanulni. Verseket magolni, geometriával bajlódni, tigrisbukfencet vetni, énekelni. Nem akart barátkozni senkivel, Pók Lalin és Tukora Bandin kívül másokkal szóba sem állt. Reggelente együtt szálltak fel a buszra, a nagyszünetben együtt fociztak az iskolaudvaron. Aztán megszólalt a csengő, és minden kezdődött előlről. Alig múlt tízéves, amikor elhatározta, hogy nem megy többé iskolába. Hetekig járta a környékbeli erdőket. Az iskolatáskáját reggelente eldugta a telepen, csak egy csúzlit vitt magával. Indiánnak képzelte magát, az embereket elkerülte. Egyszer aztán arra ért haza, hogy egy autó áll a házuk előtt. A konyhaasztalnál a tanítónő ült. Az anyja a mosogatótálnak támaszkodott, szomorú szemekkel nézett maga elé.

Tatár Pistát csak a földrajzi atlaszok érdekelték. Szerette a térképeket, a girbegurba vonalakat, a színes ábrákat, jelöléseket. A bauxit piros trapéz, Olaszország csizma, a régi Magyarország rántott hús. Mániákusan ismételte magában a furcsán hangzó városneveket. És mennyi hegység, a domborzati térképek tele voltak sötétbarna foltokkal. Elképzelni sem tudta, milyenek lehetnek a valódi hegyek. Hatalmas fenyeseket látott maga előtt, jeges sziklaszirteket, kőszáli kecskékkal. Máskor a sivatagról ábrándozott. Homoktenger, oázis, pálmafák, tevék. A térkép szélén megtalálta a világ legeldugottabb településeit. Csoda, hogy nem estek le a földgolyóról. Csak egyvalamit keresett hiába az atlaszban, a telepet.

A varjak felismerték az emberi arcokat. Különösen Tatár Pistáét. Vékony, egyenes ajak, keskeny vágású szem. Cserzett arcbőr, a homlokon hajszálnyi ráncok. Homokszínű szőghaj, a halánték felett ősz foltokkal. Ilyennek látták Tatár Pistát a varjak, senkivel sem tévesztették volna össze. Ha előjött az őrbódéból, azonnal figyelmeztették egymást a veszélyre.

Károgtak, ugráltak a fák ágain. Még a fiókák is megtanulták, hogy a sovány, túskehajú férfitől óvakodniuk kell. A varjak a maguk nyelvén el tudták mesélni a fiókáiknak a múltat. Azokat a napokat, amikor Tátár Pista alkonyat előtt elindult a bekötőúton, és rájuk vadászott. Ugyanazt a puskát emelte le a válláról, amit most is hordott, aztán célzott és lőtt. Fekete árnyak cikáztak a sötétszürke égbolton. Szárnyak csattogása, károgás, fegyverropogás, fülsiketítő láрма. Másnap reggel a varjak hiába bökdösték csőrükkel társaik tetemét, a holtakat ők sem tudták feltámasztani.

A puskát később is lett volna alkalma használni. Ami mozdítható volt, azt vitték a telepről. Hajnalban jöttek, általában az istállók felőli földúton. Tudták, hogy ekkor már befejezte az éjszakai őrzárát. Legutóbb a boronákat lopták el. A piros Zsiguli lekapcsolt lámpákkal állt a mázsáló mögött. Három férfi pakolta fel a súlyos vasakat az utánfutóra. Tátár Pista névről ismerte mindegyiküket a faluból. A végén köszöntek egymásnak, mit tehetett volna. Megfenyegettek, hogy elvágják a torkomat, mondta másnap Pongrácz Bélának. Aztán még hozzáfűzte, hogy a tolvajok zöld kocsival jöttek. Egy idő után nem volt mit ellopni, legfeljebb az elhasznált traktorgumikat a hangárok mellől. Esetleg a szürke marhákat vagy a lovakat, de azok nehezebben adták volna magukat.

Az apjáról csak emlékfoszlányai maradtak. Ha nem talált volna régi fényképeket, még az arcát sem tudta volna maga elé idézni. Kopott, zsírfoltos fotók egy naftalinszagú albumban. Hiányzó lábfejek, elmosódott arcok, elsárgult lapok. A háttérben a telep, a kiserdő, a szántóföld, a sparhelt. Fekete, fehér, de legfőképpen szürke. A kedvence egy teljesen homályos fotó volt. Gumilabdán ült, az apja mellette guggolt, a szél a szemébe fújta a haját. Nevettek. Az apjáról mindenkitől csak jót hallott, ebben még Pongrácz Béla és Bakó Feri is egyetértett. Akkor szíve volt, mint senki másnak, csak nem kellett volna annyit innia. Ezt már az anyja súgta oda valakinek, miközben a temetőszolga elgereblyezte a földet a sírján. Az apját egy hónapig a gépek tartották életben, miután leesett a traktorról Pongrácz Bélák udvarán. A temetőben langyos szél fújt. Tátár Pista hatéves volt, előző nap kapta meg az iskolatáskáját.

Az anyja az intézet konyháján dolgozott. Akkoriban még öregek otthona működött az épületben. Ételre nem költöttek, a maradék bőven elég volt kettejük számára. Az otthon lakói bolondultak az anyjáért. Terike, Terike, visszhangzott az ebédlő, ha ő porciózta ki az ebédet. Mindenki repetát kért tőle, állandóan haza akarták kísélni. Terike az alumínium ételhordót lóbálta, nehezen tartották vele a lépést. Sántikáltak a szűk ösvényen, kerülgettek a gödröket, a botjuk beleakadt a bokrokba. Félúton szem elől tévesztették, talán azt sem tudták, melyik házban lakik. Aztán Terikének ráncos lett a bőre, megöregedett. Már egyedül vágott át a kiserdőn. Akkor sem volt mellette senki, amikor összeesett a fák között. Órákig feküdt a földön. Hosszú, hullámos haja szétterült a fűben, alig lélegzett. Pók Lali talált rá. Jól vigyázzon rá, búcsúzott Tátár Pistától az orvos, ő pedig kitolta az anyját a kórházból. Akkor még tudtak egymással váltani néhány szót, az anyja időnként könnyezett. Aztán szinte semmi sem maradt belőle. Csak csont és bőr. A postás havonta kihozta a nyugdíját. Az átvételi elismervényeket Tátár Pista írta alá, ott sorakoztak a kredencen.

Ugyanolyan nap. Távolodó, lebukó, eltűnő. A horizont alján vörös csík, szélfúvást, hideg éjszakát ígért. A vérvörös csík előterében kornyadozó fák, elszórtan. Az úton túl, egészen messze, távvezetékek. A magasfeszültségű vezetékek zúgása. Lakatlan tanyák. Kilyukadt, beroszdásodott etetőtálak. Az elhagyott épületekben szellemek. A tanyákon túl, a nem létező tanyákon túl semmi.

A gyufa fellobbant Tatár Pista kezében. A vérvörös csík lassan eloszlott, maradt a szürkeség. Felbontott egy doboz cigarettát, aznap már a másodikat. Este hét lehetett. Vagy nyolc, vagy kilenc, nem számított. A telepen senki sem hordott órát, nem mérte az időt. Cigaretától cigarettáig, etetéstől etetésig, napkeltétől napnyugtáig teltek a percek. Leverte a hamut, a kanapé megnyikordult alatta. A szekrény tetejére nézett, az utolsó kartonban két doboz maradt. Unta a csempészett cigarettát. Majd Pók Lalival hozat magának a faluból néhány csomag piros címkés Marlborót, Pongrácz Béla boltjában olyat nem lehetett kapni.

A tükörben felismerte saját magát. Alig múlt harmincöt éves, de a halántéka fölött megjelentek az első ősz foltok. És a többi, lyukas fogak, hasogató derék, állandó köhögés. Néha a fotelágyról is alig tudott felkelni. Tatár Pista már visszafelé számolta az időt. Közélebb hajolt a tükörhöz. Apró, sárga foltokat fedezett fel az arcán. Lemosta az üveget, kicsavarta a szivacsot, a zsíros, olajos lötyty a lefolyóba csorgott. Ujjait az ultrás dobozba fúrta, megmosta a kezét, az arcát. A sárga foltok eltűntek, maradt a szürkeség. Szürke volt a tükör, szürke volt az ablak. Kinézett rajta. A lapályon mozdulatlanul álltak a bokrok, csak a sás hajladozott a homályban. Nézte a kettéhasadt törzsű nyírfát. Ott találkozott először Szendrával. Az éjszaka csillagfényes volt, hajnalban feltámadt a szél.

Pók Lali vette észre, hogy a fűszálak között valami megcsillan. Talán egy aranyrög, nevetgélt a kerítésre könyökölve. Mintha üvegszilánkok csillogtak volna a tyúktól mellett. Tatár Pista először azt hitte, hogy a földbe ásott sörös üveg tükröződik a napfényben. Aztán feltúrta a talajt, de nem a vakondriasztó bukkant elő a mélyből, hanem egy műanyag játékaútó. Lepakarta róla a földet, a kerekei még forogtak. Néhány nappal később felásta az egész hátsó udvart. Sorra forgatta ki a földből a különböző tárgyakat, egymás mellett sorakoztak a kerti asztalon. Összehajtható nagyító, szájkosár, rozsdás fazék, kipukkadt gumilabda, háromkerekű bicikli. A kerítés túloldalán Tukora Bandi gyerekei álltak, földbe gyökerezett lábakkal. Másnap átvitte nekik a játékokat, a többi kacatot kidobta, a gödröket betemette.

Apád ásott el mindent, mondta az anyja. Akkor még képes volt lassan, szótagolva beszélni. Kibotorkált az udvarra, onnan hallgatta a madárcsicsergést. Maga alá húzta a széket, órákig üldögélt a cseresznyefa alatt. Mindenki hangosan köszönt neki, de mire visszaért, az emberek már messze jártak. Annyi ereje sem maradt, hogy a virágokat meglocsolja. Később járókeretre sem volt szüksége, nem tudott talpra állni. Tatár Pista ölben vitte mindenhová. Szégyellt bármit is kérni a fiától, csak a friss levegőhöz ragaszkodott. Vigyél ki, fiam, idebent megbolondulok. Tatár Pista időnként felfektette az anyját a kézi-

kocsira, és a házsor előtt tologatta, oda, vissza. Az asszony a felhőket bámulta, Tatár Pista pedig arra figyelt, nehogy a sárba ragadjanak a gumikerekek. Aztán egyszer meghallotta a boltban, hogy a gyerekek zombinak csúfolják az anyját. Nem tudta, kik azok a zombik, de a gyerekek úgy röhögtek, hogy legszívesebben mindegyiknek kitekerte volna a nyakát.

A nap lassan tűnik el az égről. Felizzik a fák fölött, megnyújtja az árnyékokat, hosszúkás csikok jelennek meg a betonon, a réten. Aztán lebukik a horizonton, nem látszik belőle semmi, de még mindig nincs sötét, csak egyre sűrűbb félhomály. A sötétség fokozatosan ereszkedik alá, mégsem tudja senki, mikor ér véget a nappal, és mikor kezdődik az éjszaka. Csak a telepen lakók ismerték ezt a pillanatot. Ösztönösen tudták. A csontjaikban érezték, mikor száll le az éjszaka. Érezték a zsigereikben a késztetést, indulniuk kellett.

Feltörölte a nejlonlepedőt. A széket zacskóba csomagolta, a vizelettől átítatott szivacsot a vécékagylóba csavarta. Az anyja közben a kádban ült, kifejezéstelen arccal meredt a fürdőhengerre. A kályhában pattogtak a gallyak, a csapból forró víz csobogott. Lehetett volna jéghideg is, az asszonynak mindegy volt. Tatár Pista felemelte a karját, beszappanozta a hónalját, aztán a szeméremajka körül is felhabzott a víz. Megmosta a combját, a hátát. A fürdőköpenybe göngyölve vitte vissza a szobába, a nejlonlepedő addigra éppen megszáradt. Felhúzta rá a hálójinget és a pamutsocknit. Odakint sütött a hold. Az intézet felé vezető úton a féllábú sántikált. Mintha beszélt volna valakihez, de senki sem volt mellette.

Kiválogatta az anyja gyógyszereit. Lecsavarta a kupakot a műanyag dobozról, a rekeszekben színes tabletták sorakoztak. A fehérből kettőt kellett neki beadni esténként, a sárgából és az átlátszóból egyet-egyet, a piros kapszulából felet. Jól tudta, hogy egyszer elérkezik az a nap, amikor az anyjába tömi az összes piros tablettát. Aztán a sárgákat és a fehéréket, mindet. Megvárja, amíg lenyeli a gyógyszereket. Mindenkinek így lesz a legjobb. A hátára fekteti. Bekapcsolja a tévét. Hallgatja, ahogy az anyja szuszog. Egyre lassabban.

A telepen mindenki azt gondolta, hogy Tatár Pistának egyáltalán nincsenek érzései. Állandóan egyedül volt, csak néha látták nála Pongrácz Bélát vagy Bakó Ferit. A többiekről szinte tudomást sem vett, hónapok teltek el anélkül, hogy hozzászólt volna valakihez. Ha mégis mondott valamit, azt rögtön megjegyezték. Az anyján kívül egyetlen nő sem tűnt fel mellette. Sokáig azt hitték, emiatt jár a faluba. Tatár Pista egész nap az anyja mellett ült vagy az őrbódében hevert. Mintha nem is közöttük élt volna. Mégis mindenütt ott volt, a lábnyomai behálózták a telepet.

Pedig voltak érzései. Az anyjára gondolt. Annyi mindent kellett volna kérdeznie tőle, amíg még lehetett. Akkor talán lennének emlékei, mert ezek hiányoztak a legjobban, az emlékek. Néhány megbarnult fotó az albumban, számára idegen történetek az apjáról, az anyjáról, ennyi maradt. Az apja mindenkit felvidített a telepen, Bakó Feri legalábbis ezt mesélt. Az anyjára jobban emlékezett. A hosszú, ősz hajkoronájára, ahogy összefonódik

a falevelekkel. És aztán vége lett. Soha nem fogja megtudni, hogy miért költöztek ide a városból, hogy az apja milyen meséket mondott neki. Vagy legalább annyit, hogy mi volt a kedvenc étele. Elkésett. Egyetlen valódi szóval is megelégedett volna, egy tiszta tekintettel.

Tatár Pista a verandán cigarettázott. Nem üvegezte be a helyiséget, mint a telepen annyian, az erősödő szél kifújta a füstöt az udvarra. A szemközti fán varjak sorakoztak. A sötét, felhős égre nézett, tudta, hogy vihar közeleg. Néhány óra és itt lesz, érezte az eső illatát. Harákkolt egyet, majd kiköpött az udvarra. Még néhány óra.

Az anyja az ágyon feküdt. Halkan nyögdécselt, de ezt csak az hallotta volna, aki közel hajol az arcához. Távolról az sem látszott, hogy lélegzik, a mellkasa nem mozdult. Még fújtatott, a párnáról lelógó pamutszálak meg-meglibbentek, a nyála a huzatra csurgott. Sötét volt a szobában, Tatár Pista nem kapcsolta be a tévét.

A hátsó udvarnál húzta ki a telepre a kézikocsit. Felhős, csillagtalan égbolt, koromsötét éjszaka. Az orráig sem látott, és a lámpáját sem gyújthatta fel. A telepen mindenki az odújába húzódott, Szandra is hazament. De Tatár Pista nem akart kockáztatni. Az irányt a sötétben sem tévesztette el. A kiskert végénél jobbra, onnan ötven lépés a telepről kivezető földútig. Tovább a gödrös, tócsás ösvényen, a fák mellett, egészen az emelkedőig. Keresztül az autóúton, a domb túloldalára. Az örkutyákat magával hozta, Pók Lali korcsai egyedül tőlük féltek a telepen. De a kézikocsit nem tudták húzni helyette. Nem gondolta, hogy az élettelen test súlya ennyire nehéz lehet.

Hetekkel ezelőtt kiválasztotta az ideális helyszínt. A teleptől a domb és egy erdősáv választotta el, a közelben csak lakatlan tanyák voltak. Elegyengette a homokos talajt, a fűcsumókat kitepte a földből. Egy fémlapra karvastagságú ágakat és száraz gallyakat hordott. A lepedőbe csavart testet a hasábokra helyezte. Az anyja örült volna, ha a lelkész is itt van. Csend volt, a saját gondolatait is hallotta. Szeretett volna mondani valamit búcsúzóul, de a gondolatokból nem akartak megszületni a szavak. Inkább meggyújtotta a farakást. A máglya nehezen kezdett el égni, a lepedő is csak izzott a sötétben. Leemelte a kocsiról a benzínes kannát.

Órák óta a földön ült. A lángok több méter magasra felcsaptak, majd a tűz lassan elszunnyadt. Eleinte érezte a megperzselt bőr szagát, mintha disznóvágáson lett volna. Azután a hús következett, émelyítő bűzzel. Öklendezni kezdett, be kellett fognia az orrát. Nem tudta eldönteni, hogy a csontok vagy a gallyak ropognak-e a tűzben. Azt remélte, hogy a gallyak. Végül a máglya már alig parázslott. Felhúzta a kesztyűjét, és egy műanyag vödörbe söpörte a hamvakat. Maradtak nagyobb csontok, előkerült egy térdprotézis. Lesz mit ledarálni, kiválogatni, a hálóing fém gombjait, a deformált amalgámtöméseket. De azt már csak otthon, kesztyű nélkül. Az anyja holmijait. Az anyját, a saját két kezével. ■ ■ ■

Kiss Tibor Noé: 1976. február 19-én született Budapesten, Kiss Tibor néven. Hét éven keresztül futballozott (Ferencváros), majd hét évig járt egyetemre (Pécs), ahol szociológia szakon államvizgázott. Jelenleg újságíróként dolgozik.

Játék Játék Játék

Mentem hazafelé. Már sötét volt. Ránéztem az órámra, de szemüveg nélkül nem tudtam leolvasni az időt. – Még nem lehet nyolc óra – gondoltam. Hűvös szél fújt. Összehúztam magamon a kabátot. Ő már biztosan otthon van. Ül a tévé előtt és nézi a vetélkedőt. Már biztosan ideges.

Nyugodt voltam. Legszívesebben fütyültem volna, de mégse tettem. A szűk utcán magas férfi jött velem szemben. Erősen megnézett. Megdobbant a szívem. – Csak nem látja rajtam! – egy pillanatra megrémültem. Megálltam, megfordultam, a magas férfi után néztem. Ment, nem nézett vissza. Amikor előre néztem volna, ő akkor nézett hátra: összeért a tekintetünk.

Ő nem állt meg, én igen, vagyis csak egy pillanatra, aztán határozottan folytattam az utamat.

Ha hazaérek, nem fogod megkérdezni, miért késtem. Reggel mondtam, nem tudom, hányra érek haza. Szeretem benned, hogy nem kíváncsiskodsz. Tegnap te késtél. Tíz óra is elmúlt, mire hazaértél. Már feküdtem az ágyban. Erős parfümöt használsz. Kényszerezdetten mosolyogtam. Te rám borultál, hosszan csókoltad a szám. Alkohol ízű csóкод felizgatott, pedig az imént még álmos voltam.

– Hol voltál? – kérdeztem türelmetlen hangon, és arra gondoltam, hogy nem is fürödtem.

– Az Évánál – válaszoltad, majd könnyed mozdulattal ledobtad magadról a blúzt és a szoknyát. Fehérneműben mentél ki a konyhába. Hallottam, hogy kinyitottad a hűtő ajtaját. Bort vettél ki. Két pohárba töltöttél a borból. Végighúztam a péniszemen, majd megszagoltam az ujjaim. Megnyugodtam, nem voltam büdös. Rágyújtottam. Az éjjeli-székényemre tetted a vörösborral teli poharat.

Nem ittam meg. Tudtam, most jött el az a nap, amire tíz éve vártam. Tudtam, ha azt mondom neked: – Te vagy a világ legszebb nője – akkor boldoggá teszek. Ezt a mondatot imádtad. Néha, mint a gyerekek, kérdezted: Ki vagyok én?

És én mindig feleltem rá, hol türelmetlenül, hol gyöngéd mosollyal a szám szélén: – Te vagy a világ legszebb nője.

– Te vagy a világ legszebb nője – mondtam.

– Miért nem iszol?

– Holnap hosszú napom lesz. Lehet, később jövök.

Szeretkeztünk. Te hamar elaludtál. Én nem. Éjfélkor megittam a bort. Jót tett. Én is elaludtam.

Tudtam, ma álmos leszel. Sosem bírtad az ivást, a hosszú fent léteket. Reggel hatkor szoktál kelni, nekem csak nyolc órakor kellett. Tudtam, alig várod, hogy hazaérjek, és enni adhass, majd lefeküdj.

Már láttam házunk előtt a zöld színű Ford autónkat. Kibillentem a nyugalmamból. Megálltam, rágyújtottam. Visszafelé néztem. Senki nem jött utánam. Nem esett jól a cigaretta, de mégis elszívtam. Végül is nem kell félnem, hiszen senki nem látott. – Én egy megbecsült fizikatanára vagyok a kerület egyik legjobb iskolájának. A gyerekek tisztelnek, a kollégáim szeretnek – mondtam magamban. Kétszer is elismételtem ezeket a mondatokat. Jót tett. Megnyugodtam. Szomjas voltam. Már alig vártam, hogy hazaérjek és igyam valamit. Kívántam a sört. Bemegyek, te biztosan felállsz a fotelból, és elélem jössz, vagy ha valami nagyon leköt, intesz, hogy várjak. Arra gondoltam, mindegy, mit csinálsz, én azt fogom mondani: – Na, mi van az én világ legszebb nőmmel?

Kinyitottam a kaput, a bejárati ajtó nyitva volt, nem zártad kulcsra. Bementem. Szólt a tévé, te nem álltál fel. A kedvenc vetélkedőd ment.

– Szia – kiabáltad.

A konyhába mentem. Kivettem a hűtőből egy üveg sört. Korsót vettem le a polcról. Ittam. Te hátulról megöleltél. Megfordultam, a nyakadat csókoltam meg.

– Fáradt vagyok – mondtam.

– Én is. Tegnap sok volt a bort. Melegítsek?

Már hálóingben voltál. Ez megnyugtató. Leültem a konyhaasztalhoz.

– Mit főztél?

– Még a tegnapi lecsó van. Nem baj?

– Nem.

– Én befekszem az ágyba. Egy krimi lesz a kettesen. A mikroba bekészítettem egy adagot...

– Menj, majd jövök én is!

Örültem, hogy nem akarsz velem társalogni.

– Történt valami?

– Nem. Miért?

– Csak. Olyan komoly vagy.

– Te vagy a világ legszebb nője – mondtam huncut derűvel a hangomban.

Nevettél. Megöleltél ismét, majd befeküdtél az ágyba. Az ajtót becsuktad, ennek örültem. Végre egyedül lehettem. Tegnap óta nem ettem egy fatatot sem, de mégsem éreztem éhséget. – Jövőre elveszlek – ígértem meg magamnak. Sosem hoztad szóba a házasságot, az esküvőt, pedig már két éve együtt éltünk. Rágyújtottam. Nagyokat szívtam a cigarettába. Az idegen magas férfi jutott az eszembe. – Úgy nézett rám, mintha ismerne, mintha tudna valamit rólam – vívódtam. Még egy sört kivettem a hűtőből. Töltöttem, ittam. Jólesett.

Nem gondoltam volna, hogy ilyen egyszerűen és könnyen meg tudom tenni. Ült a fotelban. Mindig ott ült a fotelban, a sarokban. Amikor bementem, aludt. Néztem öreg, sovány, ráncos arcát. Klárra gondoltam. Egyszer meséltem neki, hogy Klári imádja, ha a világ legszebb nőjének nevezem. Sárga fogai kivillantak a szájából, vigyorgott. – Minden nő kurva – közölte.

Kulcsom volt hozzá. Senkit nem engedett be a lakásba, csak a takarítónőt, aki minden hónap első hétfőjén járt hozzá. A takarítónőnek nem volt kulcsa a lakáshoz. Sosem láttam, csak az öreg mesélt róla: – Itt járt ez a nagységű – mondta. – Szerintem több pénzt akar. Min-

dig a pénzről beszél, hogy másutt mennyit keres. Sírós tehén. Nem szeretem, de alapos – tette még hozzá.

Klári nem tudott az öregről. Tudtam, hogy ez a nap elkövetkezik.

Töltöttem a sörből. – Nincs többé, vége – gondoltam, és ezt a gondolatot ismétелgettem magamban.

Aludt, amikor benyitottam. Leültem vele szemben. Rágyújtottam. Néztem vékony testét. Nem lehetett több hatvan kilónál. Alig evett. A régi könyveit olvasgatta. Kinyitotta a szemét. Sunyin pislogott. Éberen előrehajolt. Éreztem, hogy gyanakszik. Nem szólt semmit. Elhúzta a száját. Élénk kék szeme csillogott. Szerette a dohányfüstöt. Sosem beszéltünk róla, de éreztem, tudja, hogy én tudom. Október huszonötödike volt. Akkor is október huszonötödike volt. Zavartak sárga fogai. Sosem adtam puszt neki, sosem érintettem meg.

– „Nem az »emberiség«, hanem az *ember föltött* ember a *cél*.”

– Ez Nietzsche. Miért szereted Nietzschét ennyire?

Remegett a hangom. Tudtam, hogy átlát rajtam.

– Ugyan, egy fizikatanárnak mi köze a filozófiához. Semmi értelme az életnek. Nyolcvanöt éves vagyok. Ebből a hosszú életből jó, ha öt-hat év telt úgy, hogy örültem, boldog voltam.

– Nincs gyereked, nincs senkid.

Elnyújtottam a szavakat. Legszívesebben kimondtam volna azt, amire valójában gondoltam.

– Filosz voltam. Tanítottam, mint te. Sosem tanultak alaposan a hallgatóim. Én meg sosem írtam filozófiát, pedig azt akartam. Kínálj meg egy cigarettával!

Elpirultam, évek óta nem kért tőlem cigarettát. Kacagott, éles, vékony hangon. Olyan volt kacagó hangja, mint a mérges varjú sívítása. Élvezte a zavaromat. Nyugodtan hátradőlt. Megkínáltam cigarettával. Szájába vette a vékony, hosszú Pall Mallt. Tüzet adtam neki. Szívta a füstöt. Arra számítottam, megszédül, vagy krákog, de nem.

– A régi cigaretták nem voltak ennyire pácolva – forgatta kezében a vékony nikotinrudat –, de azért köszönöm, hogy megkínáltál. „A jó és rossz szavak értelme.”

– Nietzsche...

– Nem. Pascal.

Én is rágyújtottam. Hirtelen elismerést éreztem iránta. Egy pillanatig tartott, aztán ismét előjött a régi, tartós ellenszenvem. Tíz évet adtam magamnak. Vártam, hogy eljussak oda, hogy biztosan tudjam, nem fogom megbánni.

– Akár meg is halhattam volna... – kék szemét rám szegezte.

Élveztem, hogy tudja, mi fog történni. Nem hozott zavarba. Kedvem lett volna egy idézettel felelni neki, de olvasmányaimat elfelejtettem. Néztem az arcát, és a fejétől, ritkás hajától zsíros foהלhuzatot. A zsíros, kerek folt a bordó anyagon ma különösen jókedvűvé tett. Nem akartam megfajteni, hogy ez a látvány miért is szabadította fel bennem a feszültséget, csupán átéltem a váratlan derűt.

– Meg akarsz halni – mondtam mosolyogva.

Ismét kacagott. Felállt, kicsoszogott a fürdőszobába. Hallottam, vizeل. Nem húzta le maga után a vécét. Nem mosott kezet. Régen lehúzta maga után a vécét és hosszan mosott kezet. Régen, ha kiment és utána visszaült, éreztem, bekölnizte magát. Édeskés kölnit használt.

Kiment a konyhába, hozott magának egy kisüveget. A kisüvegben sárga ital volt. A kisüveget letette a csipketerítós nagy asztalra, a fal melletti vitrinből kecses formájú pálinkás-

poharat vett elő. Visszaült a fotelba. Töltött magának. Finom szilvapálinka volt. Nem szeretem a pálinkát, de jólesett magamba szívni az illatát.

– Szilva. Még ő főzte. Nem kínállak meg, mert tudom, hogy nem szereted a pálinkát.
– Valóban.

– Én már nem haragszom rá. Semmit nem tudsz. Azt hiszed, hogy tudsz, de semmit nem tudsz. Ezért lettél fizikatanár. Te mindent be akarsz bizonyítani, mindent ki akarsz számítani. Pedig semmit nem lehet kiszámítani. Megélni lehet, például egy hosszú életet. A tapasztalat sem számít semmit. Nagy szar az élet. Semmi értelme. Te miért jársz ide? Idejössz, sosem hozol semmit, nem mintha kellene. Idejössz és próbálsz velem beszélgetni.

– Múltkor hoztam süteményt.

– Nem ettem meg. Odaadtam a nagyszegecskéknek. Egy hétig állt a hűtőben. Idejött, és be zabálta. Vártam, hogy rosszul lesz...

– Gonosz vagy.

– Nem vagyok gonosz, mondtam neki, hogy egy hete hozd, mégis megette. Megette az egyhetes krémest és tortát. Ő szerette az édességet, nem én. Ő pedig...

– Ő pedig?

Ismét zavarba jöttem. Magabiztossága feszültté tett.

Nem válaszolt. Mosolygott. Töltött a poharába. Kortyolgatta a sárga italt. Korgott a gyomra. Arra gondoltam, megkérdezem, éhese-e, készítek valamit, de megelőzött.

– Nem vagyok éhes. Nem szeretek enni.

Rágyújtottam. Kínáltam, de nem fogadta el. Ő sem beszélt, én sem. Szívtam a cigarettát, elhatároztam, ha nem szólal meg, én sem. Várok, és aztán megteszem.

Néztem az ágyon a nagy díspárnát, szintén bordó volt, arany szegéllyel. Sosem ágyazott be. A fehér ágyneműje mindig tiszta volt. Mindig fehér ágyneműt használt.

A díspárna kopottsága elütött a friss ágyneműtől. Látszott, hogy nem használja, a díspárnát az ágy oldalánál, állítva tartotta.

– Nincs Isten. Jó lenne úgy meghalni, hogy ne csak a testem szűnjön meg, hanem a lelkem is. Nem hiszek a megvilágosodásban.

Örültem, hogy beszélni kezdett. Elnyomtam a cigarettát. Már nem a díspárnát néztem, hanem őt. Nyílt tekintete izgatottá tett. Megremegett az arcom. Ő mosolyogni kezdett, majd hirtelen komollyá vált. Szó nélkül elvett egy szál cigarettát, rágyújtott.

– Nem akarom, hogy bárki is megértsen. Megelégszem önmagam ítéletével. Csak azt az ember lehet feloldozni, aki gúzsba kötött...

– Az utolsó mondat Nie...

– Én mondom, nem idézek. Mondja a pap a gyóntató egyik felén ülve, arca, szinte nem is látható: Gyermekem, feloldozlak bűneid alól. Mi csoda hazugság! Először is nem vagyok a gyermeke. Másodszor, miért gondolja azt, hogy elég a feloldozáshoz valaminek a bevallása. Harmadszor, miért hiszi el azt, amit mondanak neki. Nem is biztos, hogy úgy történt. Vagy ha úgy történt, miért nyerne feloldozást? Azért, mert egy hülye papnak egy hülye bűnbánó beszélni kezd? Ugyan! A bűntudat, az valóban bűntetés. Az érez bűntudatot, aki ártatlan embert bántott. – Elnyomta a cigarettát. Száját nyalogatta. – Hozz ásványvizet a hűtőből! Van ott sör is, tudom, te azt szereted.

Kimentem a konyhába. Kinyitottam a hűtőjét. Kivettem az ásványvizet, a sört nem. Bevittem két poharat. Letekertem a műanyag kupakot, töltöttem mind a kettőnknek.

– Tele van a hűtőd. Ki vásárol?

– Ne aggódj, a nagységgün és rajtad kívül nem jár ide senki! Én vásárolok. Keveset eszem, de akkor szeretek finomat enni. Szeretem a kaviárt, a téliszalámit. Még főzni is szoktam.

– Vágiak egy-két szelet sonkát...

– Ne! Harmincöt éves vagy és nem nősültél meg, nincs gyereked. Tanítasz egy általános iskolában, átlagos fizetést kapsz. Állítom, hogy nem jársz sehova. Állítom, hogy nem is vagy szerelemes. Mondd, fiam, te minek élsz?

– Beszélj inkább a bűnről!

– A bűntudatról beszéltem. Mi a bűn? Mondja a tévében a műsorvezető: XY bűncselekményt követett el, megölte a barátját, megölte a házastársát, megölte... – Megitta a kitöltött ásványvizet. Felállt, az íróasztalához csoszogott, leült az öreg bőrfotelba, kihúzta a középső fiókot. Kotorászott, kivett valamit, zsebre tette. A fiókot betolta a helyére, visszacsoszogott. Mielőtt leült volna, az asztalra tett egy csomag Gauloises cigarettát. – Ez cigaretta. A hírt tudjuk meg. Valaki valakit megölt. Valaki valakit elfogott. De mi történt? Mit történt? A Bibliában olvashatjuk: ne ölj. Valóban, ember embert ne bántson.

Rágyújtott. Én a sajátomból. Mind a kettőnk cigarettáját meggyújtottam. Én is megittam az ásványvizet. Ránéztem az órára. Még csak öt óra volt. A bőrtámlájú székben hátradőltem. A fenyőfából készült öreg szék megreccsent. Kedvem lett volna kinyitni az ablakot, de mégse mozdultam. Azt akartam, hogy még beszéljen. Kérdés nélkül.

– Nekem sincs gyerekem. Neki volt, te. És? Engem szeretett, nem téged. Utálta a fizikát. – Éreztem, idegesíteni akar, arra várt, hogy megszólalok, és azt mondom: engem is szeretett. Hallgattam. Gonosz arca megnyúlt, egy pillanatra tanácsalanná vált, majd ismét nyugodt hangon beszélt. – Szép volt. Apádat se szerette igazán. Én voltam neki a nagy ő. Az Isten. A filozófia doktora. Sznob volt.

– Azért nem írtál, mert sosem volt önálló gondolatod, csak a gonoszsághoz értesz. Szerette apámat. Szült neki engem. Engem is szeretett. Én téged nem szerettelek és azért nem jártam ide.

– Én voltam neki az igazi.

Mosolyogtam. Láttam, fájt neki, amit az imént mondtam. Anyám negyvenéves volt, amikor megismerte őt. Apám akkor már két éve meghalt. Hamar elvitte a gyomorrák. Ötéves voltam. Alig emlékszem rá. A barna zakójára és a barna kordnadrágjára emlékszem. Itt élték.

– Nem ment hozzád.

– A lakás miatt, hogy neked maradjon. Miért nem rúgtál ki?

– Be vagy jelentve, állandóra.

– És?

– Inkább megvárom, míg meghalsz. Egy fillért sem akarok rád költeni.

Töltött a pálinkából. Remegett a keze.

– „Az élet közepette is körülvesz a halál.”

– Már megint idézel. Mindig akkor mondasz jót, ha idézel, magadtól csak közhelyekre futja.

– Ki mondta?

– Én mondom.

– Luther mondta. Ennyi időskorodban te már... – nem hagyta abba a mondatot. Ismét rágyújtott. Az első slukk után erős köhögési roham tört ki rajta. Ültem, vártam, hogy végre abbahagyja a köhögést. A köhögéstől kifröccsent nyálát letörölte a szája széléről. Rám nézett. Hátradőlt. Szívta ismét az erős cigarettát, és beszélt. – Sosem mondtam közhelyeket. Én merek idézni. Nem akarok mindig én okos lenni. Ezért lettem tanár. Egyetemi tanár. Anyád csodált. Anyádat én vittem el Rómába. Ő akart Rómába menni.

Tíz éve nem beszéltünk anyámról. Felálltam, kinyitottam az ablakot.

– Tíz éve idejársz, és sosem hozod szóba a múltat.

Visszaültem. Nem reagáltam a mondatára. Pisilnem kellett, de nem mentem ki. Töltöttem magamnak az ásványvízből.

– Gyáva vagy.

Örültem, hogy ezt a mondatot kimondta, hiszen semmi okom nem volt a gyávaságra. Rágyújtottam. Mosolyogtam. Anyám az utolsó időben sokat járt hozzám. Éreztem, hogy legszívesebben hozzám költözne, de nem mer-te megfogalmazni, hiszen itt élt egy háromszobás lakásban, én pedig egy másfélszobás garzonban. Elhátároztam, felajánlom neki, hogy költözzön hozzám, és én majd elintézem őt. Kiköltöztettem a lakásból. Anyám sosem panaszkodott rá, de láttam a szemén, boldogtalan. Ha kérdeztem, mi a baj, mindig kitért a válasz elől. Tíz éve, amikor utoljára láttam, ült a szobában és az ágyamat nézte. Szomorúan nézte a bevetetlen ágyat. Apámról kezdett beszélni.

Kérdezte, emlékszem-e, amikor együtt voltunk az Állatkertben, és én sírtam, mert apám nem volt hajlandó csak egy adag fagyit venni nekem. Nem emlékeztem rá, de azt hazudtam neki, igen emlékszem, és lehet, hogy sírtam, de akkor is az volt gyerekkorom legszebb időszaka. Anyám, mintha érezte volna, hogy a kedvéért hazudom, nem kérdezte meg, miért érzem azt, hogy az volt gyerekkorom legszebb időszaka, csak annyit tett még hozzám: – „Apád már akkor tudta, hogy meg fog halni.”

– Gyáva vagy – ismételte.

Ránéztem. Csontos arcán a petyhüdt bőr megremegett.

– Én a nyugdíjas éveimben... – töltött magának ismét.

Ivott. Tüsszögni kezdett. Nem mondtam, hogy egészségére, nem álltam fel, hogy becsukjam az ablakot. Köhögött, tüsszögött. Végül elcsendesedett. Végül felállt, odacsoszogott az ablakhoz és becsukta.

– Én a nyugdíjas éveimben már mindent untam. Anyádat is. Állandóan a kedvemben akart járni. Főzte azt a hülye gulyáslevesét. Minden héten főzött levest. Mindig moziba akart járni, hiába mondtam neki, hogy engem csak a könyvek érdekelnek. Anyád szinte sosem olvasott. Keresztretjévnýt fejtett. Mindig lenéztem a keresztretjévnýfejtőket. Nézte a tévét. Este hattól késő éjszakáig. Semmi nem kötött hozzá. Míg tanítottam, addig másképpen éltünk. Akkor kielégített az ő egyszerűsége. Fáradtan hazajöttem, és ő szívesen hallgatta a történeteimet. Amikor már nem tanítottam, nem voltak történeteim. Egy ideig elszórakoztattam a régi történetekkel, de a végén annyit meséltem a régi történeteimet, hogy már magam is meguntam. Ő sosem mondta, hogy unja őket. Miért nem mondta ki, hogy unja őket? Elhízott, mert helyettem ette meg azt a sok ételt, amit főzött.

– Ez a te igazi stílusod. Ebben nincs idézet, nincs gondolat, nincs érzés. Korkedvezménnyel küldtek nyugdíjba, mert kikezdtél az egyik tanítványoddal. Azért nem lett belőle nagyobb baj, mert a lány nem jelentett fel. Anyám kinn főzött a konyhában, te meg korrepetálás címén idehívtad, és majdnem megerőszakoltad. Tudtad, hogy anyám nem jön be a dolgozószobába, mert tiszteletben tartja a munkádat...

– Te ezt honnan tudod?

– A lány nem mert kiabálni. Elrohant. Te voltál a nagy mestere. Az egyetemen az igazgatót megkereste, és azt mondta, nem tesz feljelentést, ha az igazgató elküld az egyetemről. Kiderült, hogy volt már ilyen eseted, csak akkor nem hitték a lánynak. A lány rosszul tanult, sok fiúja is volt, így azt hitték, zsarol téged, vagy bosszúvágyból hazudik. Ezt a lányt

meghurcolták miattad. Kirúgták az egyetemről. Öngyilkosságot követett el. Meghalt.

– Meghalt? – értetlenül kérdezte. – Ezt nem is tudtam. Buta liba volt. Felnéztek rám a lányok. Ők kezdtek ki velem, nem én velük. Én akartam nyugdíjba menni, hazudsz. Elfáradtam. „Helyesen nevezik... az Igazságot az Idő, és nem a Tekintély gyermekének.” Mielőtt megkérdeznéd, ki mondta: Bacon. Francis Bacon.

– És mit akarsz ezzel az idézettel érzékelteni?

– Azt, amit jelent. Férfi voltam, professzor, szerettek a nők. Ő értem halt meg, nem miattam. Hogy halt meg? – ravasz szeme összeszűkül. Türelmetlenül várta a választ.

– Eret vágott magán.

– Mint a régi görög szerelmesek, ha eljött a vég.

Sosem volt férfias. Vékony, rövid lábai régen megnevettetek. Csúnya, csontos kezét rossz volt megérinteni. Sosem értettem, anyám miért szerette. Érezte, mire gondolok.

– A nőknek hírnév kell, és biztonság. Minden nő kurva. Anyád álszent volt.

– Az életedben egyetlen nő szeretett őszintén, az anyám. Nem álszent volt, hanem naiv. Azt hitte, egy filozofban csak jó lélek lakhat.

– Micsoda nyálás duma, mintha anyádat hallanám! Szóval eret vágott magán! Nem is tudom, ki vehette fel. Buta lány. Már a nevére sem emlékszem.

Kitöltötte magának az utolsó pohár pálinkát. Korgott a gyomra. Felszabadult viselkedése lenyűgözött. Arra számítottam, hogy félelmet ébresztenek benne. Vártam, hogy kíváncsiskodjon, hogy kérdéseket tegyen fel. Ivott és ismét dohányzott. „Talán anyám ezt a fékezhetetlen gátlástalanságát félreértelmezte, és férfiasságnak vélte” – tettem fel magamban a kérdést. Hallgattunk. Kedvem lett volna kimenni sörért, de nem akartam elveszíteni a józanságom. Hallgatásom végképp megnyugtatta. Szemébe néztem. Élénk kék szeme állta a tekintetem.

Felállt, odacsoszogott a szekrényhez, és elővett még egy két decis pálinkásüveget.

– Gulyáslevest és pálinkát tudott jól főzni. Anyád...

Elhallgatott. Felálltam és ismét kinyitottam az ablakot.

– Anyád sosem kérdezett semmit. Olyan vagy, mint az anyád.

– Te akarsz kérdezni, csak nem mersz.

Éles, varjúhangján nevetni kezdett.

– Én! Ugyan. Mitől félnék én? Tőled? Arra nem volt bátorságod, hogy kitegyél a lakásból. Minden vagyonom a könyvtáram. Amikor ideköltöztem, anyád még tervezte az esküvőt. Nekem mindegy volt. Miattad nem jött hozzám, hogy megmaradjon neked a lakás. Én meg hagytam. Titkárnő és a filozof. Ez a közhely, anyád és az én életem. A titkárnő csodálja az egyetemi tanárt.

– És az egyetemi tanár? – Sikerkült felidegesítenie. Indulatos kérdésemmel örömet okoztam neki.

– Kedves volt, szép volt. Amikor megismertem, még vékony is. Szerettem a szeme színét. Zölde sugarai erőt adtak. Igen, anyád erőt adott nekem, főleg az első években. Ő is nyugdíjba ment, én is. Ez lett a tragédiánk. Engem a munkámon kívül semmi nem érdekelt.

– Pedofil vagy – ismét visszanyertem nyugalمامat.

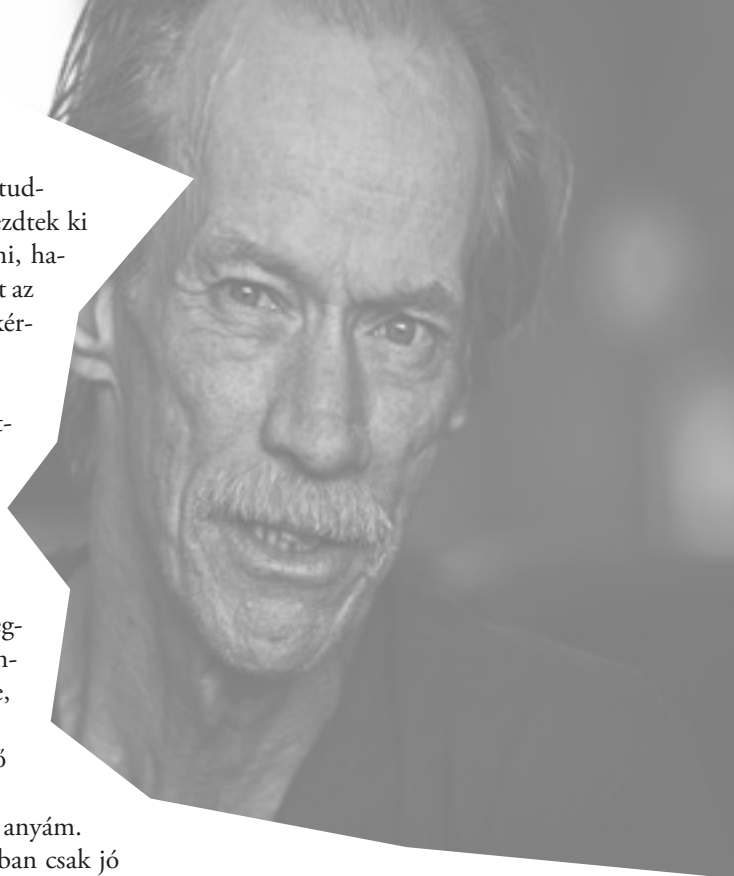
Nevetett. Letekerte a pálinkásüvegről a fémkupakot és töltött magának.

– Hozz magadnak is poharat!

– Nem kérek.

– Anyád, ha megsértődött, ilyen butaságokat mondott, mint te.

– Például?

– Nem prof vagy, hanem rossz vagy. Ezt mondta, és nevetett. Nagyon tetszett neki. Ilyen hülye mondatot még a diákok se mondtak volna ki.

– Ők mit mondtak?

– Jön a Varjú. Varjú volt a becenevem.

– Úgy nevensz, mint a varjú...

– A varjú nem nevet, hanem károg.

– Akkor te károgsz, és nem nevensz. Anyám szeretett, de én mindig lenéztelek. Egy varjúszerű gonosz lény vagy.

Megremegett az arca. Könnyes lett a szeme. Örültem, hogy végre fájdalmat tudtam neki okozni. Vékony vállait füleihez felhúzta, karjait egészen a testéhez szorította. Látszott rajta a szenvedés. Nem törölte le a könnyeit, így még szánalmasabbnak tűnt. Tudtam, ha megnyugszik, ismét anyámat fogja bántani.

Vállait lassan leengedte, már nem szorította testéhez a karjait. Rágyújtott az én cigarettából. Inggallérjába törölte könnyes szemét. Próbált mosolyogni, de a szája szélén látható keserű lefelé ívelő ránc elrontotta az akaratos mosolyt. Szívta a cigarettát és nem beszélt.

Felálltam, kimentem a fürdőszobába. Vizeletének szaga bebüdösítette a fürdőszobát. Rápisiltem a sárga húgyra, majd lehúztam a vécéöblítőt. Kezet mostam. Belenéztem a mosdó feletti tükörbe, nyugodt volt az arcom, zöld szemem tompán fénylett.

Visszaültem. Ő ihatott, mert friss pálinkaillatot éreztem. Százkilencven centiméter magas, kilencvenöt kilós férfi vagyok, de ez a mennyiség nekem is megártott volna. Három deci pálinkát megivott. Ránéztem az órára, még csak fél hét volt. Rágyújtottam. Vettem a Gauloises-ből. Jólesett az erős dohány.

– Máskor húzd le magad után a vécét!

– Itthon vagyok, azt csinálom, amit akarok. Aronson törvénye: én vettem a cigarettából, most te veszel az enyémből. Anyád is mindig azt csinálta, amit én...

– Nem igaz, ő keresztretjévent fejtett és tévézett. Soha egyetlen filozófustól nem olvasott el egyetlen könyvet sem. Nem ivott, de főzött neked pálinkát. Szerette a filmeket.

– „A világ azt akarja, hogy megcsalják, tehát csalassék meg.”

– Ő nem csalt meg.

– Luther...

– Nem érdekel. Idézzess, nem kell hozzáfűznöd, hogy kitől. Nem érdekel a filozófia. A megtett cselekedetek érdekelnek.

– A megtett cselekedetek érdekelnek. Milyen csúnya mondat. „Az ész a célszerű tevékenység.” Mondta Hegel.

– Jobb, amit én mondtam. Néha ösztönösen cselekszünk, át sem gondoljuk, és nagyobbakat teszünk, mintha gondolkodnánk.

– Bravó! Micsoda mondat! Beléd kell kötni, és már gondolkodsz! Anyádat, amikor kínoztam, jókat mondtam, ha kedves voltam hozzá, gügyögött. Megörültem a gügyögésétől. Öregasszony volt és lányosan gügyögött.

– A gügyögés lehet törpe érzés, vagy hatalmas érzés első jele, vagy tán az utolsó.

– A gulyásleveshez mindig pogácsát sütött. Én a levest fehér kenyérrel szerettem. A végén volt pogácsa is és fehér kenyér is.

– Szerintem irigyelted a bölcsességét, irigyelted, hogy mer olyan lenni, amilyen. Nem hazudott magának. Rend volt a fejében és a lelkében is. Mert naiv lenni. Én

is szoktam gügyögni, ha jólesik valami, vagy ha el akarok érni valamit. Gügyögök, ha Klári várat magára, és már szeretkezni szeretnék. Gügyögök, ha elfogyott a kenyér, és lusta vagyok felállni, és tőle várom el, hogy kiszolgáljon. Klári szokott gügyögni, amikor váratok magamra, és ő már szeretkezni akar. Gügyög, ha elfogyott a só és meg akarja sózni a főzeléket...

– Miért nem kenyeret mondtál, miért sót? $A+B=C$ a négyzeten. Miért nem azt mondd, amit egy filosz mondana: Gügyög az egész világ, s nincs ebben ellentmondás.

Mosoly jelent meg az arcomon. Láttam, örült, hogy sikere lett nálam. – Anyámat is a humorával nyűgözhettem le – gondoltam magamban. Szarkasztikus stílusa hatott rám. Amikor anyám bemutatott neki, ennyit mondott: – Szervusz, fiam, nagyszerű ember az anyád. Így te is az leszel. – Nem azt mondta, nagyszerű nő, hanem nagyszerű ember.

Izzadt a tenyerem. Kezet fogtunk. Húszéves voltam. Néztam anyám mellett az alacsony, vékony férfit, és arra gondoltam, igaz, amit mondott. Ő kék szemével rám kacintott, érezte, hogy az anyámra mondott jelző tetszett nekem. Még hozzátette: – Így könnyű nagyszerű ifjúnak lenni. – Elnevettem magam. Élveztem, hogy fel kell rám néznie, körülbelül a mellemig ért. Kissé édeskés kölnije zavart. Első találkozásunkkor tiszteletet ébresztett bennem. Alig vártam, hogy elengedje a kezem, elpirultam az izzadt tenyerem gusztustalansága miatt. Az ő tenyere száraz volt. Anyám is magasabb volt nála. Állt mellettünk kedvenc mélykék kosztümében, lábán vékony bőrből készült szandálban. Anyám finom, kesernyős illatú parfümöt használt. Szerettem az illatát. Arra gondoltam, fájna, ha anyám gyereket szülne neki.

– Állítólag a nők csak akkor akarnak gyereket, amikor igazán szerelmesek. Neked nem szült, az apámnak igen.

– És még azt mondják, hogy a férfiaknak van logikájuk. Jézusom!

– Így történt.

– Most arra vársz, hogy valamit bebizonyítsak, vagy meggyőzzelek valamiről. Neked miért nincs? Nekem miért nincs? A kurvának miért van? A cigányoknak miért van annyi?

– Neked nem akart anyám szülni. Nem akart.

– Hogy megmaradjon neked a lakás. Mintha tudta volna, hogy előbb hal meg, mint én.

– Hát ebben a mondatban hol a logika? Megölted – mondtam ki végre. Még sosem mondtam ki.

– Szívbeteg volt. Elhízott. Szívbeteg volt. Megállt a szíve.

– Megölted.

– Ugyan! Itt maradtam egyedül. Én? Vékony vagyok. Anyád egyszer a konyhában fellökött a nagy seggével, majdnem elestem, a szekrénybe kellett megkapaszkodnom.

Felbőszített, hogy ennyire közönségesen provokál. Már akartam mondani, hogy ne beszéljen ilyen közönségesen anyámról, amikor belenéztem a szemébe, rájöttem, hogy ő nem is bánja, ha megteszem. Komoran hátradőltem. Elvette az öröömöm. Egy embert megölni, aki meg akar halni! Éreztem, hogy tudja, mire gondolok. – Nagy színész – nyugtattam magam.

– Te akkora vagy, mint egy villanyoszlop. Te is meghíztál. Lehetsz száz kiló. Van pocakod. „A lelki nagyságot nem szabad elválasztani a szellemi nagyságtól. Mert az előbbi függetlenséget von maga után: ám szellemi nagyság nélkül ez nem megengedhető, mert kárt okoz, még a jótétemény vágyával és az »igazságosság« gyakorlásával is. A jelentéktlenebb szellemeknek engedelmesskedniük kell – ezért nem lehet bennük *nagyság*.”

– Nagy színész vagy – mondtam ki.

– Nietzsche magányosan élt és dolgozott. Én is magányosan élek. Ő többet látott az emberekből és a világból, én

is, de én nem tudok ennek a különleges képességnek értelmet adni. Beszélni tudok, írni sajnos nem. Ezért tanítottam. Mindig vártam, hogy egyszer végre mindaz, amit érzékelek a másokban, elbeszélhető történetté váljon a fejemben, elbeszélhető és leírható történetté. Ránéztem az üres papírra, s hirtelen elhagytak a gondolatok.

– Nyilvánvalóan a lelki nagyság hiányzott belőled.

– Ugyan! Ki a hitvány és ki a jó, ezt te fogod eldönteni?

– Örülök, hogy ezt a szót kimondtad: hitvány.

– Ma boldoggá foglak tenni. Öt éve arra várok, hogy meghaljak. Tulajdonképpen sosem szerettem igazán élni, csak leéltem az életem. Nem szeretett az anyám. Utálta bennem, hogy vékony vagyok, hogy alacsony vagyok, hogy görbe a lábam, hogy nem járok sehova, és csak otthon olvasok. Mézesmázosan beszélt velem, de tudom, a lelke mélyén utált. Anyád is, főleg az utolsó években, amikor már látta, hogy eluralkodott rajtam a depresszió, mézesmázosan beszélt. Mint anyám, amikor hívta idióta gyerekét: – Na, gyere, szentem, egyél, anyuka gyönyörűségére. Mert akkor leszel szépfü. – Micsoda önző, zsaroló szöveggel szédített. Anyád meg azt mondta: – Édesem, egyél, mert legyengülsz, és akkor nem tudsz dolgozni. – Ő is hazudott. Tudta, hogy nem dolgozom, csupán ülök egyedül a dolgozószobámban és olvasok. A nők a fazekaikkal, forró ételeikkel!

– Előbb azt mondtad, szerettek a nők.

– Tiszteltek. Szerettek – elhallgatott. Ivott az ásványvízből.

Soha nem beszélt az anyjáról. Kedvem lett volna kérdéseket feltenni, de mégse tettem. Tudtam, ismét megszólal majd.

Attól féltem, hogy elküld, és még várni akartam. Azt akartam, mondja ki azt a mondatot, ami miatt végképp nem lesz lelkiismeret-furdalásom.

– Gyáva vagy – szólalt meg.

Töltött magának a pálinkából. Ivott, korgott a gyomra. Nem hatott rá az alkohol, józan maradt. Hátradőlt a fotelban. Unottan nézte az ablakot, majd a tekintetemet kereste.

– Úgy akarom csinálni, mint te...

– Szavakra van szükséged, bizonyosságra. A realista agyad nem viseli el a bizonytalanságot. Anyád először egyedül járt moziba, majd a negyediken lakó öregasszonnyal összebarátkozott, egy ideig együtt jártak el. Mentek moziba, beültek cukrászdákba. Az öregasszony meghalt...

– Igen, mesélte nekem is. Ki se mentél vele a temetőbe.

– Azt se tudom, hogy nézett ki az öregasszony. Abban az időben szerepet cseréltünk, anyád mesélt nekem, a filmről, a cukrászdákról. Halálosan untam a történeteit, amit sz rintem látott, de mégis mondta és mondta. Láttam, többnek érzi magát, hogy ő elmegy hazulról, én meg csak itthon gubbasztok.

– Több is volt.

– A száll a kakukk fészkére című filmet megnézte a moziban, és amikor a tévében is sugározták, kért, nézzem meg vele. Néha beültem mellé tévézni, főleg a hírek érdekelték. Néha megnéztem egy-egy filmet is. Miatta vettünk nagyképernyős tévét. Törődtem anyáddal. Százezer forintomba került a nagyképernyős tévé. Mi nyugdíja volt szegénynek? Ugyan! Az apámat nem ismertem. Testvérem nem volt. Anyám, szerencsére, korán meghalt. Csofálatos érzés, ha az embernek nincsenek rokonai.

Felállt, az ágyhoz csoszogott, megfogta a nagydíszpárnát és a fotelja mellé tette. Visszaült.

– Egy kérésem van, sose bánd meg! Nem bántottam anyádat. – Bal kezével végigsimította a díszpárnát. – A végén már nem is főzött, csak egy héten kétszer. Vastag lábai lelógtak puha papucsáról. Éjszakánként olyan hangosan horkolt, hogy kiköltöztem a dolgozószobába, nem bírtam mellette aludni. Legtöbbször én kapcsoltam le a tévét. Feküdt az ágyban és horkolt. Olyan hangosan horkolt, hogy még a tévéműsor zöreijein is túltett. Szeme fehérje megsárgult. Ha keresztretvényt vett, állandóan kérdeztetett, mi mit jelent öt betűvel, hat betűvel, három betűvel. Elhülyült szegény. Az öregember hülye lesz. Felkelsz, eszel, iszol, ürítesz, fürdesz, olvasol, keresztretvényt fejtesz, tévét nézel...

– És a külvilág?

– Mi a külvilág? A másik ember? A mozi? A színház?

– Te tényleg nihilista vagy. Rossz hallgatni. Az ember megborzong. Mintha az életnek nem lenne értelme.

– Elmondom, milyen lesz az életed. Ideköltözől, a másik lakásodat eladod. Veszél, idővel, nyaralót. Elveszed Klárikát, lesznek gyerekeid, unokáid. Nyugdíjba vonulsz...

– Elég! – megemeltém a hangom. Nem mondtam ki a további gondolataimat, hogy bármi, amit teszek, több lesz, mint ami vele történt, mert képes vagyok a szeretetre, ő pedig nem. Fogtam a párnát. Ő fejét a fotelnak nyomta. Várta. Becsukta a szemét, összeszorította a száját. Az arcára nyomtam a nagy díszpárnát. Vártam, mikor vonaglik meg a keze, a lába. Magamban számoltam: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15... százig. Vékony teste megvonaglott. A párnát nem vettem el. Vártam. Ahogy rágyöngyödtem és teljes erővel szorítottam, megfájdult a derekam. Alig vártam, hogy rágyújsak. Felegyenesedtem. A párnát elvettem az arcáról. Feje előrebecsuklott. Már nem élt. Leültem. Rágyújtottam. Idegességemben fellöktem a pálinkáspoharat, az ingujjam pálinkás lett. Szalvétát vettem elő. Letöröltem az asztalról a pálinkát. Nem nyitottam ablakot, pedig nagyon bűdös volt. Fogtam az öreg, könnyedén megemeltém, az ágyon végigfektettem. A díszpárnáért visszamentem a fotelhez, alaposan felvertem, nem maradt benne mélyedés, csak kissé nyálás lett. Visszatettem, állítva az öreg mellé, ahogy ő tartotta.

– Mikor jössz? – kiabált Klári.

– Megyek fürdeni.

Bementem a fürdőszobába. A zuhany alá álltam. Jólesett a forró víz. Alaposan törülköztem. Kölniztem magam. A ruháimat a szennyesbe dobtam, még a nadrágomat is. Fürdőköpenyben ültem vissza az ebédlőasztalhoz. Felbontottam egy sört. Az órámrá néztem, már éjfél elmúlt. Klári elaludt, a tévé szólt. Lepakcsoltam. Lefeküdtem. Reggel arra ébredtem, hogy fázom. Ránéztem az órámrá, már hét óra elmúlt. Csak egy óráma volt ma. Visszamentem az öreghez. Egy idegen férfinak hangosan köszöntem a házban.

Csöngettem. Kopogtam, csöngettem. Lementem a házmesterhez. A házmester kedvesen fogadott.

– Csókolom, segítsen!

– Jaj, tán csak nincs baj! A Professzor úr nem nyit ajtót?

– Nem. Elhagytam a kulcsomat, már egy hete.

– Várjon!

Az idő asszony eltűnt a konyhában, kulcsot vett magához, vállára mellényt dobott. Nyugalmat élveztem. Nem éreztem félelmet.

– Lehet, hogy alszik. Nem szoktam korán jönni. Abban reménykedtem, hogy meglesz a kulcsom. Tegnap hívott, hogy hozzak kalmopryint, mert nincs jól. Nem szokott hívni. Biztosan megfázott.

Míg beszéltem, felértünk a második emeltre. A házmester kinyitotta az ajtót, én meg csak mondtam a magamét.

– Tízre be kell érnem az iskolába, ha enni kér, vagy segítség kell, kérem, maradjon mellette – nyúltam a pénztárcámhoz, kivettem egy ötezrest, az asszony szó nélkül eltette.

– Persze hogy segíték – mondta.

Már az előszobában álltunk. Indultunk be a szobába, én mentem elől.

– Ébresztő, itt vagyok – hangosan beszéltem.

– Alszik – mondta a házmester.

– Akkor hagyjuk! – az órára néztem. – Elkések. – Kérem, jöjjön fel két óra múlva, és adjon neki gyógyszert. Megteszi?

– Meg, drága Tanár úr. Menjen csak! Hozok mindent. Mikor jön, aranyos?

Már csuktuk is be a bejárati ajtót. Indultunk.

Élvezettel töltött el, hogy könnyedén hazudok, mintha egy ismeretlen játékszerhez jutottam volna. Megfogtam az idős asszony vállát, kedvesen átöleltem.

– Önt mindig dicséri a Professzor úr. Dicséri a tisztaságát, tisztességét. – Hazudtam.

– Igazán nem kell engem dicsérni. Mikor jön, aranyos Tanár úr?

– Elutazom. Külföldre. Prágába kell lennem ma este. Két hét múlva jövök. – A zsebembe nyúltam, a pénztárcámból kivettem még egy ötezrest, azt is a házmesternek adtam. – Kérem, lássa el a Professzor urat.

– Jó – tette el a pénzt.

Megkönnyebbülve léptem ki a kapun. Tudtam, hogy semmit nem tud rólam az idős asszony, csak annyit, hogy tanár vagyok. Bementem az iskolába. Az órán többet beszéltem, mint szoktam. Az egyik gyereket feleltettem, alig tudott, de nem írtam be neki rossz jegyet. Mondtam, lehetőséget kap, hogy bepótolja a hiányosságait.

Hazamentem. Délután jött Klári. Tudtam, sosem fogom neki a lakást elmesélni.

Lesz egy hely, ami az enyém, amiről senki nem tud.

Két hét múlva elmentem. A házmester beszámolt róla, hogy a Professzor úr meghalt, végelgyengülésben.

Eltettem. A sírnál csak én álltam. A sírásó kérdezni akart, de németül válaszoltam, és ötezer forintot nyomtam a kezébe.

A lakás ajtaján, a névtáblán az én nevem állt.

Úgy döntöttem, várok egy évet, utána kiadom a lakást. Nem szellőztettem, meghagytam a pálinkaszagot, a vetetlen ágyat.

Mindig érdekelt, milyen is, ha az ember pénzért vásárol magának egy nőt. Egy évig minden hónapban félretettem negyvenezer forintot. Klárit még nem vettem el. Éltünk úgy, mint tavaly és tavalyelőtt. Klári sosem mondta, hogy vegyem feleségül. Ennek örültem, miközben a hiúságomat bántotta.

Félév eltelte után fizettem a lakás takarításáért egy idegen asszonynak. A házmestertől nem kértem el a kulcsot, csupán új zárat szereltettem fel. Az öreg díszpárnája úgy állt az ágyon, ahogy azt én otthagytam a gyilkosság estéjén. Élveztem, hogy komoly titkom van.

Egy év után bementem a lakásba. Beültem az öreg foteljába, rágyújtottam.

Kimentem a konyhába, felbontottam egy két decis pálinkásüveget. Barackpálinka volt benne, közérti, nem az anyám főztje. Az anyám főzésű pálinkából nem volt kedvem inni. Anyám emlékét eltoltam magamtól.

Elővettem a pénztárcámat, megszámláltam a pénzem, nyolcvanezer forint készpénz volt nálam. – Ma veszek egy fiatal lányt magamnak – döntöttem el.

Felizgatott a gondolat. „A nemiség, az uralomvágy, a látszat és a csalás öröme...” – mondta az öreg, egyszer. Arra a következtetésre jutottam, a filozófusok boldogtalan emberek, akik belekapaszkodnak a saját gondolataikba, és ezt kivetítik a világra. Arra gondoltam, magam is egy filozófus vagyok.

Bementem a fürdőszobába, néztem magam a tükörben. Megelégedtem azzal, amit láttam. Visszaültem a fotelba, elszívtam egy cigarettát. Ismét ittam a pálinkából. Az ablakhoz mentem, széthúztam a sötétítőfüggönyt. A nap lemenőben volt, jólesett nézni a házak között látható vörös égálját.

A szűk utcába vörös hajú nő fordult be, hasonlított Klárra. Elővettem a szemüvegem, hogy jobban megnézzem.

A nő megérezte, hogy figyelem, felnézett rám, mintha Klári arcát láttam volna. Ijedten kapta el a tekintetét, majd besietett a szemközti ház kapuján.

Klárinak barna haja van, és sosem visel magas sarkú cipőt. Klárinak is karcsúsított, zöld kabátja van. – Áh, ezek a női holmik, egyformák – mérgelődtem, de nem hagyott nyugodni, hogy a nő arca úgy nézett ki, mint a Klári arca.

Arra gondoltam, talán ilyen formában jelentkezik nálam a büntudat, hiszen éppen nőt akarok venni és felhozni a titkos lakásomba. Klárinak nincs titka, csak nekem, szögeztem le magamban. Az órára néztem, fél hat múlt. Hazaszóltam. Senki nem vette fel a telefont. Idegessé tett, hiszen ilyenkor már otthon szokott lenni. Képtelen voltam elindulni. Képtelen voltam leülni. Néztem a ház kapuját, ahol a vörös hajú nő eltűnt. Néztem az ablakokat. A harmadikon egy fiatal férfi behúzza a sötétítőfüggönyt. Nyúltam a pálinkás üvegért, meghúztam. Jólesett az ital. El kéne indulnom. Elképzeltem a fiatal lányt, aki nek vörös haja van, hogy most vetkőzik, én pedig ülök az öreg foteljában, és nézem az idegen vetkőző lány feszes mellét. Klárinak is szép melle van, lágy, finom fogású, formás.

Rágyújtottam, a hamutartót az ablakpárkányra helyeztem. Vártam, hogy ismét láthassam az idegen nőt. Újból felhívtam a lakásunkat, hagytam tízet csörögni. Klári még mindig nem volt otthon.

Elhatároztam, addig nem indulok el, míg Klári hangját meg nem hallom.

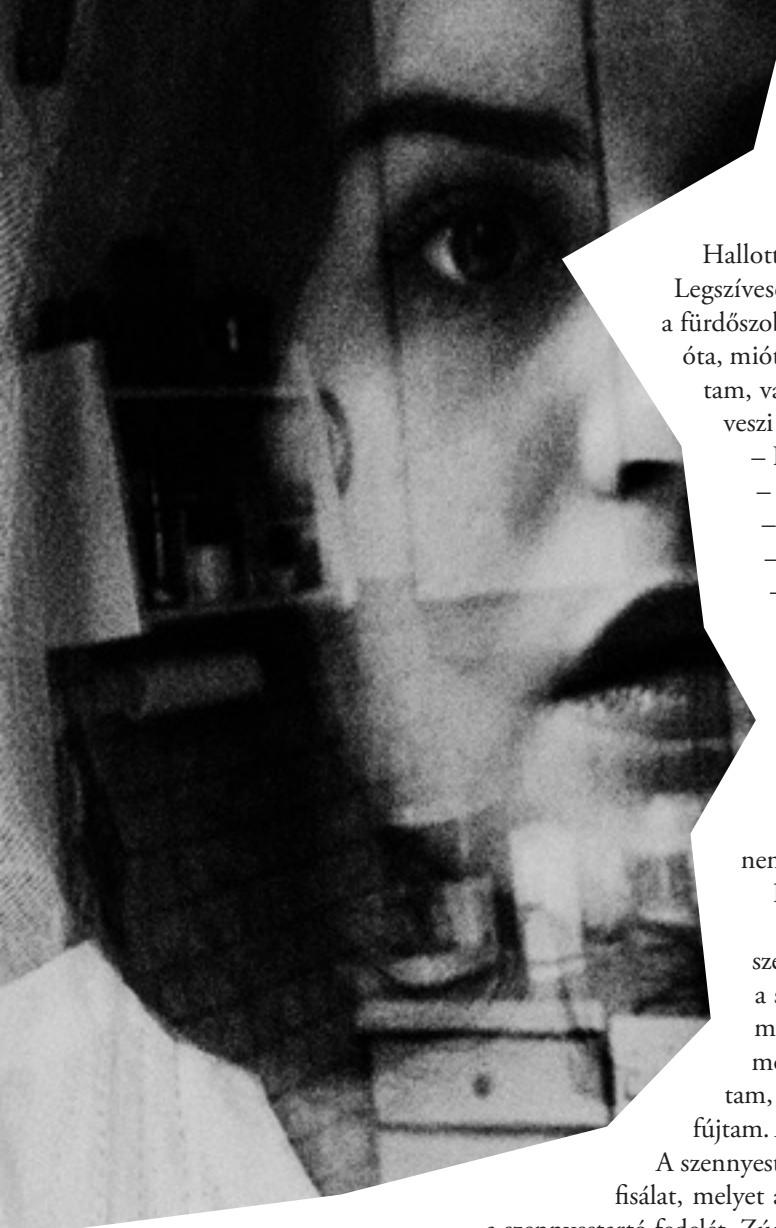
A harmadikon a sötétítőfüggöny egy pillanatra megmozdult, mintha valaki állt volna a függöny mögött, mintha valaki leskelődött volna. – Mintha, mintha, mintha – mondogattam magamban. Eloltottam a cigarettámat, és átmentem a szemközti ház kapujához. Megálltam a sarokban. Felnéztem a lakásom ablakaira. Egy férfi jött ki a kapun, észre sem vett, balra indult. Fekete bőrkabátot viselt és barna szövetkalapot.

Nem tudtam, miért álltam meg a kapuban, mintha arra vártam volna, hogy ezen az estén életem új fordulatot vesz, és ennek az új fordulatnak kulcsfigurája a tűsarkú cipőt viselő vörös hajú nő. Neki-dőltem a koszos falnak, bántam, hogy a cigarettámat fenn felejtettem.

Egy taxi állt meg a ház előtt. Hallottam az idegen nő tűsarkú cipőjének kopogását. Nem mertem megmozdulni. A nő sietve ült a taxi hátsó ülésére. Haját vastag férfisál takarta. Arcát nem láttam, fejét jobb oldalra fordítva az ablakomat nézte. A taxi elindult.

Visszamentem a lakásba. Leültem a fotelba, tanácsatosan bambultam. Rágyújtottam. Kinéztem az ablakon, a harmadikon a sötétítőfüggönyt széthúzták. Hazaszóltam. Klári vette fel.

– Halló.

– Szia. Már kerestelek. – Kissé agresszív hangon szólaltam meg.

– Miért vagy ideges? A fürdőszobában voltam. Hallottam. Jól van, szóval te voltál – nyafogva beszélt. Legszívesebben megkérdeztem volna, hogy mikor volt a fürdőszobában, hiszen legalább negyvenöt perc telt el azóta, mióta hazaszóltam. Nyafogása idegessé tett. Hallgattam, vártam, hogy megszólaljon. Hallottam, szaporán veszi a levegőt. Tudtam, ideges.

– Halló – szólalt meg.

– Igen?

– Hol vagy?

– Az iskolában.

– Mikor jössz?

– Korrepetálok.

– Ilyenkor... már lassan nyolc óra.

– Fáradt vagyok. Sétálok egy kicsit, és sietek haza – az utolsó mondatot már kedvesen mondtam.

– Siess! – mondta gőgicsélve.

Elköszöntem. Ránéztem az órámra. Rájöttem, nem tudnék most titkos kalandba bocsátkozni.

Példát vettem a vörös hajú nőről. Taxit rendeltem.

Elpirultál, amikor benyitottam a lakásba. Összehúztad magadon a blúzt. Arcodon elkenődött a smink. Megöleltelek. Édes likőrszagod volt. Bementem a fürdőszobába, sokat pisiltem. Míg kezet mostam, néztem magam a tükörben. Látszott rajtam, hogy ittam, holott az agyam tiszta maradt. Orrot fújtam. A koszos zsebkendőt bedobtam a szennyestartóba.

A szennyestartó láda fedelét megemeltem, megláttam a férfisálát, melyet a vörös hajú nő viselt. Zaklatottan csuktam be

a szennyestartó fedelét. Zúgott a fejem.

Te az ebédlőben ültél.

– Kié a férfisál?

– Milyen sál?

– A szennyestartóban van egy férfisál.

– Az férfisál?! Ági adta. Fáztam hazafelé. Fáj a fülem. Bekötöttem a fejem.

– És miért dobtad Ági sálját a szennyestartóba?

– Hogy kimossam, hiszen használtam.

Figyeltem az arcod. Nem voltál ideges. Emlékeztem a tavalyi nyárra, amikor későn jöttél haza, s kérted, masszírozzam a talpad. A bal talpadon apró bőrkeményedés keletkezett, holott kényelmes sarut viseltél. Nem szerettem, ha túsarkú cipőt hordasz. Holott szerettem a túsarkú cipő kopogásának hangját. Rájöttem, ez a hang vonz, vágyat ébreszt bennem. Csak egyszer mondtam, hogy nem szeretem a magas sarkú cipőt és a festett hajú nőket. Nyáron lapos szandálban jártál, hidegben edzőcipőt, vagy vékony, kecses bőrcipőket hordtál. Szeretem gesztenyebarna hajad, ha megmosod, csillog, fénylik. Szeretem belefűrní a kezem a hajadba, és te ezt hagyod.

Bementél a fürdőszobába. Én beültem a fotelomba. Konstatáltam, ez kényelmesebb, mint az öregé. Hiába lett az is az én lakásom, a mai napig úgy jártam oda, mintha lopni mennék.

Klári a vörös hajú nő. Szeretője van.

Klári mindig engedelmes volt. Sosem lázadt. Elképzeltem, hogy fiatal a szeretője, huszonéves. Elképzeltem, hogy vele is olyan felszabadultan szeretkezik, mint velem.

Azon döbbsentem meg, hogy a fájdalom és a féltékenység rövid ideig tartott. Pár másodperc után elmúlt a féltékenység, a hiú fájdalom, és erős szexuális vágyat éreztem. Elhatároztam, nem kérdezek semmit, hanem ahogy kijön a fürdőszobából, megcsókolom,

Megforrósodott a szám, orlikaim kitágultak. Az érdekel, vajon hova rejthetted el a vörös parókát, és a túsarkú cipőt. A szeretőt fiatalnak és szépnek gondoltam.

Arra gondoltam, adok neked negyvenezer forintot. Úgy adom oda, hogy ezt a korrepetálásért kapott pénzből spóroltam össze. Megcsókollak, és odaadom a pénzt. Úgy adom oda, hogy pikáns legyen a szituáció. Sőt, lehet, hogy mondom is: megveszlek, ma megveszlek. Csináljuk pénzért!

Beléptél. Hallottam az automata mosógép egyenletes, megszokott zörejeit. A pénztárcámból kihúztam négy darab tízezer forintost, felálltam, gyöngéden magamhoz húztalak. Megemeltem a jobb kezem, mutattam a pénzt. Megcsillant a szemed. Örültem neki. Annyira felhevült arccal álltál előttem, hogy elhatároztam, nem mondom, honnan van pénzem, hanem a lényegre fogalmazom meg.

– Ma pénzért csináljuk. Megveszlek. Elég lesz negyvenezer forint?

Klári teste megvonaglott, szeme csillogott. Megremegett a szám. Vártam a válaszát. Fogta a pénzt, és magához szorította, majd gyors mozdulattal a táskájába csúsztatta. Megdöbbsentett a mozdulat, nem az asztalra tette, dobta, hanem a táskájába csúsztatta.

– Elég a pénz. Mit kérsz érte? – mondta, és olyan érzésem volt, mintha egy idegen nő állna előttem. Szétnyílt a pongyolája, látszott puha, formás melle.

Eszembe jutott a paróka, a cipő. Szélesre nyílt a szám, úgy mosolyogtam, mint filmekben az alvilági gengszterek, és megszólaltam. Acélosan, tőlem nem megszokott kevélységgel kérdeztem.

– Miért nem vagy vörös hajú nő, és miért nincs rajtad csipkeharisnya, miért nincs a lábodon túsarkú cipő?

Te könnyed mozdulattal összehúztad magadon a pongyolát és átmertél a kisszobába. A kisszobából évődő hangon szólaltál meg.

– Kérlek, bonts fel egy üveg konyakot!

Engedelmesen a bársekreányhez mentem, kivettem a Napóleon konyakot, felbontottam, kivettem a bársekreányból a vékony poharakat, melyeket csak akkor használtunk, ha vendéget fogadtunk. Öntöttem.

Te visszajöttél, vörös parókában, hosszú lábad kecsesen ívelt a túsarkú cipőben. A csipkeharisnya combod közepéig ért. A csipkeharisnya gumija kissé megnyomta lágy combhúsodat. Ledobtad magadról a pongyolát, a harisnyán kívül nem viseltél más fehérneműt. Nem mertelek a neveden nevezni, mert attól féltem, elmúlik a varázs: megszólalsz, és megkérdesz, kérek-e a tegnapi tésztábol.

Idegesen néztem végig magamon. A barna nadrágom és a kockás ingem nem illett ehhez az izgalmas helyzethez. Aztán megnyugtattam magam, hogy én bármit viselhetek, hiszen én vagyok a férfi, én fizetek. Ez a gondolat önbizalmat adott. Azt éreztem, nem az általános iskola fizikatanára vagyok, hanem egy gyilkos, akinek sok pénze van, és azt csinál, amit akar.

Megfogtalak, szorosan magamhoz szorítottalak. Megfogtam a poharat, a szádhoz nyomtam. A mozdulataim erősek voltak, de a szavakat gyöngéden ejtettem ki.

– Igyál, szép tüneményem! Idd meg egyszerre!

És te ittál, engedelmesen. A másik poharat is a szádhoz nyomtam, azt már lassú kortyokban fogyasztottad el.

Hosszan szeretkeztünk. Testünk úgy mozgott, mint annak előtte. A megszokott mozdulatok nem törték meg e különös este varázsát.

Feküdtem az ágyban, szemem csukva. Hallottam, hogy kimentél.

Magamra húztam a paplant. Az éjjeliszekrényről elvettem a cigarettás dobozom. Feküdtem, kinyitottam a szemem. Az öngyújtót kerestem. Az éjjeliszekrényen volt, a tegnapi újság alatt. Rágyújtottam. Éhes voltam.

Klári jött be. Pongyolát viselt. Már nem volt a fején a paróka, papucs volt mezítelen lábán.

– Eszel a tegnapi tésztából, vagy süssek tojást? – kérdezted a megszokott hangodon.

Mosolyogtam. Rájöttem, valójában nem is ismerlek. Arra gondoltam, lehet, hogy te sem ismeresz engem.

– Eszem – feleltem a megszokott hangomon.

Elszívtam a cigarettát. Pizsamát húztam magamra. Kimentem az ebédlőbe. A rakott tészta felforrósodott a mikrohullámú sütőben. Klári sokat tett a tányérra. Nagyot nyeltem.

– Te nem eszel?

– Már ettem, amikor hazajöttem – mondtam.

Klári tekintetéből csendes melankóliát olvastam ki. Megettem a tésztát. Az asztalon lévő kancsóból hideg teát öntöttem magamnak.

– Légy a feleségem – szólaltam meg.

– Jó – felelted, és a tányért a mosogatóba tetted.

Lefeküdünk. Hozzám bújtál. Nem kapcsoltuk be a tévét.

– Akkor is szeretni foglak, ha öreg leszel – mondtad.

Megremegettem a testem.

– Az öregség maga a bölcsesség. Minden öreg az élet nagy filozófusa.

– Ezt ki mondta? Olyan szép – kérdezted, és megsimogattad a pocakom.

– Én.

– Szerelmem, te vagy az én filozófusom – gügyögve beszéltem.

Megsimogattam a hajad.

– Holnap későn jövök, korrepetálnom kell.

Rám néztél, mosolyogtál. Hosszan simogattuk egymást. Szinte egyszerre aludtunk el. ■ ■ ■

■ **Marton Mária** (Budapest, 1953): megjelent könyvek: *Magánézetek* (antológia), *Drámák*, *Fronthatás* (második drámakötet), *Rendezte Marton Frigyes* (interjúkötet), *Istentelen század* (társadalmi regény), *Mese Lázár Ervinről* (interjúkötet), *Tájképre nincs idő* (szocialista lányregény), *Hierarcha* (Varga Imre szobrászművész életéről), *Az öröm ujjhegyén Csukás Istvánnal* (interjúkötet), *Kettős vallomás* (verseskötet).

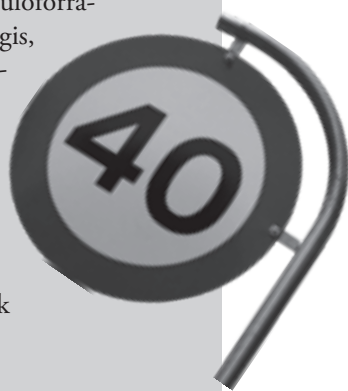

Sebességkorlátozás

Mindig a legszebb évszakokban leszek magányos, begombolom ilyenkor magamat a testembe, hogy legalább valamely illendő rögzítettségben figyeljem a térbe kiszakadt tétovaságom mozdulatait, mondja nekem az új szomszédom, aki azzal hívta fel magára a figyelmemet, hogy már a házába való beköltözésének első éjszakáján kivágott minden sebességkorlátozásra vonatkozó kresz táblát, amelyet a főúttól a családi házas övezetben elhelyezkedő mellékutcánkig föltalált. Egyszerűen szétfűrészeltem ezeket az acéloszlopokat, meséli nekem, amikor látja, hogy a rendőrség odakint szakértők bevonásával már vizsgálódik.

Író volnék, vallja be vonakodva, de éppen ebből fakadó egzisztenciám külsőségeitől szerettem volna megszabadulni, amikor hosszas töprengés után megvásároltam ezt a kutyaólat. A soha magamra nem öltött Borsalinó kalapomat és a piros sálamat már az első éjszaka bedobozoltam, a hosszú fekete lódenkabátomat, amely nagy valószínűséggel, a kerti munkára alkalmatlan, petróollal leöntve elégettem. Vásároltam magamnak egy fűzőld gumicsizmát és ezt a keki színű munkásruhát, mutat végig kínai úrhajósokra emlékeztető öltözkén. Nem mellékesen apám régi ruhái között találtam a kékszínű svájci sapkát, amelyet nem igen látni már a legeldugottabb szekrényekben sem. Ez a legbecsesebb kincsem, talán harminc éve nem volt senkinek a fején, jó szolgálatot tesz, hogy még az árnyékomat megpillantva se ismerhessek magamra.

Nem mintha valaha is íróember lettem volna, a legkevésbé sem mondhatom el ezt magamról. Csupán annyiban voltam író, hogy ötven év alatt, amikor esténként rám tört a lázzal járó rettegés, eltöprengtem, nem lenne-e kifizetődőbb, ha valamiként megszabadulnék ettől az egész életemen keresztül tartó, fojtogató ürességtől. De mindannyiszor, ötven éven át, határozottan nemet mondtam erre a lehetőségre. Mint egy merülőforraló, amelyet soha nem mártottak bele a forralandó folyadékba. Aztán mégis, családi tragédiák következtében, külső késztetésre, belefogtam az engemet mindig a legmélységesebben taszító tevékenységbe, amely néhány éven keresztül elhivatottá tett az íróinak mondott életvitel folytatására. Ma már látom, mekkora hibát követtem el, helyrehozhatatlan presztízavesztéset szenvedtem el az önbecsülésemet illetően. Éppen ideje volt, hogy megszabaduljak a magamra öltött bábtól, ettől a kicsinyes lelkek által hordott álcától, amely oly kényessé és elviselhetetlenül fájdalmassá tette a mindennapjaimat. Már önmagában az a tudat, hogy ezek

közé a hazug és mesterkelt lelkek közé tévedtem, csupán egyetlen szándék erejéig – mondja nekem az újszomszéd, miközben közömbösen figyeli a rendőrök ténykedését, amellyel valószínűleg a lefűrészelt vasoszlopok csonkjain való eszközhasználatot tanulmányozzák –, bebizonyította számomra, hogy az ötven éven át tartó hallgatásom volt az én igazi életvalóm. Ezt hagytam én oda, mint kés a sebet. Egyetlen, hirtelennek tűnő felajánkozás szükségyszerűségét komolyan gondolva csináltam magamból bohócot, már amennyiben mindenféle irodalmi tevékenység megtevesztően hasonlatos a porondokon ugráló, magukat felismerhetetlenségig festékkel bemázoló páviánokhoz. Nem, semmiképpen nem gondoltam át, hogy mivel is jár ez az agy-átírás. Bár a körülményekhez képest nagyon is óvatos voltam, sosem mutatkoztam irodalmi körökben, nem takartam fel a hétköznapi arcomat, sosem mutattam meg magamat az *effélék* között, lelkileg mégiscsak hozzájuk váltam hasonlóvá, akár a légy, beleragadtam az anyagtalannak tűnő kulimászbá. Nem mind egy talán, hogy a pók láthatóan, a világ számára érzékelhető módon szövi a hálóját, vagy pedig a maga testében, mintegy belülről ereszkedik a hálója közepére. Az egyik épp oly megvetendő, mint a másik, de kevésbé ártalmas; hiszen az irodalmi lét önmagában sem egy szimulációs, virtuálisan locsolgatható kert, inkább a lélek mélyéről felbőgölő, nyilvánossá tett magamutogatás; a test leplezetlen pedofil hajlama, amikor is a benne rejtekező aberrációt színleg megvallja, ám, mint mesterséges készletet, álvalóságot, nem teszi a maga és a mások számára sem büntethetővé, szívesebben a saját lelkének kimódolt, élettelen fenéküledékébe fúrja be magát. Rájöttem, hogy egyetlen író sem képes a műveiből kilátszani, csak életteli haldoklást mutat, amint a szellemi sivárvalóságát ecseteli. A legnagyobb trouvaille, hogy míg a színészek kénytelenek a testüket, az arcvonásaikat is vásárra vinni, és így gátlástalanul kiszolgáltatni a lényüket, az írók jól elbújhatnak a semleges kispolgári lét kelkáposzta-főzelék állagú mocsarában, és megmenekülnek attól, hogy képzetük okán váljanak nevetségessé. Ám az így rejtekező ember, már ha elég megfontolt, bármennyire is távol tartja magát a magamutogatás lehetséges helyszíneitől, mégis épp olyan módon deformálódik, mint a színész, elveszíti fenntartható valószerűségét, a szavakra rátelepedő illúziójának mámorában teljességgel eltorzul, és hiteltelenné lesz. Az a fajta, kanonizáló hajlam, amely kétségbe vonja másoktól az érvényességük látszatát, a maga hiúsérülékenységet és sérülékeny hiúságát teszi meg egyedüli mércéjévé; a művet magát, amely igazából nem is létezik, esetlegesen csak akkor válhatna valósággá, ha lennének olvasók, akik ezeket a műveket belaknák, és a világ számára érvényessé tennék, semmiképpen nem segítik az egészséges érzelmek irodalmi rehabilitálását.

Hamar be kellett látnom, hogy a műveket nem olvassák, ezek valójában lakatlan és lakhatatlan épületek, és éppen az a hajlam hiányzik az emberekből, hogy ezeket a disznóságokat a maguk számára elszigetelt élményként értelmezzék. Az irodalom az olvasók arra való folytonos készítése, hogy bevonják őket végletesen tarthatatlanná vált életszemléletük labirintusába, és végighurcolják őket ezeken a járatokon, ahol ők már szavaik tüskésbokai alatt, agyon sebezve haldokolnak. Kivonulok tehát ebből az általam mélyen bűnösnek és álságosnak bélyegzett világból, anélkül, hogy valójában lenne honnan kivonulnom, hiszen, ép eszű emberként, sosem hittem ennek a műanyagvilágnak a hitelességében. Nem hordozom tovább a csak általam olvasott remekművek agyamból kidudorodó daganatait. A megszámlálhatatlan semmiségeim kanócain pislákoló lángocskákat, amelyek mindig a mások meggyalázásából fakadó fagygyűből táplálkoztak, egyenként, halk sóhajjal immáron kioltottam, s mint egy közönséges ember, lelkiismeretesen tovább dolgozom a teljes sötétségben.

Magamban eltöprengek, míg az újszomszéd meglepő fizimiskáját lesem, hogy ez a számomra teljességgel ismeretlen nevű ember miféle irodalmi nagyság is lehet. Valószínűleg, gondolom, egy elzúllott pszichopata, aki azt képzei magáról, hogy ebben a *tájjidegen* ruházatban elbújhat a normális emberek szeme elől. Már a mozdu-

latai, a magabiztos kivagyisága is aláássa a tekintélyét. Szeretném neki megmondani, hogy teljességgel rossz jelmezt választott, akaratlagosan vagy szándéktalanul hamis tanácsokat adtak neki a jelmeztervezők, amikor ebbe a vadonatúj, ízléstelen slendriánsággal megtervezett hacukába bújtatták. Meggyőződése, gondolom, hogy egy kétes értékű személyiség, aki valamely félreértelmezett előnyöket lát a falusi életben, így aztán sokáig nem is a szavaira figyelek, hanem a háza körüli esetlegességekre, amelyek még inkább bizonyítják, hogy egyáltalán nincs tisztában a mostani, nagyon is értéksökkent állapotával, amennyiben ezt az ingatlant választotta lakóhelyéül, amely, meglátásom szerint, néhány éven belül maga alá temeti majd az egész svájci sapkás, zöld munkaruhás figuráját. A ház téglala oszlopai pőrén állnak, a nedvesség szuvas odúkat vájt beléjük, a gerendák, amelyek a tetőszél cserepeit tartották, hangzatosan elernyedtek, az esőlé már belemart a falak vakolatába is.

Nem, nem, kiált fel az újszomszéd, azt ne képzelje, hogy színészkedem, és mindez csak egy városból kiebrudalt szerencsétlen, hiúságában mélyen megbántott ember monológja. Az irodalom számomra csak akkor válik valóságossá, ha már nem élő emberek lakják. Mindaz, amit személyesen megtapasztaltam az irodalmi közegekből, az írókról általánosságban, ez a minden természetes dísztől megfosztott, sírokra illesztett műkoszorú: a személyesség és jó ízlés elemi hiányát is nélkülöző hiúság és szerepzavar, amely teljességgel megrohasztott, és szárazföldön bóklászó, két lábon tipegő kopoltyússá tett. Megnézek valahol egy műsorfüzetet, és azt kell látnom, hogy miközben én ki szeretném vonni magamat az irodalmi életből, a színpadon olyan írók szerepelnek, akik, mint a rozsdás kard, már képtelenek kivonni magukat a hüvelyükből, rég felbarázdált lemezek, elcsépelelt elegancia, szívükbe nyíló lukas zsebek, akik rég elveszítették minden bájukat, és korrodálódásuk fényes bizonyítékaként felolvasnak a már régen smirgli segedelmével is *kibetűzhetetlen* műveikből. Nem veszik észre, hogy a rátelepedett íróságuk vastag avarlemezei alatt rohadnak, ha ki is dugják a fejüket a halhatatlanságuk kagylóhéjaiból, felismerhetetlen emberek, elkanászodott öngyötrők, színpadra vonzolt pacaldarabok.

Rezzenéstelen arcom kissé kiszabadul a szavai keltette fogságából, amikor a rendőrök a sebességkorlátozás táblák mellékutcánkig tartó kivágása miatt bennünket kezdenek el fürkészni. Az újszomszéd is lehalkítja hangját, és karomat megragadva, háza hátsó fertálya felé terelget. Átlépkedünk a tetőről lepottyant cserepek halmain, a kiszáradt hajdani díszkert bokrainak bozótján, de lénye egyre díszesebb: már-már kihágásokat követ el, amint az itt-ott felásott kert ágyasait is öles lépteivel letapossa. Most, kezdi újra, amikor immár végső elhatározásként kijelentkeztem az irodalmi életből, ahova szinte soha be se léptem, annak láttam értelmét, ha megszüntetem a városi, fényűzőnek egyáltalán nem nevezhető életmódomat. Felhagyok mindennel, ami engem, látszat szerint, irodalmi figurává tett, és alkalmazkodom a szerényebb körülményekhez. Egy több ezer oldalas könyv megírása közben jött rám a felismerés, amely kereteit tekintve a mínusz ezerötyszáz oldalon kezdődik, és szándékom szerint soha nem ér majd véget. *Tesztaproblémák* cím alatt kipuhaltam mindennemű talányt, amely az évezredek alatt a megilletődött emberiségben csak felmerült, amiért kulturális tériszony uralkodik az emberi lelkekben. A művészetről, a filozófiáról, a végtaggörccsökről, amelyekkel én is küzdök, szólt volna ez a monumentális mű. Hérakleitoszról és Descartes-ról, amint a testük pusztulása elől a szennyben elmerülnek, Wittgensteinről és Witkiewiczről, közben a körmök gombásodásáról, amelyben mind a ketten szenvedtek. Robert Browningről és Strindberg pokláról, amikor letaszítja asszonyát a mélybe, és csak én menthetem meg; az asszonyok és a férfiak aberrációiról, Virginia Woolf sziklájáról, és Szókratész törvényes elítéléséről, amikor már a forma eluralja a mondanivalót, de még a logika nem nyomja agyon, hogy önmaga pusztításával békét teremtsen.

Amikor a háza hátsó teraszához érünk, dermedten állok meg, visszahőkölök: Egy roskatag karosszékben alvó múmia aszott arca kukucskál ki a rozsdásnak tűnő lepedők alól. Az anyám, mondja az újszomszéd, ne zavartassa magát, süket és vak, havonta egyszer-kétszer ébred fel, az ő kívánsága volt, hogy vidékre költözzünk, s az utolsó éveit, lehetségesen a még benne rejtőző erők, most már – sejtetően – több évtizedre is elegendő tartalmát a legideálisabbnak mondott környezetben aludja át.

Miközben hagyja, hogy őszinte megrökönyödéséből magamhoz térjek, ő fel-alá sétál, úgy rémlik, Offenbach valamelyik operettjének nyitányát dudorássza, tekintete torz formájában is gunyorossá válik, mintha egy szeg arccá kalapált feje lenne, amelyet éppen most húztak ki a falból. Megáll, majd végigtekint ruháján, amely teli a szövetekre ráaggott fémreszelékekkel. Néhány percig önfeledten porolja magát, aztán hirtelen jókedvvel felém fordul: *Ennyi*, mondja halkán. Pontosán nem értem, mire is gondol, de megnyugodva, attól való félelmemtől, hogy az anyja ténylegesen már halott, igazi múmia; úgy érezvén most, hogy ütemesen lélegzik, kissé megváltozik az újszomszédról való véleményem. Ezek szerint *gondskodó fajta*, gondolom, minden magára öltött különcködése is egy szenvedő emberi lényt rejt, aki nem képes az őt lassan felemésztő helyzetével szembenézni. Racionálisan arra a kérdésre összpontosítok, miért is vágta ki ideköltözése első éjszakáján a sebességkorlátozást jelző táblákat. Hiszen ezzel magát is arra kényszerítette, hogy ne legyen képes hazamosabb ideig fenntartani a jelen, rá csöppet sem hízogató körülményeit. Miért akar egyenesen a mélybe zuhanni, miért gondolja, hogy a vidékre költözés lomposága alatt már kikerül a törvények hatálya alól? Miért csak az utcánkig, szinte árulkodóan, csak a házáig tarolta le ezeket sebességkorlátozó táblákat, kérdezem megrökönyödve. Az anyja mellett álló asztalhoz lép, amelyen kissé gyanús küllemű körték érlelődnek. Mosatlanul felkap egyet, majd beléharap, de rögtön megkínál. A feleségem sírján semmi más nincs, csak egy körtefa. Termeszthetnék rajta krumplit vagy zöldséget is, hiszen szabályszerűen megvásároltam és nagyon drágán azt a parcellát. Ám a távolság miatt, és mert naponta locsolni nincsen módom, én egy körtefát ültettem a feleségem sírhalmára. Évek óta ez az egyetlen gyümölcs, amelyet a szájamba veszek. Ha úgy tetszik, évente újra és újra magamévá teszem a feleségemet. Úgy gondolom, hogy a fa által növesztett gyökerek ma már szerelmesen körbeölelik a koporsóban fekvő test szétmarjult szöveteit. Mikor még gyöngeláz, lázas fácska volt, hetente belékaroltam az ágaiba, és ő könnyű léptekkel kihúzva gyökereit a földből, nagyobb sétákat tettünk meg a temető alélén, ellenállhatatlan keccsel emelgette a lábcskáit, és sokat töprengtünk immár végletesen megváltozott viszonyainkon. Most már persze, mióta hatalmas lombot növesztett, megkímélem őt, a számára megerőltető helyváltoztatástól, hiszen növényi mivoltában már csak a gyümölcssei kihordására koncentrálok. Mind egy szálig megeszem a termését, csak az anyámnak jutatok belőle apró falatkákat. Mivel rég kihullottak a fogai, gyakran órákba telik, amíg a gerezdeket elszopogatja. Van úgy is, hogy egy hete a szájában rothadó, alvása közben emésztetlenül ott ragadt darabkákat piszkálok ki. Nem csodálkozom, mondja, ha nem eszik ezekből a körtékből. Senki idegen nem szívesen falatozik a feleségem egy évtizede újra termékennyé váló testéből. Persze, ha belelehel a levegőbe, nagy valószínűséggel akkor is porózusos, halott testekből kivált levegőszemcséket és mélabút szippant be. Én, mint egészséges szemléletű materialista, egyenesen rabja lettem ezeknek a képzeteknek. A szövegben csak ürülék látok, a formákban csak ellenszegülést. A beszéd ezeknek az anyagszerűségeknek az egymásra való kezegetése. Az irodalom könnyű habját nem merem többé a poharamba. Én olyan nehéz vagyok már, mint egy tollaiból kiszakadt madártest. Hurco-

lom magammal a valamikori könnyűségemet. Ami a táblák kivágását illeti, maga is beláthatja, hogy egyszerűen elfáradtam. A sas sem rak több fészket, amikor költ, a rókák is egyetlen odút fúrnak az utódok védelmében, a legkedvesebb halottunk eltemetésekor is csak egyetlen sírgödröt ásunk ki.

Foglaljon helyet, mondja, de nem veszi tekintetbe, hogy a teraszán az anyja székén kívül egyetlen ülőalkalmatosság sincs. Egyáltalán semmiféle konvencionálisnak mondható mozdulata sem végződik a térbe illeszkedően. Viselkedése tökéletes automatizmus; a körte rágása közben öklével veri a háza falát, nem kevés vonatokat eltávolítva róla, a hellyel való kínálása közben leül az anyja széke melletti kőre, majd körtét csúsztatva az alvó szájába, a tokját csipkedve élesztgeti. Ha az ember elolvassa a műveiről szóló kritikákat, olyan érzése támad, mintha egy egyenlőtlen párbaj részese lenne, ahol is a kritikusok négy méterről, az írók pedig száz méterről adnának le lövéseket ugyanabban pillanatban. A két test egymáshoz való viszonya semmiképpen nem szolgálja a párbajkódexekben előírt, kíváncsnak tűnő egyenlő feltételek meglétét. A kritikusok nem az élet kútjából merítenek, hanem az írók által fölhúzott szűk vödörből, szabadon kóborolnak az árucikként kínált vödrökkel teli kiégett pusztaságban.

Miközben hallhatóan dörömbölnék a csengő hiányában áthághatatlan kapuján, arról kezd el mesélni, hogy mennyire jól járt, a kora reggel egy távoli fémkereskedésbe szállított, rozsdamentes oszlopokkal. Már azelőtt vevőre talált, hogy bevitt volna a vastelepre, egy tokaji gazda megvásárolta tőle tete-
mes összegért mind a harminc oszlopot, most már a szőlejében állítgatja a hegyoldal néhány éves hajtásai közé, és valószínűleg ezzel az egész ügy el is rendeződik. Kérdésemre, miért is vetemedett erre a cselekedetre, mért kellett ezeket a sebességkorlátozó táblákat elfűrészelnie, egészen megváltozik az arca, pír önti el, mélyre ható boldogság, és egy nagyobb levegő vétel után újabb, tekervényes okfejtésbe kezd. Ő egész életében büszke volt arra, hogy nem képes elviselni semmi korlátozást. Az irodalom terén végzett munkálkodása közben persze tekintettel kellett lennie ezekre az általa gyűlölt társasági formulákra, most azonban, hogy fölbontott, úgymond, minden társadalmi szerződést, már néven merésze-
li nevezni a butaságot, nem szeretné, ha a továbbiakban is ilyen mesterséges szabályozások között kellene tölteni a mindennapjait. Meg van győződve arról, hogy igen is, a csontok mozgatják az izmokat, s hogy nem előre, hanem hátrafelé kellene közlekednie minden gyalogosnak. Hiszen aki megértette ezeket a múltba gyökerező konspirációkat, még véletlenül sem az értelmét sajátította el, csupán a használhatóságát. Egy olyan féle burkot hordoz, örökít át, mint egy küldönc, aki a testébe véssett üzenettel jár, de hiába is olvassák el az üzenetet, maga az értelem nem továbbítható. Magányosan sorvad el, képtelen mit kezdeni magával, aki az üzenetet hordozza, hiszen szellemi teljesítménye, egész intellektusa képtelen arra, hogy ezt az üzenetet értelmezze. Az emberi okoskodások mind palackba rejtett üzenetek, hieroglífiák. Egyszer a közvetlenség értelme, máskor az értelemről megszabadult, elvadult jelek szim-bóluma lesz a képzetünk.

Ha vezet, különösen nehéz, már előre haladott koránál fogva is, figyelnie az itt-ott felbukkanó táblácskákra, az irodalommal való küszködése aztán minden mértéken felül hiteltelenítette ezeket a tiltó szabályokat, végletesen eleget abból, hogy szelleme szabad szárnyalásának idegen akaratok szabjanak korlátokat. Hiszen minden ember végte-
lenül felelős azért, amit tesz, de az elkövetés lehetséges, azt megelőző évtizedeiben mi-

ért is kellene neki, a bűntelennek a bűnösök számára kijelölt szabályokat figyelembe vennie. Ő neki megvan a tökéletes vezetési stílusa, már-már esztétikailag hitelesített nyelvi ritmusa, amelynek az akadályoztatása esetén képtelen célba érni, képtelen befejezni az elbeszélését. Cselekedetével elmondja a legfontosabb üzenetét, amely botrányok nélkül lesz a közönséges értelem alvó jelölőjévé. Ő mindig egy bizonyos belső lüktetés szerint gondolkodik és cselekszik, minden, ezt gátoló, önkényesen felállított tilalom, védekezésre és agresszív ellencsapásokra kényszeríti. Nem a semmiből jutunk a mások számára is észlelhető egzisztenciális állapotba, minden lény igen csak kimunkált és kikupálódott, sejtelmes, körbe alig határolható érzékviszonyulások nyalábjaival kapcsolódik a természetes társadalmi közegéhez, ennek megfelelően, bizonyos szabadságot termel ki magából, azzal ellentétesen, amit a közjó gondol róla. Amikor meghallotta, mondja, hogy egy jeles író, az őt ért évekig tartó, ünneplésnek tűnő meghurcoltatása után, származását és sorsát tekintve holocaust-bohócnak nevezte magát, rögtön megértette, hogy ő, a sokkal kevesebb, a százalmasan egyszerű és ezért sérülékenyebb, mindenkinél kiszolgáltatottabb lény, aki csak az irodalom rothadt árucikkéket tartó boltjába jár be merő kíváncsiságból, már csupán irodalmi bohócként képes magára gondolni, és ezen a kivérzett lelkek által benépesített mezőn, olyan egyedül van, mint a répa a földben. Nagyszerűnek és az emberi felelősséget önkényesen magára hárítónak találta ezt a felismerést, amelyben végül is magunkra vesszük, és hordozzuk a társadalom bélyegét, egyszerre büszkék is lehetünk arra, hogy megmenekülünk ennek a ránk osztott szerepnek a mindennemű következményétől; becsüntetjük az ezzel kapcsolatos, nagy horderejűnek gondolt munkásságunkat. Vagy mint én, mondja az újszomszéd, az egészen kisszerű és engem mindig lealacsonyító tevékenységemet; immár a magam eszközeivel és a saját szavaimmal fogok hallgatni, a végtelenségig kitartva, sosem árulva el többet magamról, még a birtokomra behatoló hatóságoknak sem, akik már bizonyára pontosan tudják, hogy ki törölte el ezen a domboldalon a sebeségkorlátozást, s adott néhány órás szabadságot az erre haladóknak. Fájdalommal tölt el ugyanakkor, mondja az újszomszéd, kezével a mellette heverő elektromos fűrészfűrész kilógó részeit a nejlonfóliával takargatva, hogy mindaz az általam kivívott lehetőség, ez a gátakat áthágó tisztesség sosem lesz tartósan az emberisége, s így hamvában hol, a korlátokat ledöntő becsületesség a legsúlyosabb, ugyanakkor a legsúlytalanabb műfajban emésztődik el.

Miközben az igazi regények szembemennek minden konvencionális történettel, épp elég szellemi dolog adódik számukra, hogy a lélektan, a sztori vagy a jellem azonosságát felrúgják, és a gondolatok egymás ellenében keletkező viharaiiban elpusztuljanak. Az igazi regényesség a feldíszített álvalóság lekasabolása, az érvényesnek látszó felületek mögé való behatolás, és annak a fájdalomnak a kimondása, hogy nincsen többé érvényes felülete az emberi gondolkodásnak. Minden mementó, mint ilyen, a megőrzésre méltó dolgok hiteltelenítése. Amikor mindezeket felemlítjük, újra gyermeketeg gondolkodókká leszünk, olyan tér elemeivé, amelyek már lehetetlenné teszik a regényeinkben tétován, de nagy lendülettel felvázolt érvényességünk szellemi absztrakcióit. Amikor letettem a tollamat a *Tesztap problémák* sok ezer oldalán keresztül zajló, önmegszüntetésem felé haladó absztrakt írásomra, akkor jöttem rá, hogy képtelen vagyok belülről magamat megmutatni. Így aztán, mint egy disznóólból kilépve, felfogva a friss levegő jótekonyságait, nem én vágytam igazából a friss levegőre, hanem a bennem megfogalmazódott mű, akár a tettelességem is, mások szempontjait figyelembe nem véve, egy olyan álságos békeszerződés, amelyet a megtámadottak, tudom, sosem írnak majd alá.

A közben a kerítés zárját *felfeszítő*, a teraszra behatoló rendőrök mindenféle kutakodás nélkül, engem teljességgel levegőnek nézve, a jelenlétemben megbilincselik az újszomszédot, az anyját pedig, aki valóságosan már több éve halott, minden tiltakozása ellenére, a közeli város hullaházába toloncolják.

■ ■ ■

Sántha József: 1954-ben születtem Karcagon, az ELTE BTK-n végeztem. Jelenleg Mogyoródon élek. Kritikus vagyok.

Billiárd

Talpad alatt zsugorodik a Föld, akkora, mint egy tekegolyó: markodba veszed a tömör, súlyos gömböt, és elgurítod: lassan, elegánsan gördül végig a lakkozott parkettán, a legyőzött, megszelídített tájon. Egyre kisebb és könnyebb lesz, pattog, mint a pingpong labda, vadul szökken a földön a porba – és egy rossz lépéstől talpad alatt halk roppanással behorpad. A táguló világegyetemben fejest ugrasz a hideg medencébe, fölöttes a sötétben a csillagok fényénél ciripelnek a tücskök. Mire kiúsznál, a sok távoli nap szétgurul a billiárdasztal hűvös, zöld, bársonyán, és ziháló mellkasod mélyén a pingponglabda vadul pattog.

Időkút

Ügyetlenül babrált, talán félt, remegő kezével a hajába túrt, néha idegesen felszisszent, majd megfagyott vad tekintettel figyelte minden mozdulatodat. Ez az emlékkép maradt. Szuszogott, de némasága üvöltött. Mint a feszkelődő pinty, ahogy feszült, izgága szemével a múlt idő mélyére néz, ahol, mint kádban a lefolyó, egy apró, láthatatlan lyuk magába szívja az időt, örvényt hagyva az égben. A fecske meglovagolja a sodrást, csőrével felmetszi és átsuhan hullámain, de kikerüli az időlukat. Ha repte megbicsaklik, néha csak percek telnek el napok alatt. A tücsök hallja az örvény sziszegő-susogó dallamát, és hozzá rögtönöz zenét. Az elszívott idő egy másik, távoli világban megtisztul, mintha mosógépen folyna át, és csendesen visszacsorog. Kis pocokluk az égben, a múlt és jövő szökőkútja, mint a vizet, megforgatja az időt, a megtisztított múltat folyton visszaköpi, hogy naivan és tudatlanul újrahasznosítsuk. Ahogy ott ült, idegesen, izgatottan, némaságában talán ezt hallgatta, az örvény dallamos neszt, és át akart maga is bújni, megtapasztalni az örök körforgást, ezt a láthatatlan vérkeringést a világegyetem pulzáló testében, halálával meg akart tisztulni, át akart folyni a pumpáló szíven.

Maszkok

Úgy raktad magadra a maszkokat, rétegesen, mint festő a vászonra a színeket, néha arra gondolok, hogy maszkok nélkül az arcod is biztos olyan üres és fehér volt, mint a vászon. Nem tudtam, hogy ennyi arc közül egyik sem az igazi, egyik sem maradandó, gondolatban átplastikáztad minden vonásodat, és ez kiült a tekintetedre és a mozdulataidra, a személyiség részévé vált minden szerep. Búcsúelőadások sorozatára vittél el, operába, színházba, ültünk a páholyban, és én naivan nem jöttem rá, hány előadást is látok egyszerre, nem sejtettem, hogy annyi szerepet játszok. Hosszú tél volt, rétegesen fedte be a hó is a várost, és a napok és hetek úgy teltek és nőttek egymásra, mint a maszkrétegek maszatos arcodon. Jeges februári éjszaka volt, amikor a Dunába vetted magadat, hogy az üdítő fagyos víz végre és végleg tisztára mossa az arcodat.

Gerevich András (Budapest, 1976): költő, író, műfordító. Negyedik verseskötete 2014 tavaszán jelenik meg a Kalligram kiadó gondozásában. Legutóbbi könyvei a Kalligramnál: *Barátok* (versek, 2009), Seamus Heaney: *Hűlt hely* (műfordítás, többekkel, 2011). Szabadúszó, színházaknak és filmeknek is dolgozik, több egyetemen is rendszeresen tart kreatív írói kurzusokat.

Szerenád

Látod, a jövőbe látok,
már meg sem ijesztasz.
Tisztán látszik végre minden,
ami nem lesz.

■

Lassan már egy éve, hogy nem láttalak.
Mégis hiszem, hogy létezel. Elég
szegény vagyok. Itt állok egy szál hitben.

Igaz, jóval több is, mint egy éve már,
hogy a dolgok milyenségétől
függetlenül is eléggé fáj minden.

■

Voltak szép perceink? Te mondd meg, én
már tényleg nem tudom. Ha bármi volt,
ami szép, annyira nem, hogy kimondd.

Nem tudom, mi hányzik benned,
így viszont egy rossz szót sem szólhatok.
Elkeveredsz, mint a szétszórt lapok.

■

Süt a nap. Ácsorgok.
Nem szeretlek.
Elhajtok egy koldust.
Gondolkodom.

Megjegyzem, mielőtt
még megváltozik,
a pillanatot, most
pont jól tudom.

■

Ha foszlányokban maradt még bennem
egy kevés harmónia,
mint egy fázó kis állat elhunyt anyjába,
kapaszkodnék abba,
aminek nem szabadott volna elmúlnia,

élni kicsit, mint bennem rekedt, halvány
emléke magamnak,
bevárni, kik életem múlásáról
vétlenül vagy önszántukból
inkább lemaradtak.

Ezt kellene tennem, én meg mégis
veled mérgezem magam.
Emlékedet eszem, iszom, azt lélegzem, az
vagyok:
örök hétvégi csend, pedig
ma még csak kedd vagy szerda van.

■

Mint úszni csak a rend kedvéért tanuló,
ügyetlen, nehézkes városi gyerek,
ki inkább megbújik a tétlen sásban,
mert már a partnál túl mély volt a tó,

napról napra reménytelenebbül,
cseppről cseppre fogyatkozó erővel
kereslek folyton minden másban,
s lassan beleőrülök, ha mégsem vagy
pótolható.

■

Milyen lehetsz most, merre jársz,
kik a barátaid, fested-e magad,
hogyan van anyád, eszel-e rendesen,
vagy csak ami reggelről marad?

Van elég pénzed, szeretsz-e valakit,
sírtál mostanában, mivel telnek a napok,
követed a híreket, gondolsz-e a múltra,
hogyan hordod a hajad, kikkel tartasz
haragot?

■

Keressük egymást, beszéljük meg,
hogyan teltek mostanában a dolgaink,
mintha gyerek volna még a nyár
és biciklit volna kint,
a ház előtt, míg mi a fűben játszunk,
almát lopunk szomszéd fákról –
Legyen szükségünk egymásra, hogy
ne lehessünk otthon bárhol.

■

Őrületség, gondolja magában,
mégis, ennek itt és most
nem szabad a végére érni.

Őrületség, gondolja magában,
ezek után bármit is
gondolni magában s leírni.

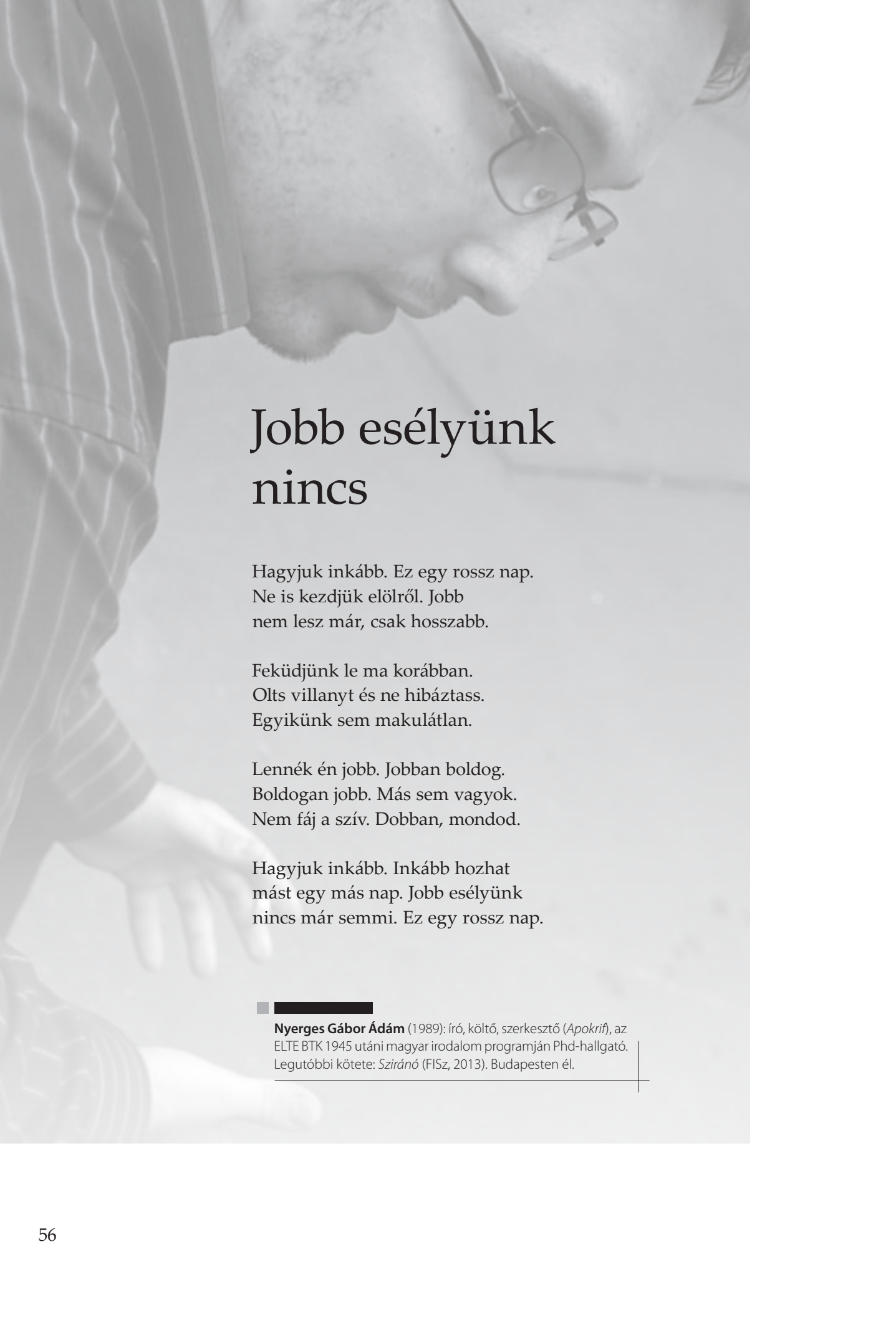
Őrületség, gondolja magában,
s talán mégis így van, hogy
most utoljára beszél hozzá.

Őrületség, hisz úgysem olvasod.
Ne is olvasd soha. Ne
remélhesse, hogy feloldoznád.

■

Ha felteszek egy kérdést
– nyilván nem fogok, de azért majd
lehetőleg mondj rögtön nemet.

Átkozott vagyok, s tőlem te
is. Nagy hiba volt annyit keresnem,
s benned találnom meg az ünnepet.

Jobb esélyünk nincs

Hagyjuk inkább. Ez egy rossz nap.
Ne is kezdjük előlről. Jobb
nem lesz már, csak hosszabb.

Feküdjünk le ma korábban.
Olts villanyt és ne hibáztass.
Egyikünk sem makulátlan.

Lennék én jobb. Jobban boldog.
Boldogan jobb. Más sem vagyok.
Nem fáj a szív. Dobban, mondod.

Hagyjuk inkább. Inkább hozhat
mást egy más nap. Jobb esélyünk
nincs már semmi. Ez egy rossz nap.

■ **Nyerges Gábor Ádám** (1989): író, költő, szerkesztő (*Apokrif*), az ELTE BTK 1945 utáni magyar irodalom programján Phd-hallgató. Legutóbbi kötete: *Szirányó* (FISz, 2013). Budapesten él.

Mélyebb RÉTEGEK

Dobry den, hallo, dobry den, mondogatta a férfi, miközben a vállamat lökdösve próbált felébreszteni. Poslední zastávka, přistání, tette hozzá, amikor végre, nagy nehezen felemeltem a fejem és ránéztem. Mi van, kérdeztem tőle magyarul, azt sem tudtam, hol vagyok, a koponyámat meg, úgy éreztem, akár egy szuvas diót készül kettényitni a fájdalom. Körbefordultam, de alig láttam valamit, a félhomályos villamoson rajtunk kívül nem volt senki, odakint pedig, a megálló gyenge lámpáin túl nehéz sötétség ült a városon. Where are we, néztem a sofőr fáradt arcába, de vastag szemüvege mögött ülő galambszemei értetlenül bámultak vissza rám. Igyekeztem összekaparni az elmúlt hónapokban felszedett csehtudásom morzsáit, habár agyam a részegség és a másnaposság közötti kocsonyás állapotban vegetált, kde to jsme, tettem föl végül a kérdést, nyilvánvalóan rettenetes kiejtéssel. A sofőr kissé közelebb hajolt, kinézett a párás ablakon, aztán a szemembe meredt és úgy mondta, miközben idegesen a peron felé mutogatott, Petřín, terminál. A végállomáson vagyok, értettem meg lassan a szavait, vagyis átaludtam a megállót, most tehát sétálhatok visszafelé a hidegben. Promiňte, mondtam neki bocsánatkérő arccal, aztán minden erőmet összeszedve felemelkedtem az ülésből és elindultam az ajtó felé, de még mielőtt leszálltam volna, visszanéztem rá. Ugyanott állt és engem bámult, valószínűleg nem először akadt dolga olyan külföldi diákkal, aki egy átmulatott belvárosi éjszaka után fennragadt a villamoson, elég türelmesen kezelte a helyzetet, vagyis makacs fásultsággal. Promiňte, ismételttem meg, és ezúttal igyekeztem jobban artikulálni a mássalhangzókat. Egyetlen bólintással válaszolt, majd amikor, immár a peronon állva, kérdeztem vissza, kolik je hodin, ahelyett, hogy válaszolt volna, megint csak a megálló felé mutatott. Arra fordultam, és valóban, egy ütött-kopott, de láthatóan működő óra volt a lerobbant kis épület homlokzatára függesztve. Négy múlt tíz perccel, most már ezt is tudom, még egy utolsót intettem felé, habár valószínűleg ezt már nem látta, majd botorkálva elindultam a kihalt gyalogos út mentén sorakozó panelházak között.

Hosszú, zavaros éjszaka állt mögöttem, és miközben kabátom szárnyait igyekeztem minél szorosabban összehúzni magamon, megpróbáltam a fejemben kavargó homályos emlékfoszlányokból egy viszonylag érthető képet kirakni. A friss, párás levegő segített, éreztem, ahogy lassan tisztul a tudatom, és az émelygés is múlik, amivel azóta küzdöttem, hogy felrázott a villamosvezető. Amikor felébredtem, egy pillanatra úgy elkapott a hányinger, hogy már attól tartottam, a gyomromból felszakadó, sörből, abszintből és pácolt hermelinsajtból álló massa a sofőr kopott bőrcipőjén fog landolni. Ezt végül sikerült elkerülni, sőt, ahogy a hermelinsajt képe felmerült emlékezetemben, rögtön meg is találtam a kapaszkodót az este elejéhez.

Hétre beszéltünk meg találkozót a vár alatti egyik kis utcában álló U zavěšenýho nevű kávézóba, és ami egyáltalán nem volt rám jellemző, ezúttal én értem oda legelsőnek. A pincér, talán felismert, talán csak jó napja volt, szélesen mosolyogva kísért foglalt asztalunkig, aztán egy étlappal a kezemben magamra hagyott. Későn ébredtem aznap, de legalább kipihent voltam, az egyetemre viszont megint nem mentem be. Minél inkább otthon éreztem magam a városban, annál kevesebb időt töltöttem az órák látogatásával, az utóbbi hetekben meg szinte már egyáltalán nem tettem be a lábam a bölcsészkarra, vagy ha mégis, akkor sem jutottam a menzánál tovább. Úgy gondoltam, én valójában az utcák és a terek miatt vagyok itt, az egyetemi szemináriumok mindenhol szinte ugyanolyanok, míg Prága semmihez sem hasonlítható. Nyilván tévedtem, de talán ártalmatlan tévedés volt ez.

Aznap a Kampa környékén sétáltam és azt próbáltam kitalálni, melyik épületben lakhatott vajon Holan. Nem kerestem a házat, ellenkezőleg, minden emléktáblát messziről elkerültem, nehogy valóban megtaláljam azt a bizonyos kapualjat, én ugyanis megérezni akartam a helyet, valamiképpen a környék fényeiből és árnyékaiból, zajaiból és illataiból összegyúrni. Hosszan támaszkodtam például a rég nem működő, azaz nyaranta sörkertként nyitva tartó vízimalom gerendakorlátján, hogy minél mélyebbre szívjam a rotadó fa szagát, megteljek vele, s ezen keresztül kerüljek közelebb a hely rejtett lényegéhez. Ehhez hasonló naiv, költőinek hitt semmittevással töltöttem akkoriban napjaim jó részét, miközben már sejtettem, hogy valójában cinikus szeretnék lenni, csak éppen még nem találtam meg hozzá a megfelelő eszközöket.

Miután elutam a Kampán való ténfergést, lassan az esti találkozó helyszíné felé vettem az irányt. Amennyire tudtam, érdektelek kisutcákon és koszos síkatorokon át igyekeztem a vár felé, hogy elkerüljem a turisták ostobán lődörgő, egész utcákat eltorlaszoló csoportjait. Mint a legtöbb ösztöndíjas, aki néhány hétnél tovább időzik egy új városban, már én is helybelinek, vagy legalábbis helybelibbnek képzeltem magam a felemelt esernyővel közlekedő idegenvezetők után loholó formátlan hordáknál, és a csak az útikönyvekből tájékozódó, a fényképezőgépet állandóan a nyakukban lógató hétvégi látogatóknál is. Ők pusztán a felszínt látják, én folyton a mélyebb rétegekben mozgok, gondoltam, s ha valamelyik kereszteződésnél mégis együtt kellett várakoznom egy-egy német, holland vagy spanyol csoporttal, finoman félrehúzódtam tőlük, hogy még csak véletlenül se tűnhessek közéjük tartozónak.

Az U zavěšenýho veszélyes helyen volt, nem a várkerületben ugyan, néhány lépcsősorral lejjebb annál, de még mindig azon a körön belül, ahol a legtöbb turista az igazi prá-

gai sörözőket szokta keresni. És be kell látnom, számomra az U zavěšenýho igazi prágai söröző volt, illetve kávézó, bár kávé alig-alig ittam benne. Habár a kollégium, ahol laktunk, viszonylag távol, a külvárosban állt, ez az óvárosi kocsmá lett a törzshelyünk, egyrészt, mert a környékbeli helyekhez képest jóval olcsóbb volt, másrészt, mert a közönség nagy része helyi lakosokból állt, mi pedig, ezt megint csak tipikus Erasmus-jelenségnek látom ma már, folyton a valódi helyeket, az autentikus hangulatokat vadásztuk. Amint kiderítettem, mit jelent, a neve is rögtön vonzóvá vált, a felfüggesztett kávéhoz volt címezve a hely, vagyis, ha kértem két kávé, az egyiket magamnak, a másikat felfüggesztve, azaz valakit, akinek épp nincs pénze, de betér ide, megvendégeltem látatlanban egy feketére. Az eredetiség-mániánkhoz nyilván kapóra jött ez is, nem múlt el alkalom anélkül, hogy valamelyikünk fizetéskor ne íratott volna még egy-két felfüggesztett kávé a számlánkhoz, habár – igaz, ezt a témát mindig elegánsan kikerültük – valószínűleg egyikünk se volt szemtanúja annak, hogy bárkit is ingyen kávéval szolgáltak volna ki.

Amint visszaért a még mindig vigyorgó pincér, egy korsó granát sört rendeltem magamnak meg egy pácolt hermelint barna kenyérrel, aztán hátradőltem a nehéz, faragott széken és körbejártam a tekintetem. A falakat lakkozott fenyőlambéria borította vállmagasságig, fölötté pedig jellegzetes, rikító színű festmények lógtak a fehérre meszelt háttér előtt. Szürreális, álomszerű jeleneteket ábrázoltak ezek a képek, vélhetően egy helyi művész munkái, különféle félig ember, félig tárgy lények sorakoztak rajtuk. Egy bögre, aminek szeme van és szája, egy férfi, akinek a fejéből színes ceruzák nőnek hajként, egy nő, akinek tányér van az arca helyén és ehhez hasonlók. Köztük meg egy-egy dedikált fotóportré Hrabalról, Clintonról és Havelről.

Késtek a többiek, és mivel már alig volt ülőhely a kocsmában, egyre kellemetlenebbé kezdett válni, hogy folyton odajött valaki szabad szék után érdeklődni. Ráadásul, ahogy a söröm végére értem, megéreztem, hogy vizelnem kell, én meg a visszatartásban soha nem voltam jó, viszont attól féltem, ha magára hagyom az asztalt, rögtön elfoglalják majd. Egyre kínosabban éreztem magam, végül már a pincért akartam megkérni, hogy tartsa fenn a helyeket, amíg kiszaladok, de hiába figyeltem, nem bukkant fel, teljesen eltűnt a vendégek dagályában. Már alig bírtam tartani magam, amikor végre kiszúrtam a bejáratban feltűnő Martint, odakiáltottam neki, majd, amint láttam, hogy észrevesz és elindul felém, ahelyett, hogy megvártam volna, rögtön kimenekültem a mosdóba. Mire megkönnyebbülve visszatértem az asztalhoz, már ott ültek sorban, az asztalfőn Martin, mellette a máris részegnek tűnő Rui, aztán Iglika, vele szemben Nasztya, és a sarokba húzóda Ahmed. Nem tudom, hogyan csinálták, de már sör is volt mindannyiuk előtt, s a nehéz korsók mögül néztek rám sunyin mosolyogva, valószínűleg látták, milyen kétségbeesetten rohantam a mosdó felé. Késtem, mondtam, erre egyszerre hangos röhögésben törtek ki, és aztán már én sem bírtam megállni, velük nevettem magamon, miközben visszaültem a helyemre.

Hogy mikről beszélgettünk ezeken az estéken, már nem tudom felidézni, talán az ivásról, politikáról, szexről, történelemről, aztán megint az ivásról és megint a szexről. Valószínűleg ezek az ismétlődő tételek voltak körénk egyfajta otthonos burkot, és mivel mindenki nagyjából ugyanazokat, vagy legalábbis nagyon hasonló történeteket mesélt estéről estére, hamar elhittük, hogy jól ismerjük egymást. Tudtam mindent Rui kamaszkori drogos kalandjairól és pszichedelikus tripjeiről, amiket a kompra várva élt át hajnalonként a Tejo partján. Ismertem Martin szüleinek történetét, hogyan szökött át a határon csehországi német anyja, és hogyan találkozott Karlsruheban keletnémet emigráns apjával. Tudtam, hogy hány évesen veszítette el a szüzességét a bolgár aranyparton Iglika, és azt is, hogy Nasztya apjának mikor ment tönkre mérnöki karrierje a moszkvai egyetemen. A legtöbb történetet persze Ahmedtől hallottam, hiszen hónapokon át osztottunk ugyanazon a nagyjából tíz négyzetméteren, igaz, ő ezen az eseten elég hallgatag volt.

Amikor megérkezésem délutánján a titkárságon átvettem kollégiumi szobám kulcsát, arról nem mondtak semmit, hogy már van-e ott valaki, s ha igen, ki az. Miután némi keresgélés és kérdezősködés segítségével megtaláltam az ajtómat a második emelet egyik eldugott folyosóvégén és beléptem, az első dolog, amit megláttam, egy focistát ábrázoló poszter volt a szemközti falon. Lehetett volna bárki, a szokásos bárgyú, öntelt vigyorral nézett a kamerába egy húszas éveiben járó sötét szemű férfi, ahogy a focisták ilyen idősén általában szoktak, közben pedig jobb kezének mutatóujját a szíve fölé varrt csapatcímerre szorította. Közelebb léptem, a Marseille mezét viselte, de ezen kívül semmi nem utalt se nevére, se nemzetiségére, a poszter melletti asztalon azonban csupa arab betűs könyv hevert, és ez némileg segített beszűkíteni a lehetőségeket. Arab ismerősöm még úgy sem volt, gondoltam, aztán megfordultam és elkezdtem kipakolni az utazótáskámat.

Mire az összes holminak helyet találtam új szobámban, meglehetősen elfáradtam, ezért úgy döntöttem, aznap már nem megyek sehová, késő estig olvastam, ha jól emlékszem, *A szívem féréret*, másodszorra, ám annak ellenére, hogy eléggé belefeledkeztem a könyvbe, minden közeledő zajra hegyezni kezdtem a füllem, hátha a szobatársam érkezik. De nem történt semmi, én meg valamikor kilenc után elaludtam egy rövid időre, viszont amikor felébredtem, azonnal megéreztem, hogy nem vagyok egyedül. Lassan felültem az ágyon és álmosan pislogva néztem a szoba túlsó vége felé. Egy vékony, jóképű fiú bámult rám karakteresen dús szemöldöke alatt ülő élénk, kávébarna szemével. Néhány évvel fiatalabb lehet, mint én, gondoltam, vagy alkatalig ilyen kisfiús. Hello, köszöntem rá, a kelleténél talán egy fokkal több tettetett lazasággal, majd mielőtt megvártam volna, amíg visszaköszön, a poszterre mutattam és azt kérdeztem, ez kicsoda? Főlnézett a képre, elvigyorodott, és lassan visszafordult felém, Mido, mondta, a legjobb egyiptomi focista, ráadásul ugyanaz a neve, mint nekem.

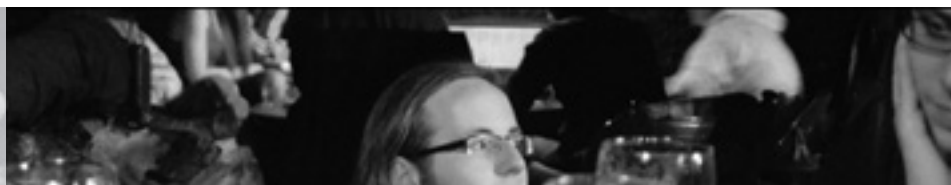
Talán még csak egy negyedórája sétáltam, vagy húsz perce legfeljebb, de úgy tűnt, mint-ha órák óta ott caplaltam volna már a hidegben. Autó is csak nagyritkán húzott el melletttem, gyalogosokat meg végképp semerre sem láttam. Ideges voltam, zavart, hogy elaludtam a megállót, és az is zavart, hogy nem bírok olyan gyorsan menni, ahogy azt józanul megszoktam magamtól. Minden sarokra azt hittem, hogy végre ez az, ahol le kell fordulnom, de az utcanévtáblák soha nem stimmeltek, már az is felmerült bennem, hogy megint rossz helyen vagyok, hogy talán megint túljöttem, csak ezúttal a másik irányba. Meg kellett állnom egy kicsit, hogy kifújjam magam, leültem egy kerítés peremére és az úttesten elterülő pocsolya tükrében sárgán pislogó közlekedési lámpa ritmusát kezdtem figyelni. Egy idő után a lábfejemmel önkéntelenül is toppantottam egyet minden felvillanásra, majd amikor ezt is eluntam, megint csak sejtelmem sincs, mennyi idő után, megpróbáltam továbbmenni, de olyan erőtlennek éreztem a tagjaimat, hogy egy cigarettányi haladékot még engedélyeztem magamnak. Nem esett jól a dohányfüst, köhögnöm kellett tőle, viszont a nikotin enyhe bizsergése mégis mintha jót tett volna izmaimnak. Bazd meg, Ahmed, mondtam magam elé, aztán elvigyorodtam és megismételtem, bazd meg.

Arról volt szó, hogy én igazából nem is akartam ilyen hosszan kimaradni aznap, pláne nem akartam ronggyá inni magam, de nem hagyhattam cserben Ahmedet. Barátok voltunk, illetve közös napjaink előrehaladtával valamiképpen többek is annál. Talán ha időben észreveszem, még meg tudtam volna állítani a dolgot, igaz, azt is be kell látnom, hízelgett, hogy Ahmed már nem csak úgy néz rám, mint a haverjára, de úgy is, mint a pél-

daképére, akivel valamilyen szerencse folytán egy szobába keveredett. Volt egy bátyja, mesélte nekem, de a sztorik alapján elég nagy seggfej lehetett, egy vörös-tengeri üdülőhelyen szolgált ki koktéllal meg ki tudja még, mivel a német háziasszonyokat. Én pedig hirtelen a jó testvér szerepében találtam magam, az idősebb, mégis majdnem egyenrangú fiúéban, ami nekem sokat nem jelentett, de, és talán éppen ez nem esett le elég hamar, Ahmednek rengeteget. Nem röhögtem ki, amikor bevallotta, hogy szigorú apja miatt még nem ivott soha alkoholt, de nem is erőltettem, viszont amikor azt mondta, hogy ki akarja próbálni, megmutattam neki, én hogyan csinálom, nekem meg már elég jó gyakorlatom volt a vedelésben. Ugyanez vonatkozott a csajozásra is, illetve még azt megelőzően a pornóra. Az egyértelmű volt, hogy izgatja a dolog, néha sétálni is alig bírt az utcán, egyfolytában a nők után forgolódott, aztán, amikor azzal vicceltem, hogy ha ilyen kanos, miért nem néz pornót, kikerekedett szemmel bámult rám, mint aki előtt hirtelen egy új világ kapuja tárul fel. Elmagyaráztam neki, hogy hol tud pornó dvd-t venni – tulajdonképpen minden prágai újságárusnál – meg azt is körülírtam nagyjából, hogy milyen műfajok vannak, és hogy ezek közül szerintem neki mire van szüksége. Amikor az elsőt megvette, konkrétan ott bólogattam mellette, mert egyedül nem merte volna végigcsinálni, aztán a számítógépet is kölcsönadtam neki. Azokban az években még nem szaladgált mindenki laptopokkal, az internetes pornónak pedig épp csak az előszelét lehetett érezni, és különben is elég merész dolog lett volna a folyton dugig tömött egyetemi számítógépes termekben szexfilmet nézni. Szóval, amikor jelezte, odaadtam neki a notebookomat, és szó nélkül kimentem egy fél órára a folyosóra olvasni. Majdnem minden nap vett aztán új filmet, mégis úgy láttam, hogy valami zavarja, amikor végül rákérdeztem, alig akartam elhinni, azt mondta, nem tetszik neki, hogy ezeknek a csajoknak ennyire fáj a dugás. Hogy érted, kérdeztem csodálkozva, miből gondolod, hogy fáj nekik, abból, mondta, hogy folyton síkítoznak. A vicc az, hogy amikor elmagyaráztam neki, hogy ez igazából az élvezet jele akar lenni, bár többnyire csak színlelik, és nem is a legügyesebben, először azt hitte, ugratom, kénytelen voltam leülni vele a gép elé és jelenetről jelenetre végigelemezni egy meg lehetősen fantáziátlan, ráadásul magyar, diáklányos-tanárbácsis filmet.

Az U zavěšenýhoban elérte a csúcst az asznapi forgalom, már nem csak szabad széket, de állóhelyet sem igen lehetett találni, sokan egyszerűen fogták a sörüket és leültek vele odakint, a kocsmá előtti útpadkára. Nem számoltam, de körülbelül a negyedik vagy ötödik granátomat ittam, és ahogy körbenéztem, láttam, a többieket sem kell féltetni. Martin és Rui egymással üvöltözve veszekedtek az Unió jövőjéről, Rui már Portugália kiválásával fenyegetőzött, aztán a következő korsó söre után rátért vesszőparipájára is, az amerikai-európai háborúra, amire szerintem száz évet se kell majd várni. Iglika, Nasztya meg én ekkor kezdtük el közös erővel heccelni, hogy mondja el részletesebben, mert legutóbb ezt vagy azt nem értettük az érvelésében. Martin sztoikus vigyorral hátra is dőlt és átadta magát a Rui-show élvezetének. Egyedül Ahmed nem szólt egy szót sem, úgy tett persze, mintha hallgatná, hogy miről beszélünk, de láttam rajta, hogy igazából nincsen ott. Feszült unalommal forgatta maga előtt majdnem üres korsóját, és amikor a mellettünk elszaladó pincér rákérdezett, hogy kér-e valamit, egyetlen kurta nemmel válaszolt neki. Úgy tűnt, hogy a lányok elboldogulnak Ruival, szóval hagytam őket kibontakozni, és inkább hátratoltam kissé a széket, hogy közelebb kerüljek Ahmedhez. Mi a helyzet, kérdeztem, rossz kedved van, nem, mondta, akkor fáradt vagy, faggattam tovább, nem, mondta megint, és mint akinek kínos ilyesmiről beszélni, lehunyta a szemét és egy jellegzetes fintorba húzta a száját. Közelebb hajoltam hozzá, úgy tettem fel a következő, bizalmasabb kérdést, Nasztyával van valami? Egy hosszú, mély sóhaj volt a válasz.

Tudtam, hogy Ahmednek nagyon tetszik az orosz lány, de egészen a Kutná Hora-i kirándulásig nem voltam biztos benne, hogy kölcsönös a dolog. Ahogy az az ilyen ösztöndíjas helyzetekben lenni szokott, mindenki kavart mindenkivel, és ez a kirándulás csoportdinamikájában is megmutatkozott. Én Iglíka mellett ültem végig a vonatúton, és aztán a városban is együtt sétáltunk, habár már erősen a vége felé járt a mi közös kalandunk. Martin egy cseh lányt fűzött, akit az egyetemről ismert, Rui is magával cipelt egy kissé egérszerű portugál szakos csajt, a két kimaradó, Nasztya és Ahmed tehát kénytelen volt egymással törődni, ha nem akarták szótlanul végigcsinálni az egész napot. Amennyire észrevettem, kifejezetten jól össze is rázódtak délutánra, s mire megérkeztünk az utolsó látnivalóhoz, már rájuk kellett várni, hiszen kissé lemaradva, hangosan röhécselve séáltak utánunk ráérősen.

Az én ötletem volt, hogy nézzük meg az osszáriumot, valahol olvastam róla egy cikket, és érdekesnek tűnt, de még én sem voltam felkészülve egészen arra a látványra, ami oda-bent várt ránk. Nagyjából negyvenezer csontváz hevert a kis külvárosi, gótikus kápolna-épület különböző sarkaiban, pontosabban nem is heverték ezek a csontok, hanem mindenféle alakzatba rendezve, egyszerre rémisztő és pompázatos díszletként emelkedtek a közöttük döbbenetesen tébláboló élők köré. Ahogy némán megálltunk a hatalmas, koponyákkal, lapockákkal és gerincsigolyákkal ékesített csontcsillár alatt, hirtelen beleremegtem a látvány abszurd monumentalitásába. Hogy megrendültem volna, talán túlzás, mert egyszerre volt letaglózó, gyönyörű, ugyanakkor taszítóan hivalkodó is az egész mű, mindenestre úgy éreztem, mintha egy másik napon távoznék a kápolnából, mint amelyiken beléptem, nem több, mint húsz perccel azelőtt. Éppen ezért tűnt fel olyan élesen, hogy Ahmed és Nasztya ugyanúgy folytatták az útjukat tovább, mint korábban, nevetgélve és láthatóan a külvilágot teljesen kizárva. Örültem a jókedvüknek, de talán egy kicsit, nem talállok rá jobb szót, felelőtlennek is láttam őket abban a pillanatban, a sedleci kápolnakert kapujában állva.

Szóval mi van, kérdeztem megint Ahmedet, s a kocsmaszta alatt finoman oldalba böktem. Nem is tudom, monda, olyan nehéz minden alkalommal az elejéről kezdeni a beszélgetéseket, mintha mindig visszalépnénk egyet, mert tudod, folytatta rövid hatás-szünet után, tegnapelőtt már majdnem történt valami, illetve történt is, smároltunk, de csak egyszer. Az is valami, mondtam neki, mert ennél értelmesebb, pláne angolul, nem jutott eszembe, aztán arra gondoltam, hogy mégis, talán biztatásra számít tőlem, némi útmutatásra, szóval össze kell szednem magam. Figyelj, kezdtem bele, lazulj el egy kicsit, igyál, beszélj, ne tűnj görcsösnek, ha nagyon látszik, hogy mit akarsz, az nem jó, a többi majd jön magától. De ha nem jön, kérdezzt vissza, olyan nincs, akkor nem ittál eleget. Ez utóbbit viccnek szántam, de úgy tűnt, hogy Ahmed komolyan veszi, riadtan kérdezte ugyanis, hogy jó, de itt mindjárt zárnak, szóval hol igyak ezután? A háttérben valóban meg is jelent a pincér a számlánkkal, de mielőtt még elkezdtük volna összedobni a pénzt, Rui, mint egy parancsnok, felállt és kijelentette, hogy a következő állomás az abszint-bár az Újezden. Visszafordultam Ahmed felé és rántottam egyet a vállamon, látod, mondtam, alakul ez magától.

Valószínűleg éppen a sörrel kevert, olcsó abszint volt a felelős azért, hogy úgy hasogatott a fejem, mintha az agyam helyén egy nagy, szőrös pók kaparászt volna mind a nyolc lábával belülről a koponyámat. Elpöcköltem a cigit és hideg kézfejemet a homlokomra szorítva nekiindultam újra az útnak. A következő sarkon kellett befordulnom, fel is nevettem halkán, amiért eddig nem bírtam elvánszorogni az előbb, de igazából akkor már az az a pusztaság ténnyel is elégedett voltam, hogy nem másztam le a térképről.

Az Újézd a Kisoldal alternatív fiataljainak gyűjtőhelye volt, egyszerre kocsmá, rock klub, művészbár és hajnali menedékhely. Füstös, pállott levegője és igencsak vegyes közönsége dacára sikk volt ide járni, de amúgy is nehéz volt kikerülni, ha a városnak ezen a felén akart valaki hajnalig inni. Nem is tudom, hogy volt-e zárójuk, valószínűbb, hogy éjjel-nappal nyitva tartottak, mindenesetre nem emlékszem olyanra, hogy valaha is távozásra kértek volna. A mi kis részeg csapatunknak, habár nem indultunk messziről, elég sokáig tartott ideérni, ráadásul, mikor már éppen nyitottam volna az ajtót, Rui üvöltözni kezdett felém az úttest túloldaláról, hogy nem, nem, előbb még álljatok ide! Az ide a Petрін hegy oldalán lefutó súlyos márványlépcsőt jelentette. Nem sok kedvem volt most fotózkodni, már a sörömmre gondoltam, de tudtam, hogy nem érdemes Ruival ellenkezni, amikor valamire ennyire rálelkeseedik. A márványlépcső és a rajta álló néhány szobor különben a kommunizmus áldozatainak emlékműve volt, amit mi magunk között csak zombi-emlékműnek hívtunk, hiszen a torzószerű, de gyalogló pózba állított bronzalakok éppen olyan tartásban ereszkedtek lefelé a domboldalon, mint az élőhalottak Romero filmjeiben, arról nem is beszélve, hogy a szemközti klub bejárata felé tartottak. Mászatok csak be közéjük, irányított minket Rui röhögve, fényképezőjével a kezében. Elhelyezkedtünk a szobrok körül, és úgy tettünk, mintha zombik lennénk, én az egyik megtépzott bronzalak mögé álltam és karjaimat erőltetve előre nyújtottam, mintha el akarnám kapni. Nem jó, mondta

Rui és kihajolt a kamera mögül, se élőhalottnak, se a kommunizmus áldozatainak nem néztek ki. Miért, mi a különbség, kérdezte Martin, erre mind röhögni kezdtünk, igaz, felelte Rui, semmi, aztán felemelte a kamerát és szemünkbe villant a vaku.

A klub pincéjéből hamis gitárzene szűrődött fel, szinte minden nap volt itt valamilyen koncert, teljesen kiszámíthatatlan műfaji skálán, hol a művészeti egyetemisták rögtönzött zenekara vitt véghez valami koncert és performansz közötti akciót, hol egy három akkorddal sem boldoguló gimnáziumi punk együttes zenélt világmegeváltó komolysággal. Most az utóbbit gyanítottam, le se mentem megnézni, inkább a pult-hoz léptem és kikértem az első abszintomat egy pohár sörrel. Az éjjel további részére még kevésbé emlékszem, mint az addigi eseményekre, néhány pillanatkép, egy-egy rövid jelenet ugrik csak be tisztán. Körbeülünk egy faasztalt, és mindenki az abszintját gyújtogatja, a pultnál idegenekkel beszélek, ki tudja, milyen nyelven, aztán sorban kocintok velük, csocsózunk Martinnal, előbb megverünk egy vegyes párost, aztán úgy kikapunk két kamasz sráctól, hogy csak azért nem kell átmásznunk az asztal alatt, mert külföldiek vagyunk, a koncerten ugrolunk Ruival – ezek szerint mégis lementem –, aztán Iglikával smárolok egy kopott bőrkanapén.

A következő jelenet, ami előttem van, hogy kint állok, levegőzők a bejárat előtt és a nedves járdára tapadt leveleket piszkálom cipőm orrával, amikor odalép hozzám Ahmed és átkarolja a vállam. Barátom, kezdi, úgy látom, megfogadta a tanácsomat, elég részeg már, akármit iszol a következő pár órában, mondja, kifizetem neked, csak egy darabig még maradj itt. Mi van, nézek rá értetlenül, erre közelebb hajol, mintha bárki is hallhatná, mit beszélünk, most össze fog jönni, mondja, egy csomót smároltunk odalent. Az jó, felelem, kissé félvállról, de komolyan, folytatja, és érzem, hogy egész erősen magához szorít, ami nem esik túl jól, már hívtam is egy taxit, hazamegyünk, csak a szoba kéne egy kicsit. Kibontakozom a szorításából, úgy nézek a szemébe,

de felesleges bármit is kérdezni, látom rajta, milyen elszánt. Jó, mondom végül, háromszáz korona, azt leiszom, aztán megyek. Józanul talán azt mondtam volna, hagyja a fenébe, nem kell fizetni, persze hogy maradok, vagy valami ilyesmit, de így részegen ez fair ajánlatnak tűnt. Háromszáz körülbelül hat sör, vagy négy sör és két abszint, valahogy így, mire végigfuttattam magamban, hogy mennyi, már nyújtotta is felém a pénzt, köszönöm, mondta, és hosszan megölelt.

A többiekkel valamivel később veszítettem el, Ruival még két kör abszintot lobbantottunk lángra, egyre ügyetlenebbül keverve el az olvadt cukrot a keserű szeszben. Iglika nem kért már, így is alig bírt járni, néha el-el is tűnt, azt hiszem, a mosdóban hányt ki kis részletekben a vacsoráját. Talán másfél-két óra telt el Ahmedék távozása óta, amikor Martin felajánlotta, hogy hív egy taxit. Én nem mehetek még, mondtam, és vigyorogva kortyoltam a sörömbbe. Hogyhogy, kérdezte, nem ittál még eleget? De, feleltem, csak hogy tettem egy ígéretet és ezt még muszáj elvernem, azzal megleltem egy százkoronást a levegőben.

Mire a kollégium bejáratához értem, már a szememet is alig bírtam nyitva tartani, és talán csak a fáradtságtól, talán mert tényleg szokatlanul hűvös volt a hajnal, egész testemben reszkettem, hiába rántottam még szorosabban össze magamon a dzsekit. A főbejárat zárjával bajlódnom kellett egy kicsit, de odabent már rutinból elbotorkáltam a szobánk ajtájáig. Nem merem rögtön benyitni, előbb rátapasztottam a fülem, valami halk kaparászás, szipogás szűrődött ki. Óvatosan bekopogtam és vártam, hamarosan lépések hallatszottak, és Ahmed arca tűnt föl az ajtórésben. Összeszűkül, táskás szemmel nézett rám, te vagy, kérdezte, ja, mondtam, aztán beléptem. A padlón ott hevert két nagy, dugig pakolt bőröndje, az asztaláról meg a polcáról pedig eltűnt az összes cucca. Mit csinálsz, kérdeztem tanácstalanul és bezártam magam mögött az ajtót, mire Ahmed leroskadtt ágya szélére, előre hajolt és görcsösen zokogni kezdett. Az jutott eszembe, hogy Nasztya biztosan nem hagyta magát, de, néztem megint a bőröndökre, ez sem lehet elég magyarázat arra, hogy összepakolt. Letelepедtem mellé, átkaroltam és elkezdtem a hátát simogatni, hátha megnyugszik tőle, de nem csillapodott a remegése. Nem akartam eddig szólni, mondta, és közben elővett egy borítékot a kisebbik táskája cipzáros zsebéből, de haza kell mennem. A kezembe nyomott borítékban egy kairói repülőjegy volt, aznapi dátummal. Nagyapám nagyon beteg, meg fog halni, mondta elfúló hangon, és apám hazarendelt, már egy hete tudom, folytatta, miközben egy papír zsebkendőt kotortam elő neki a zsebemből, de valahogy nem bírtam nektek bevallani. Mikor kell indulnod, kérdeztem, mindjárt itt a taxi, felelte, aztán tenyerébe temette az arcát és megint előre hajolt meg-megránduló háttal, de ezúttal némán. Fogalmam sem volt, hogy mit kellene mondanom, erre a helyzetre józanul se bírtam volna értelmesen reagálni, így meg, hogy még mindig forgott velem egy kicsit a szoba, teljesen tehetetlennek éreztem magam. Így ültünk tovább a félhomályban, én a hátát simogattam gépiesen, ő meg előre-hátra dülöngélt az ágy szélén. Jól van, mondtam végül, ne keseredj el, tartjuk majd a kapcsolatot, aztán jövőre úgymint megszervezzük egy újrakezdet bulit. Abban a pillanatban egyébként komolyan is gondoltam ezt, meg beszélünk is már róla a többiekkel, terveztük az időpontot, helyszínt, az eszünkbe sem jutott, ebből is látszik, mennyire naivak voltunk, hogy az ösztöndíjunk leteltével talán soha többé nem látjuk egymást. Ahmed ekkor hirtelen abbahagyta a rángatózást, megmerevedett, majd egészen lassan rám emelte a tekintetét. Érted már, mondta, ezért nem várhattam, egyszerűen nem várhattam tovább, ez volt az utolsó esélyem. Tudtam, hogy Nasztyára gondol, de nem volt erőm rákérdezni, hogy ment, meg nem is illett volna a helyzethez, inkább csak, mint egy valódi báty, adtam neki egy simogatással felérő kis tockost, aztán elvigyorodtam és átöleltem. Az a lényeg, hogy ez is megvolt, tettem hozzá végül.

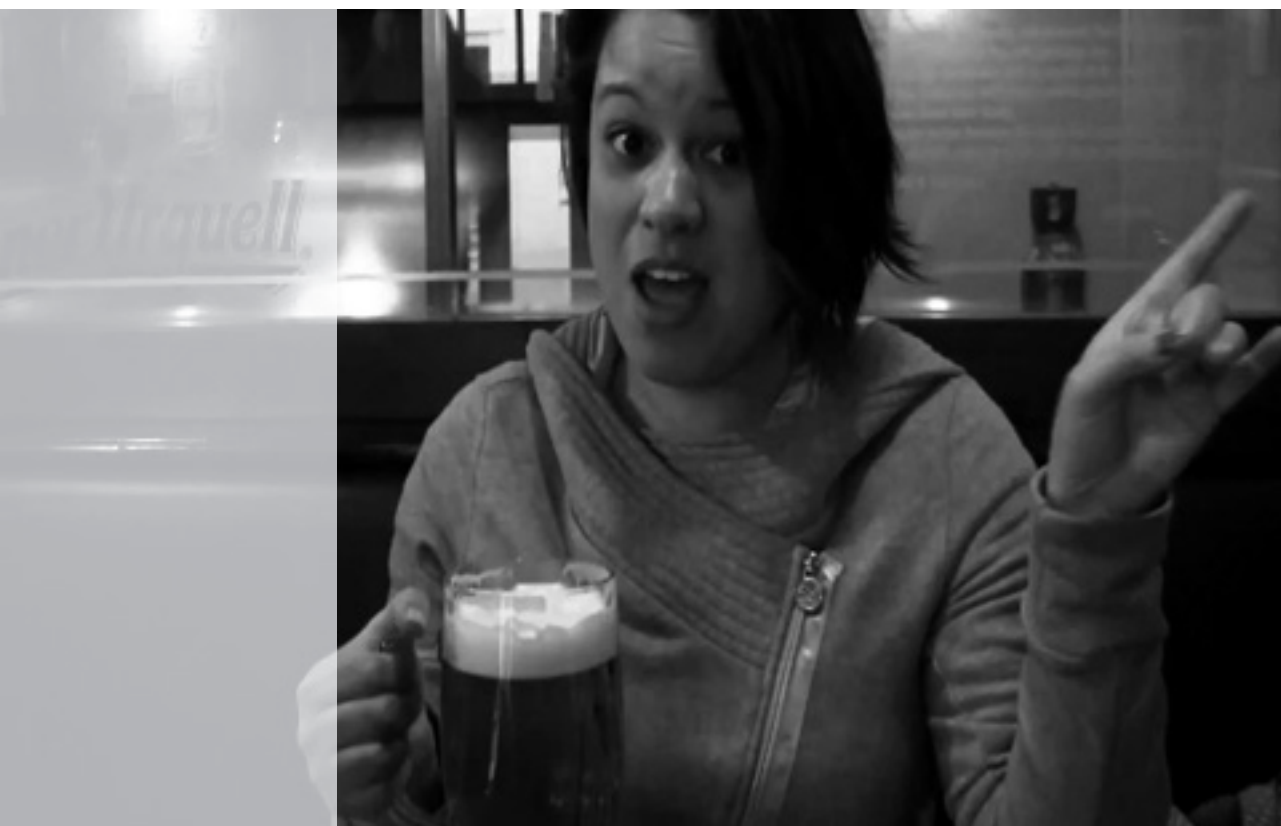
A taxi röviddel ezután ért a kollégium elé, reflektorainak fénye megcsillant az ablakunkon, ahogy befordult az épület előtti parkolóba. Várj, segíték, mondtam neki, amikor a bő-

röndjeit kezdte emelgetni, megragadtam az egyiket, és előrementem vele, a folyosók teljesen kihaltak voltak és csöndesek, csak egyik-másik fiúszobából hallatszott ki némi horkolás. A sofőr tudott angolul, így elég könnyen sikerült neki elmagyarázni, hová is szól a fuvar. A táskákat beemeltük a Škoda csomagtartójába, aztán még egy pillanatra megálltunk egymással szemben. Ne haragudj, mondta Ahmed, és hallottam a hangján, hogy még mindig a sírással küzd, ugyan, ne viccelj, feleltem, aztán hosszan megszorítottuk egymás kezét, de már nem ölelkeztünk újra össze. Egészen addig ott álltam, amíg a kocsi a főútra fordulva el nem tűnt, talán még egy-két perccel tovább is, mint aki arra vár, hátha visszajön, pedig nem vártam semmire. Vastag, szivacsos csönd fogadott a szobában, lassan kezdtem megérteni, hogy egyedül maradtam, de valahogy, talán csak a fáradtság miatt, nem mozdított meg bennem semmit ez a tény. Elhevertem az ágyamon, épp csak a cipőmet bírtam lerúgni, de különben, ahogy voltam, ruhástul mély, nyugodt álomba merültem.

Másnap hangos, szigorú dörömbölés riasztott fel, kikecmeregtem az éjjel reflexből magamra ráncigált ágytakaró alól és ajtót nyitottam. Iglika állt ott, vörös, görcsbe rándult arccal, még soha nem láttam ilyen idegesnek. Hol van az a szemét, kérdezte szinte sikítva, nem is értettem először, mi van, miért, kérdeztem vissza, de ő tántoríthatatlan volt, hol van, hol van, egyre csak ezt hajtogatta. Végül kitért az ajtó és Ahmed ágyára mutattam, elment. A kurva anyját, ordította, aztán megragadta a galléromat és úgy kérdezte, de olyan indulatosan, hogy a nyála az arcomba csapódott, tudod te, mit csinált, tudod, mit művelt Nasztyával? Megfogtam a kezét és lefejtettem az ingemről, nyugodj már le, mondtam, de kitépte magát, rám kiáltott, hogy bazd meg, és elrohant. Értetlenül néztem körül, és hirtelen a gyomrom is felfordult. Ekkor vettem észre, hogy a posztert elfelejtette leszedni Ahmed, a focista pedig a megszokott, öntelt vigyorral bámult rám a falról.

■ ■ ■

Krusovszky Dénes (1982) költő, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Mindenhol ott vagyok* (gyerekversek, Magvető, 2013).

Nem én, hanem ő

L. C.-nak

Nadrágban, bőr bokacsizmában indult a királynék városába. Megérkezése után először a szállására ment. Kereste, de nem találta, valójában többször is elment az építmény előtt, mert félreolvasta a hiányos, apró betűs feliratot. Lehetett volna kastély is a tudósothton, ez a rozoga hajlék. Később megtudta, a legrosszabbhoz, a sarokszobához kapott kulcsot. Nem csak az ablakok résein szökött ki a gyér meleg a piros linóleumszőnyeggel bevont helyiségből. Fából volt az asztal, a szék, és az ágy is, kárpitját számos ember dereka koptatta szintelenre.

Inkább sétálni akart. Látott az egyetem előtt egy kivájt tuskóotelben ülő mésző szobrot. Vaskorlát, meredek lépcső vezetett a mellvédés terasz ékéhez, a cipőtlen, elefántlábú, derékig mezítelen óriáslányhoz. Térdén vastag könyv, felénél kinyitva. A szoborlány elunta, vagy a képzelet ragadta el, de abbahagyta az olvasást, és arcát kelet felé fordította. Mögötte van dél. A Balaton. A mészőszem dacos, az arc melankolikus, a könyv súlyos tömege ölébe hull, talán az fogadja be.

Leereszkedett a lejtős úton, meg sem állt a hajdani várkastély sikátoráig, ahol egy szinte üres étterem fogadta, amelynek belső terében két korszak ízlése találkozott.

Leapadt léggömbök lapultak mozdulatlanul a padlón. Leült a sarokba, a múlt századi börszofára, a koloniál állólámpa mellé. Kordnadrágján át is érezte a lába melletti fehér luftballon bőrtapintását. Egy kissé még a mostaninál is jobban elfordította a tekintetét, hogy ne lássa azt, aki a közelében, balra ült. Rámeredt tehát a méretes művirág csokorra, e sarok egyetlen díszére. Nem védte meg semmitől az a fülbevaló, amit reggel illesztett a fülébe. Az ékszer piros és kék kövei egy pajzsformához kapcsolódtak. Nem aranyból, nem ezüsből verték ezt a pajzsot. Piros filcből vágta ki, és címerjelként égkek színű csipkét varrt rá készítője. Nem tehet semmit, de talán egyvalamit mégis, gondolta. Felemelte a földről a léggömböt. Ráncos száját hosszan lelógó, ezüstszalaggal szorították el a tegnapi mulatók. Fogta, és a lámpatesthez kötötte, hadd lebegjen egy utolsót. A teremben a világítás energiatakarékos volt, felkattintotta hát a belső izzót.

A kocsmahelyiség másik végében elkezdődött az irodalmi est. Bár odaült közéjük, mégis alig hallotta az egy-két elmotyogott verset a tenger mesterről, meg a rozsdás vasszívekről, elkalandozott, nem neki szóltak a költemények. A titkot, amire ismét utalt a költő, sosem tudja meg. Képzeletben *felemelte az... aranyserleg födelét... meglátta benne a szívet... félelem nélkül ajkához illesztvén azt, fenéig kiitta... és némán várta a halált.*

Kiengedte a megereszkedett, de még kerekded műanyag hólyagot az utcára. A szabadság terén jobbra fordult, és megállt ott, ahol nem is olyan régen kést szúrtak egy férfi szívébe. Mélyet lépett az időben, és kívánta, bár valóra válna az, amit egy másik költő mon-

dott. *Amire hágsz, legyen az puha gye, basa-rózs, kakukkfű.* Éppen az illat az, ami nem ment ki a fejéből sehogy.

Éjfél volt, lépkedett a meredek egyetemi úton a szállásra. A neonlámpa fölfelé, az égnek világított, és nem neki, az alant haladónak. Táskájában extra dry pezsgő, de már tudta, nem bontja föl. Megértette, hogy a *hold világító agyalámpa*, még ha nem is látszik, és elhitte, hogy *In same cases the moon is you*, mert nem akárki mondta.

Erős fény hatolt be a barna-fehér sávós kartonfüggönyön. Ez a nap a nyomozásé lesz. Évekkel ezelőtt látta az itteni múzeum egy rosszul megvilágított vitrinjében Erzsébet királyné uszályos gyászruháját. Szerette volna alaposabban tanulmányozni a fekete csipkét, főleg a mintázatát. Már mindenütt kereste. A várban, a püspöki palotával szemben, az utolsó helyen kopogtatott, amikor váratlanul kinyílt egy portásfülkének vélt helyiség ajtaja. *Csillagszemű* fiatal nő fogadta, leültette a finom művű rokokó fotelba. Hosszan elbeszélgettek, és nem is sejtette, hogy igazgató ez a szép és okos *Elisabeth*. Az öltözkécs nincs a városban, de a gót boltozatú szobában megtudta azt is, hogy igenis látszik a hajdani királyné fekete csipkefelsőjén a szív közepébe döfött ráspoly nyoma. Százszor is megnézte ezt a kiállítási tárgyat egy másik város múzeumában, de nem vitatkozott, hitt Elisabethnek, a tudós kutatónak. Ennek a bizonyos ruhának a szoknyarésze elveszett, ami létezik, az rekonstrukció, és jelenleg raktárban van. A domb teteji, derékig meztelen szoborlány jutott az eszébe. Ott a felső, itt az alj hiányzik, nincs összekapcsolódás, szó sem lehet illatról, vágyakozásról. Hát akkor legyen *Ven-ta-dorn*, legyen *canso*, legyen az, hogy: *indulok, nem tudom hova, már elhagyom az éneket, gyönyöröm nincs többé soha.*

Bolthajtásokkal megerősített síkatoron ereszkedett lefelé és egy elszáradt bozótossal körbeölelt vakkapu elé ért. Menet közben ezt mondogatta magában: *egyes lógó, kettes lógó, csattintó, mellkereszt, vaskapocs, gombolyító, forgolódó, leeresztő, visszavágó, pofozó...* ■

Gömbölyű illat-íz

Nem önként. A munka vitte oda. A Brasserie Bordelaise-be. Konyha, wc, különterem egy légtérben, a pincében.

A törzsvendégek odafent, gondolta, a csupa-üveg bejárattal szemben, a pultnál kezdik az étkezést, az aperitíffal és nem töménnyel. Nem is az van kiírva a végében, hogy *pina, faszs, edda*. A vízöblítő tartály fölött sajtajták képe és neve látható egy plakáton.

A személyzet egyenpólóján a felirat nem volt *egyttucat*. Vrais Gourmands. Francs Buveurs. Lefordíthatatlan. Csak körülírható. *Igaz ivók. Akik az élvezetért és nem a részegségért...* E szavak miatt tört rá a birtoklási vágy.

Elindult, lentről fölfelé haladva. A pincérek ügyet sem vetettek a kérdésre, kérésre. Éberén végezte munkáját. De fejben már a főnökhöz vezető utat kereste.

Minél többször pillantotta meg a szakadatlan mozgásban lévő pólós hátakat, annál elszántabb lett. A lefordíthatatlan fölirat alatt színes gömböcskék sorakoztak fegyelmезeten, mozdulatlanul. Ízgömbök azok, tudta már. Az egyik *Château*-ban, borházban, látott magas áron aromaszettet. Minden üvegce más színű volt és mindegyik más aromát tartalmazott. Őszibarack, dohány, csokoládé, áfonya, füst (többféle füst), hárs, makkos tölgy, eper, málna, birsalma, mogoró, fekete ribizli és sok más, sok más illat. Aki jó előre be-szippantja egyenként az aromát, az majd érzékenyebb lesz a mészköcsarnokban, a borkóstolón talán pontosan azonosítja, nevének nevezve ízelehet borát.

Míg az üreges mészkö labirintusban jobbra-balra fordult a sötétben, bányalámpával a kezében a tölgyfahordók között, Nathanra gondolt. Most is ő jár az eszében a tej-vér jelű kocsmában, amikor lentől Dina orientális dallamait hallja, miközben ír. Nathanra gondolt, az étterem vezetőjére. Latolgatta, visszaér-e zárásra innen, a borvidékről. Az étterem vezetője megígérte, hogy neki adja a pólóját. Hegyes zápor könnyű cseppjei áztatták méregzöld nadrágját, bokacsizmáját. Fénylettek a víztől a Saint-Merri utca apró kockakövei. Nathan várta őt. Záróra után. Meghívta, egy helyi specialitást tett elé. *Lamproie à la bordelaise*. Saint-emilioni borszósban elkészítve. Ennek a hálnak nincsen állkapcsa, sem más rágószerve, pikkely sem borítja testét. Könnyedén hasítja a vizet. Nem kell neki hús, csak a nedvek. E szóban, a *lamproie*-ban, mint kulcsra zárt fiókban benne van a *proie*: a *zsákmány* szó is. Orsóhal, ingola – milyen játszi és kecses magyarul ez a szó, bezeg a *lamproa* (lamproie) lecsap rád, beléd mar – gondolta. *Lamproa*, csak foga van, foga, sok, sok foga van, azzal harap bele az áldozatba és kiszívja nedveit.

Esznek, nem beszélnek. Még hogy lámpa... Gyertya sem kell... Csak az ízek.

Hangtalanul ereszkedik le a biztonsági vasroló. Nem érintik egymást. A háromszög formájú házhoz érnek. A homlokzaton kőgyümölcsök, sokféle. A bőségszaru fölösleges. Kiborított tartalma a lényeg. Fölmennek és lenn is maradnak. A Vízország-kapu mellett. Nathan lassan, elnyújtott mozdulatokkal ráadja a pólóját. Éget minden ujjá. ■

Semmi sincs Rombolt változat

Fekete bőrrönd, fekete hátizsák, elromlott mobiltelefon, elmaradt találkozás. Találomra a kék színű, B jelzésű gyorsvasutat választotta, de nem találomra szállt le a Luxembourg-kertnél.

Szállodát keresett a Sorbonne közelében. Éjfél múlt húsz perccel. Tolja és húzza a bőrröndöt, a kerekek engedelmesen görögnek, a szállodaajtók pedig egymás után becsapódnak mögötte.

Megállt a Cujas-on, ahol *lejt a járda*. Befordult balra, a Victor Cousin utcába. Flaubert-ra, Louise Colet-ra, Cousin-ra gondolt, és elfelejtett kétségbeesni. Jó, akkor fölmege a dombtetőre, leül a könyvtár bejárata elé, majd alszik ott. Elindul, de szinte átesik az egyik szálloda bejáratához állított régi léghűtő hernyócsövén. Ide még benéz. Fialat fiú feje emelkedik a recepciós pult fölé. Van hely. Nincs vita, alku, átnyújtja a bankkártyát, kap kedvezményt is.

Másnap a növénykertnél ébred, más a szállás, más a díszlet. Két utca összefutó háromszögébe került, egy üres lakásba. Az állat- és növénykert az evolúciót élteti, két végében ülőszobrokkal. A közöttük elterülő másfél kilométeren fák, virágok, növények fegyelmезett rendben. Nyújtógyakorlatokat végez a bronzszobor talapzatánál. Szobrászt ábrázol,

felhajtott kabátgallérrel, könnyedén alkot. Műve kissé odébb áll, nagyított változatban. Egy bennszülött vadász és egy anyamedve ölelve öli egymást. A medve nyakában tör, a két mancs a vadász gerincébe mélyed.

Futott egymagában, bánta, hogy nem érezte az illatokat, pedig elkanyarodott balra is, a rózsakert felé. Százhetven rózsafaj, az ókortól napjainkig. Lehúzódt a kert szélére, a platánsorra. Valójában a labirintus érdekelte. A kis dombra kúszó sűrű spirálsövény.

Mégis a platánok alatt futott tovább. A hangokhoz ment, a halott falevelekhez. Talpa alatt nem süppedt, szárazon törődött az avar. Szél fújt, tengerinek érezte, pedig csak szajnai volt. Frida Kahlo lendületbe jött, fémesen csattogott a sörkupak-fülbevaló. A szél hátulról lökdöste. Az izzadság lefolyt a nyakszirtról a vállra, onnan a csigolyák medrében végig, a farokcsontig.

Egy hónap múlva megint eljött a növénykertbe. A külvárosban futott, nem itt, ezen az úri környéken. A fémpadok hidegek voltak, fogy a nap ereje. Viszátértek a nyaralók, megsokasodtak a futók és a sétálók. A labirintus felé tartott. Domb, meredeken emelkedő spirál, érzi a láb. Előtte-mögötte lihegő futók. A keskeny ösvényt sűrű, nyírt sövény vette körül, amely helyenként kilyukadt, kis öblöket, búvóhelyeket rejtett. A labirintus tetején megrongálódott gloriette állt, póklábszerű földemen nyugvó öntöttvas kupolája templomtoronyra és keleti stílusú madárkalitkára emlékeztetett. Nem nyíltak innen távlatok, fák takarták el a kilátást, meg a magas toronyházak. Se kinézni, se befelé nézni nem volt mit. A *hideg gyermekei* kézirátát kétszázhatvanhat helyről küldték vissza. Mit gondolhatott vajon Jack London, a kezdő író? És ő, ő ki valójában? Egy utánczó. Egy másik író világában él. Megkereste a hasas platántörzset. Betegség-e ez a domború kinövés vagy betokosodott életkezdemény – nem tudja.

Az Austerlitz-pályaudvarral szembeni kávézóban egy kerek piros asztalon ír – próbálkozik. Gondolatban neki is zsinorra fűzött kartontábla lóg a nyakában, mint a kislányéban, abban a regényben, amit fordított. Az ő bilétáján ez áll: semmi sincs. Se név, se szöveg, se érkezési hely. Nincs hová kézbesíteni sem őt, sem a kéziratot.

Ücsörgött ő délen, a provance-i Ariadné bárban is. Ariadné sehova nem vezette el, aztán mészázott a Fórum téren, egy másik cafében, és megismerkedett a tulajdonossal. A férfi ismerte a város titkait, elmesélte, mi van a pincékben, a konyhákban és a homlokzatok mögött. Az oroszlanos kopogtatós, nagy zöld ajtajú, drága hotel bordélyház volt a harmincas években. A külvárosi, falusias negyed, ahol Van Gogh élt, elpusztult a háború alatt. Hamis nyomok a turistákat Van Gogh felé terelő, járdákba épített gránitjelek. Az itteniek ma is azt mondják róla, részeges bolond volt, basta.

Őt azért az abszint nem hagyta nyugodni, olvasott ezt-azt, a férfitől is érdeklődött, hogy hol lehet kapni, ha egyáltalán. Odaadná valakinek, neki meg marad a szójáték, az *Absente* nevű abszinte. Keserű íz és hiány. A magyar azt mondja, viszonzatlan szerelem. A francia finomabb, könyörültebb: „amour non partagé”. Szerelem, amelyen nem ketten osztoznak.

Az éttermes férfi-Ariadné elvezette a megfelelő boltba. Rikító színű, áttűnő Gogh-önarckép a kartondobozon, benne az abszint 55 fokos. A doboz oldalán szárnyaskapoccsal rögzített abszintkanál. Abszint, kanál, kockacukor, jeges vízben feloldandó kockacukor. A kanál keresztmintázatú rései, ez a semmi, ami átereszt, és nem tart meg semmit, ez ő.

Este a szökőkutas téren búcsúzik. Egy odaképzelt kávéház teraszán ül. Néhány testetlen hattyúnyak hajol a sárgás, zavaros vízű medence fölé. Ránehezedett az alkony, az idő. Most fehér madártoll hullott a klaviatúrára, éppen a CapsLockra. Igen, bezárni, mindegy, hogy fehér-e vagy fekete a vége. Egy másik szökőkútból dúsan ömlik a víz, és egy másik templom harangja kristályos hangon cseng minden órában, méri fogyó idejét és nem fogyó szerelmét.

„Amit tettem, csak rám tartozik”

Vincent van Gogh Arles-ban

L. C.-nak

Semmi nem olyan sárga, nem olyan kék, nem olyan vörös és nem olyan zöld. Nem engem dobálnak a gyerekek káposztatorzsával. Ágyamban nincs matrac, a padló nyikorog, az ablakon nincs függöny. Asztalomon az *Életöröm. Életöröme annak van, aki tud másokért élni, az életöröm önfeláldozás.*

A házunk mögött vasúti átjáró, vonatállomás, a mozdony sípol a fülemben szakadatlan. Nem a síneket látom, hanem a kitaposott ösvényt, a hajdani utat a töltés mellett. A barátom nem festett füstölő gyárkéményt, vasúti őrbódét az auréliusi úton, a római temetőben. Sziklába vájt alagút van a holtak útjának végében, és semmibe csüngő, csonkolt szarkofágok.

Üres a *Déli műterem*. Hívtam, vártam jöttüket, közben telefestettem leendő közös műtermünket. Őszi park. Sétáló szerelmesek. Szürkére, penészkékre, fehérre fakult óriásfenyő. Rájuk borítom, hol van már a nap, minek a szalmakalap, minek az a gerjedelem a férfi piszkos nadrágja alatt, hát nem érzi... nem érzi az apró lépteiket, a kis ridikült, a fekete csipke-gyászt?

Ragacsos, fehér vérem hullott a falépcsőre, a korlátra, a kocsma kövére, az utca havas sarára. Nyomot hagytam. Holnap az Isten házába visznek, agyó élet, jön az Hótel Dieu, de ott nem lesz orgonaszó, sem kristályos hangú angelusz, csak vastag falak, külön zárka. Abszintot, könyvet, tollat, ecsetet nem kapok, kilátás nincs, cellámon nem lesz ablak. Nem zenélnék már a kabócák, de jobb is, ha a hímek hallgatnak. *Een oarige...* furcsa kisfiú. *Van bennem valami, de mégis, mi?* Nem gyűjtök többé madárfészket. Nem lesem meg a nőtényt, mikor száll ki a mély lyukból, nem kotrom ki, taposom szét a tojasokat, nem viszem magammal a még langyos gazcsomót, hogy melegítse testemet.

Várom a zsandárokat, és másokat is, de addig még *ücsörgök* kicsit az eresz alatt, *madárfészkekkel a fejem fölött.* ■ ■ ■

Róhrig Eszter: Budapesten született. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végzett magyar–oros–francia szakon. Doktori disszertációját Gustave Flaubert *Bovaryné* című regényének elbeszélői technikáiról írta. Szépirodalmi szövegek fordításával és elemzésével foglalkozik.

TÜZ

egy tükör
túloldalán

e g y r e g é n y f r a g m e n t u m a i

RÓMAI BIRODALOM – BOHÉMIA KOLÓNIA – PEREMVIDÉK – BŘÍZA-HÁZ

A Teremtés 7520-ik esztendeje, 8. hónap (Aprilis hava), 22-e
12:33

- Nathanael, szívem, hallasz?
- Mi az, anya?
- Gyere be gyorsan, ezt neked is látnod kell.

A fiú bepötyögött még néhány parancsot az atomválasztó irányítópaneljén, aztán gyors léptekkel a telepes ház ajtaja felé iramodott. Mire a kombájn elfogadóan felberregett, Nathanael mögött már be is csukódott az ajtó.

A ház a szó szoros értelmében puritán volt. Semmi felesleges bútor, vagy használati tárgy. Fekete kőpadló, hófehérre meszelt falak – mintha egy sakktábla mezőit illesztették volna össze az élek mentén –, beépített, szinte láthatatlan szekrényekkel. A hőmérséklet ideális, a levegő páratartalma szintúgy. Enyhe mentaillat terjengett mindenütt. Ha behunyja a szemét, Nathanael talán egy *erdőben* érezte volna magát. Persze, ehhez tudnia kellett volna, hogy milyen is az.

Miközben a fiú gyors egymásutánban lerúgta a cipőit, megállapította, hogy a karbantartók tegnapi látogatása valóban gyógyírt jelentett a rendszerek apróbb hibáira, sőt az apja sem lehetett túlságosan rossz hangulatban, ha engedte, hogy a mama mentaillatúvá varázsolja az egész házat. Arra gondolt, talán ismét megfelelő az alkalom, hogy bepróbálkozzon, s bár még tisztán emlékezett a korábbi beszélgetés eredménytelenségére, eltökélte, nem adja fel. Az előző felvonás valahogy így hangzott:

– Már megint, Nathanael. Mindig ugyanott kell kikötnünk. Hát nem értetted meg, amit mondtam? – tájékozott az idősebb Georgios Bříza. Fekete, szigetekben őszülő szakála úgy borzolódtott fel ilyenkor, mint egy támadásra kész farkas bundája.

– De apa, az istenért...

– A válaszom nem! Már épp elég pénzt vitt el az egyetemem is – dörögte. – Egyetem, hallod? Tudod, mennyi az?

– De az iskolát a hálózaton keresztül végeztem. Hazakaptam a világ egy részét hologramban. Pár percmbe kerülne, és elhagyhatnám ezt az átkozott helyet, hogy valami más is láthassak a sivár földeken és a repedezett sziklákon kívül, de te nem hagysz élni – csatant a fiú válasza, a szavak azonban hatástalanul peregtek le Georgios kefeszerű szakállának védművéről. – Nem hagyod, hogy találkozzak azokkal, akikkel úgymond hét éven át együtt tanultam. Egyszer sem láthattam őket *élőben*. Van vagy száz ember, akit ismerek, akivel szemtől szemben beszélgethetek. Neked lehet, hogy elég ennyi, de értsd meg, nekem nem! Egyetemre is csak azért jártam, mert te azt akartad. Azt hittem, így majd engedékenyebb leszel – hadarta Nathanael. Mint ilyenkor általában, fel-alá masírozott, az apja szeme azonban egy pillanatra sem engedte el.

– Még ha csak az én kedvemért is csináltad, akkor is neked lesz belőle hasznod! Hát nem érted?! Azzal az iskolával az élre törhetsz ezen a vidéken. Ott van az életrajzodban a Prahopoliszi Birodalmi Egyetem diplomája. Pár év után, ha kihasználod a tudásodat, a tiéd lehet itt minden.

– De mi az a minden? – kacagott keserűen Nathanael. – Pár száz hektárnyi homokká szikkadt föld és néhány tucat olyan ember, akikkel az atomválasztáson és a rohadt sorozatokon kívül másról nem is lehet beszélni? Nekem ez nem kell! Nekem ez kevés!

Ahogy Georgios fújtatva állt fel a székből, tökéletes kontrasztot nyújtott a mögötte mosolygó császárral. Igaz, az utóbbi csupán egy festmény volt.

– Majd ha a magad ura leszel, majd ha te termeled ki a napi betevőt, akkor oda mész csatangolni, abba a poliszba, amelyikbe csak akarsz. Én nem fogok az utadba állni. – Beszéd közben cirka négy szótagonként furcsa hatásszüneteket tartott, és úgy szedte a levegőt, mintha attól tartana, a nemes lételeme lassan elfogy a szobában. – De addig, amíg velünk élsz, és a nővéreid hozományát ki nem termeljük, nem mehetsz el innen!

– Mindig ez az átkozott hozomány. Minek szemeltél ki olyan vőket, akik két réteggel állnak felettünk? Ha szegényebbeket választottál volna...

– Nem az a célom, hogy visszafelé haladjunk a létrán. Én azt szeretném, hogy te éppúgy rangos családokba házassodj, mint ők... és nem azt, hogy egy *senkit* vegyél el.

Az a „senki” mindig akkorát tudott döfni. Nathanaelnek onnét már soha nem volt kedve tovább folytatni a beszélgetést, de mihelyst aludt rá egyet, új életerővel indult neki az apja ellen vívott gigászi küzdelemnek. Sziszüphopszi egy munka volt.

Időnként elgondolkodott rajta, hogy lehet, mégis ő a különc. A környékeliek közül kevesen mertek volna még annyira is szembeszegülni az apjukkal, mint ő. A pater familias szava szent volt és sérthetetlen, s ha az évek során valamit beleverték az emberbe a vizsgaanyag mellett, biztosan ez volt az. Bár az első házasságból való fiú felnőttként már hasonló *hanggal* rendelkezhetett, a családfő felsőbbrendűsége továbbra is vitathatatlan volt. Az öccsei – Gavriel és az ifjabb Georgios –, a lánytestvérei, együtt az anyjaikkal nem elégedetlenkedtek sokat. Úgy fogták fel a helyzetet, hogy ami ott, a Peremvidéken megadható volt a számukra, azt meg is kapták, viszonzásképp pedig az volt a legkevesebb, hogy az ősök törvényei szerint alárendeljék magukat a családfő akaratának. Az öccsei időnként még ebédre sem mentek haza a földekről, mint ahogy aznap sem, hiába volt nagypéntek. Nathanael tudta, a szívük legmélyén irigyek rá és gyűlölik őt, főként az iskolája miatt, hiszen elsőszülött fiúként a családban ő volt az egyetlen, aki egyetemre járhatott. Persze felajánlotta nekik, hogy minden előadást áttelepít az ő podderükre is, mint ahogy tette ezt a kedvesénél, a lánnal szemben azonban a testvérei nem a tudásra vágytak, hanem a diplomára. Ez persze érthető, hiszen a rendszer sem az ismereteket nézte, hanem a nyamvad, *kifizetett* papírokat. Ez a közel sem olcsó kiváltság és előny azonban – míg neki semmit sem jelentett – az öccsei leghőbb vágya volt. Ők vég nélkül bizonyítani akartak, Nathanael pedig menekülni vágyott.

Elsőre megtalálta a szüleit. Az étkezdeben ültek, az ebédjüket fogyasztották és mély hallgatásba merülve a kivetített híradás tudósítójára meredtek. Nathanael a szoba bejára-

tában állva ugyanazt érezte, mint a szülei a konyhaasztalnál ülve: hogy a riporter végig csak rá mered, és csak neki magyaráz.

A férfi hangja kellemes volt, szinte már megnyugtató. Hibátlan hanghordozással beszélt, minden egyes szavának minden egyes hangja tökéletesen érthető volt. Nathanael már rég megállapította, hogy ez a túlon túl ideális *férfi* semmiképp sem lehet ember. Teljesen legalábbis biztosan nem.

– ...titkosszolgálatra egyelőre nem nyilatkozott. Annyit tudunk, hogy több száz egység dolgozik egyszerre az ügyön. Krakówopoliszt teljesen lezárták. A vizsgálat az egész városra kiterjedt. A gyilkosnak egy ezrelék esélye sincs a menekülésre.

Nathanael szája fanyar mosolyra húzódott, ahogy meghallotta az állami szervek sikerelenségének esélyét. *Hát ilyen pontosan kiszámolták?*

– A császári család mély gyászba burkolózott. Korábban úgy értesültünk, hogy az uralkodó 12:30-kor nyilatkozatot tesz, ezt azonban elhalasztották. Mohamed koronaherceg temetésének időpontja még nincs kitűzve.

– Azta! – fakadt ki Nathanaelből a döbbenet egy sajátos formája. – Megölték a herceget? Mikor?

– Ma délelőtt. Épp Krakówopolisz főterén tartotta a beszédét az együttműködésről – válaszolt az apja. Az arcszörzete most sokkal nyugodtabbnak látszott.

– Orvlövész?

– Úgy tűnik.

– Pár perccel a megemlékezés után – tette hozzá a felesége. – Istenem, pont nagypénteken.

Nathanael sokkal jobban szerette, ha az anyja arcát nem fedte fátyol, de a hagyományok miatt ezt csak házon belül engedhette meg magának. A családfő sokszor mondta neki, hogy hagyja a fenébe a szokást, a Peremen úgysem ellenőrzi őket senki, Chara azonban épp olyan szentnek tartotta a hagyományokat, mint amilyennek az egyház megfogalmazta őket. A hit jelképe soha nem került le a nyakláncáról, így minden nyugtalan pillanatban odakaphatott, hogy erőt merítsen az Istenétől. Lehet, pont ez volt az oka, hogy barna, enyhén ráncosodó arca szegletében mindig megnyugtató mosoly bujkált. *Az ott-hon biztonsága és melege*, gondolta sokszor a fiú, ahogy ránézett, és ha a hitét nem is, azt biztosan irigyelte tőle, hogy bármilyen helyzetben képes volt megnyugodni egy értéktelen medál simogatásától.

– Nagypéntek – mondta fitymáló hangon Bříza. – Épp olyan nyamvadt nap, mint a többi.

– Nekik nem – bökött a képernyő felé Nathanael, ahol pár pillanatig látható volt a Krakówopolisz utcáin tolongó rémült és zokogó tömeg. *Megnyerő felvétel*. Ahogy az apja felhorkantott, biztosra vette, hogy neki is hasonló gondolatok járhatnak a fejében.

A riporter közben tovább beszélt.

– A környező hatalmak egymás után fejezték ki mélységes együttérzésüket az udvarral. A szövetségeseink, Spanyolország, Portugália és a Francia Császárság ezen felül biztosítottak mindenre kiterjedő támogatásukról. A Teuton Domínium nagymestere, Rudolf von Marienburg társcelebránsként ajánlotta fel szolgálatait a herceg temetéséhez – a riporter helyét néhány másodperc erejéig az emlegetett északi államfő örökön mosolygós és örökön ájtatos alakja vette át, amint sajtótájékoztatót tart. A háttérben a domínium lobogói látszottak, a felvétel tehát minden bizonnyal Rigában készült – de nem felejtette el megjegyezni, hogy ha a teljes körű együttműködésről szóló tárgyalások már lezárultak volna, orvosai talán – hangsúlyozta, talán – *feltámaszthatták* volna a herceget. A mester kijelentése nagy felháborodást váltott ki a pátriárkák körében.

A kép közben váltott, és dühöngő egyházatyák egy csoportját mutatta. Az ősz, szakállas fejeken aranykoronák csillogtak, megannyi ékkövel, a selyempalástok szegélyét pedig éppúgy arannyal hímezték, mint az összes, általuk viselt ruhadarabot. Nathanael eltűnődött, vajon egy olyan *szerény* fejdíszből hány embert és hány évig lehetett volna eltartani. *De az is lehet, hogy az alsógatyájuk is elég lenne.*

A pátriárkák után ismét a riporter jelent meg, olajosan csillogó, oldalra fésült frizúrájával, és a komoly hírekhez dukáló ábrázatával.

– Az egyházatyák már meg is fogalmaztak egy kiáltványt, melyben felszólítják von Marienburgot a nyilvános bocsánatkérésre és nyilatkozatának visszavonására. A fogalmazvány egészét azonban nem tették közzé, hiszen a császár egyelőre nem fogadta el azt, és nem is érkezett az üggyel kapcsolatban.

– Van elég baja szegénynek – mondta Nathanael anyja fejcsóválva, sápatagon. Ő mindenivel együtt tudott érezni, legyen az egy lerágott fülű kóbor kutya, vagy épp a római világbirodalom császára.

A tudósító ezek után idézett a többi környező állam vezetőinek nyilatkozataiból is, és felháborodva konstatálta, hogy a Kalmár Unió teljes hallgatásba burkolózott.

– Mindezt a Szenátus tagjai egyöntetűen ellenséges hozzáállásként értékelték. A külügyi sztratégosz, Andreas Gizikis szerint a hallgatás szószátyárságként is értékelhető. Ezen túlmenően csak annyit mondott, számára egyértelmű, mi lenne a helyes lépés.

– Ez a Gizikis egy igazi ökör – mondta az apa. – Nem tud megbékélni vele, hogy ő eddig az egyetlen olyan külügyes, akinek a ciklusa alatt még nem volt semmilyen jelentős háború, vagy lázadás, vagy akármilyen. Vegyen magának egy szimulátort, az isten verje meg...

– Georgios, kérlek...

– Mert most mi, Chara? – förmedt rá a férfi a feleségére. – Az isten verje meg, ha mondom! Vegyen magának egy szimulátort és lője szét a zombik agyát a kanapéről, de ne csinálja a cirkuszt, ha nem kell.

Közben a riporter elbúcsúzott, a kivetítőn pedig megjelent egy képsor, mely a mosolygó koronaherceg néhány boldog pillanatát örökítette meg. Mohamed szemében ott csillogott valami, ami teljesen alátámasztotta nézeteit, melyeket politizálása során hangoztatott. Végig egy szuverén államokból álló, de közös cél mellett állást foglaló Európáról beszélt. Ahol csak tudott, fellépett a háborúk ellen, az öreg császár pedig egyre nagyobb teret adott neki. Úgy tűnt, a dinasztia teljes egyetértésben tette le voksát az egyre szilárduló béke mellett... aztán jött az a lövés, az egyik főről a korona lehullott, és újra bizonytalannak tűnt minden.

– Mi lesz... ha háború lesz? – tette fel hangosan is a levegőben csüngő kérdést Nathanael.

– Hát, annyi biztos, hogyha találnak valamit Krakówopoliszban, ami az Unióra bizonyíthatja a merényletet, mi, itt a Peremen az elsők között leszünk, akik tudni fogunk a hadműveletekről – mondta előbb széttárt karokkal, majd a csattanónál a térdére csapva Georgios. – Jobb lesz mihamarabb begyűjteni a jelenleg legjobb árfolyamon futó *termés* maradékát és eltűnni innen, legalább addig, amíg egy kicsit le nem tisztul a dolog.

– Nagyon előre terveztek – szólt közbe Chara, a nyakában függő holdas-keresztet morzsolgatva. – Hiszen még nem tudnak semmit, csak azt, hogy a szegény herceg meghalt.

– Hallottad, mit mondott Gizikis. Ha rajta múlna, már most megindulna a roham... és mivel az Együttélés a Kalmárok függésében van, biztos, hogy erre gázolnának át.

Nathanael felpattant és az ajtó felé rohant.

– Most meg hová mész? – dörögte az apja.

– Beszélnem kell a szüleivel. Ha baj lesz...

– Ő nem római, Nathanael. Még ha el is mennénk innen, semmiképp sem jöhetne velünk.

A fiatal férfi csak meredt rá, és valami ismeretlen hanghordozással szólalt meg. A szavai ízén a düh és az enyhe fölényesség civakodtak. Nem pont így tervezte, de hát akkor ennyire tellett.

– Mégis mit gondolsz, hogy elmegyek innen, *nélküle*? – kérdezte felvont szemöldökkel.

– Ő nem római! – szögezte le Georgios.

– Mert mi aztán azok vagyunk, mi?

– Én nem a vérről beszélek, Nathanael, te is tudod, hogy az számít itt a legkevésbé. Még csak nem is a vagyonról, amiből mellesleg tényleg nem sok akad nekik – *Nem, már hol is mondhatta volna el e nélkül*, gondolta az ifjabbik Bříza. – De nincs nyilvántartva, nincsenek papírjai. Ő nem állampolgár.

– Ez engem nem érdekel.

- Az lehet, hogy téged nem érdekel, de...
 - Vagy mindketten megyünk, vagy egyikünk sem!
 - Nathanael, azt mondtam, hogy...
- De válasz gyanánt csak az ajtó csapódott.

Furcsa egy határ volt az, ami a Római Birodalom és a Lengyel–Német Együttélés állam-szervezete között húzódott. Nem voltak ott sorompók, elektromos kerítések, megfigyelő-állomások, és még csak járőregységek sem flangáltak fel s alá. Tulajdonképpen nem volt ott semmi, csak a végeláthatatlan semmiség, sivatag, sziklák, és itt-ott néhány elhullott állat csontváza, amit nem fogadott magába még a kiszáradt föld sem.

Nathanael gravimotorján cirka három hüvelykkel a talaj fölött lebegve, irdatlan sebes-séggel hagyta maga mögött a szárazság mérföldjeit, s velük együtt a határvonalat, ami bár a valóságban nem létezett, a politikai térképeken mégis vastag, fekete filccel húzták meg a helyét.

Külső szemlélőként úgy tetszhetett, a motoros a semmiből száguld a semmi felé, hisz északra, délre, keletre és nyugatra ugyanazt lehetett látni. Körülbelül százméternyi szik-kadt földet, esetleg egy-két kiemelkedő dombot, de mögöttük csupán a tátongó ürességet, amely mindent magába nyelt, és koncul vetette oda a levegőben táncoló homokszemek-nek. Olyan volt, mint egy szimulációban. Mintha ott, ahová a szem nem ért el, meg is szűnt volna a világ. Persze a gravimotor rendszerei és műholdak által közvetített térképei – ha nem volt épp a közelben egy blokkoló – elárulták, hogy például az észak-keleti sem-mi irányában előbb utóbb melyik településre is bukkanna rá, de Nathanael éppúgy nem járt még észak-kelet, mint dél-nyugat irányában sem, így semmi *kézzelfogható* bizonyítéka sem volt rá, hogy akad-e egyáltalán valami az emlegetett irányok semmije mögött... vagy tényleg csak az üresség ásít arrafelé. Épp olyan bizonytalan volt minden, mint a perzselő nap elmosódott karimája a koszos fellegek mögött.

A fiú után rebbenő kabát távolról úgy hatott, mintha a motorosnak szárnyai nőttek vol-na, melyek egyre csak azon dolgoztak, hogy elragadják őt a földtől; hogy az egekig emel-jék... valamiért azonban mégsem jártak sikerrel. Nem is járhattak, a szabadság utáni vágy-nál ugyanis Nathanael számára volt egy még meghatározóbb erő, amely képes volt a föl-dön tartani őt. Ennek a vágnak pedig neve is volt. Luttynak hívták.

Nathanael olyan tisztán emlékezett az első találkozásukra, mintha az csak egy nappal korábban történt volna. Nem véletlenül, hisz *mély nyomokat* hagyott benne a nem várt összeismerkedés.

Emlékezett, hogy az atomválasztóval kicsit távolabb merészkedett a számára kijelölt zó-nától, az érzékelők ugyanis azt jelezték, hogy az előtte elterülő – a megszokott homoksi-vatagnál valamivel élettelibb – földrésznek magas a kalciumtartalma. Abban az évszakban fantasztikus ára volt a kalciumnak, így teketóriázás nélkül áthajtott az említett területre, és meg is adta az atomválasztónak a begyűjtési parancsot. Igaz, hogy utálta a gépet, hisz apja vállalkozásában dolgozva a munkanap nagy részét a kombájn kabinjában kellett töl-tenie, időnként mégis elcsodálkozott annak nagyszerűségén.

Tanulmányaiból tudta, hogy az atomválasztó feltalálásával új fejezet nyílt a mezőgaz-daság, s vele együtt a teljes gazdasági rendszer nagykönyvében. A gép működési elve tu-lajdonképpen abban állt, hogy a kombájn kiválasztotta az egyes parcellák atomjai közül a begyűjtésre jelölteket, és egyszerűen kiszipolyozta azokat a talaj molekuláiból. Közben természetesen különféle kémiai reakciók játszódtak le, ám a gép fejlettsége immár elérte azt a szintet, hogy a folyamat minimális kockázattal járjon. A prototípusok idejében jól-lehet, bőven akadtak még balesetek.

Az atomválasztóval tehát szűzi tisztaságú kémiai elemekhez jutottak, melyek felhasználása jelentős változásokat hozott, a gépgyártástól az élelmiszergyártásig. Lényegében új-raértelmeződött a *kitermelés* fogalma. A gyárak előzőleg beszerzett hozzávalók nélkül is képesek voltak ételek vagy bármi más előállítására pusztán kémiai elemekből. Ha valaki burgonyát akart, elég volt ismernie az *összetételét*, és voilà, már kezdődhetett is a gyártás.

Így a paradicsom lehetett akkora, mint egy görögdinnye, a görögdinnyének pedig nem kellett, hogy héja és magvai legyenek, mint ahogy a húсок is mellőzhettek minden felesleges zsiradékot vagy csontot, vagy bármit, ami nem volt épp étvágygerjesztő. Igaz, hogy így minden mű lett, de ez a minden lehetett ideálisan szép, gusztusos, tápláló, és időnként talán még egészséges is.

Ugyanez már nem volt elmondható a földről, hiszen az atomválasztók elterjedésével egyes elemekből egyre kevesebb akadt a talajban, ami elszikeshetett, kifáradhatott, és egyszerűen kiutasíthatta magából az életet. Valami ilyesmi volt az is, ami az egész Peremvidéket jellemezte. Természetesen már piacra kerültek bizonyos talajregeneráló szerek – ezeket a trágyázás reneszánszának *művészeiként* emlegették egyes humoristák –, de azokat leginkább a birodalom belső részein használták, ki tudja, milyen sikerrel. Ott viszont, a semmi közepén, ahol nem voltak ritkák a hadműveletek, s a határ is legalább olyan bizonytalan volt, mint az emberek hangulata, nem tellett ilyesmire, és amiért Nathanael apja a leggyakrabban adott hálát az Úrnak, nem is volt államilag kötelező.

A fiú alig dolgozott még pár perce, amikor egy hatalmas reflektor fénycsóvjája vágódott be a kabin ablakán. A fülke körülbelül úgy ragyoghatott, mint a világhírű Aranyterem a császári palotában, de mivel Nathanael nem volt hozzászokva az efféle fényűzéshez, inkább csak behunyta a szemét, hogy meg ne vakuljon, és kikászálódott az atomválasztóból.

A levegő sűrű volt, és a fiú inkább nyelte azt, mint belélegezte. Már akkor sajnálta, hogy nem vette fel a szűrőjét. A homokszemek idegesítően karistolták végig az arcát, a levegővel együtt pedig a szájába is befészkeltek magukat. Az örökkön bujkáló nap hője pár másodpercen belül fojtogatni kezdte. Nem is értette, hogy volt ez lehetséges egyáltalán.

Több, mint húsz métert kellett távolodnia a kombájntól ahhoz, hogy lekapcsolják a fényeket, s az is beletelt bő egy percbre, amíg legalább valamelyest visszanyerte a látását. Amikor összeszűkülött szemmel felnézett, a tekintete pedig összetalálkozott az útonállóéval, el kellett ismernie, hogy sokféle alakra számított, de egy talpig bőrbe bújít, vadászpuskás, derekig érő, megszámlálhatatlan copfba font szőke hajú amazonra biztosan nem. És nem, nem fél mellű amazon volt, mint ahogy a mitológiában emlegetik ezeket a nem túl nőies nőket. Ennek a lánynak fantasztikus mellei voltak, még a bőrön keresztül is. Figyelmes, ragyogó kék szeme ellökte az útjából a homokszemeket, hogy még tisztábban láthasson, és még tisztábban látható legyen. Az arca vékony volt, határozott, kemény éllel, és néhány elhintett szeplővel, mintha a homokszemek a tekintete előtt az arcához simultak volna. Közel olyan magas lehetett, mint Nathanael, végtelenül hosszú combokkal, a fegyver pedig úgy állt a kezében, mintha azzal született volna. Igazi északi volt.

– Vale – köszönt Nathanael félig humorosan, ahogy a lányra nézett, és félig betojva, ahogy a puskára.

– Mi a francot csinálsz itt? – érkezett a kérdés, üdvözlés helyett.

– Hát, ő... én csak...

– Lopod a vagyonunkat?

– Vagyonotokat? – vigyorodott el, de amint az kiderült, a szituációhoz nem épp ez az arckifejezés illett a leginkább.

– Ez a mi földünk, római!

A fiú megköszöörülte a torkát.

– Már megbocsáss, kedves... – várt egy kicsit a névre, de mivel ilyen nem érkezett, inkább folytatta –, a Peremvidék még a birodalom fennhatósága alá tartozik.

– Már megbocsáss, kedves szarjankó, de ez itt már nem a Peremvidék! Most pedig fogd magad és tűnj el innen a konzervdobozoddal együtt, vagy addig lövöm alattad a talajt, amíg...

Miközben Nathanael elismeréssel adózott a lány alig érzékelhető akcentusának, és jól érzékelhető hangulatának, a hátizsákja felé nyúlt, hogy előhalássza a podderét – amin egy térkép segítségével be akarta bizonyítani saját igazát –, a szőkeség azonban félreértelmezte a mozdulatot, beijedt, és egyszerűen vállon lötte őt.

Nathanaelnek beletelt néhány értetlen pillanatába, amíg felfogta, hogy hanyatt vágódott, hogy eszméletlenül fáj a válla, és hogy mindez valószínűleg azért történt, mert a lány kezében nagyot dörent a fegyver. De miután összeállt a kép, ordítani kezdett és lehordta újdonsült ismerősét mindennek, ami csak az eszébe jutott. Az amazon meg mindeközben csak állt ott megmerevedve, tétlenül, majd miután sikerült erőt vennie magán, közelebb lépett és félrehúzta Nathanael kabátját, hogy jobban megnézhesse a sebet.

– Aaaaauuu, a picsába! Mi a francot csinálsz?

– Csak megnézem.

Ez az egyre lágyuló hang korábban még imponált is volna a fiúnak, de akkor...

– Megnézed? Mit nézel rajta? Egyáltalán mi a... csak a podderemért nyúltam, mi az istenért lőttél rám?!

– Honnan tudhattam volna, hogy miért nyúlsz?

– Chö, nem mindenki szaladgál vadászpuskával, cseszd meg.

– Talán... nem – a lány elhúzta a száját. – Sajnálom.

– Sajná... au, rohadtul... fáj. Az ördög... be is.

– Hé! Ne aludj el, hallod? – rázta meg a lány Nathanael sértetlen vállát, kicsit sem gyengéden, remélve, hogy ezzel még sikerülhet kicsikarnia néhány szitokszót és mellékesen a remélt ébren maradást is.

– Nem... alszom...

– Mondom, ne aludj el!

Mondhatta. Ami azt illeti, csinálhatott volna, amit csak akar, Nathanael akkorra már olyan messze járt tőle, mint a Peremvidék Konstantinápolytól.

Baka L. Patrik (Brünn, 1991): Komáromban hallgatok magyart és történelmet. Irodalmi, illetve szakszövegeim az *OPUS*ban, a *Prae*-ben, az *Eruditio-Educati*óban és a *Szörös Kő*ben jelentek meg. Ezen felül szerepeltem két antológiában (*Sár, vér, levendula* [2012], *Ígéret*ek [2011]), 2007-ben pedig regényem jelent meg, *Az Égiek legendája* címen. Szakdolgozatomat általában véve az alternatív történelemről, főként pedig Trenka Csaba Gábor *Egyenlítői Magyar Afrika* című regényéről írom. A műfaj az alábbiakra nézve áruklódó lehet. Ez a dolga.

ÍRÓGÉP, ÍRÁS, IRODALOM

Az írógéphasználat magyarországi történetéhez

1 Az utóbbi két-három évtized a számítógép (computer) világméretű, gyors elterjedésének időszaka volt, s ma már jól látható, hogy ez a „technikai” innováció jelentős kommunikációtechnológiai fordulatot is eredményezett. Oly nagyot, hogy ez a fordulat egyebek közt elmosta azt a kb. évszázados történetet is, amelyben az írógép volt használatban (vö. Ötvös 2011). Pedig az írógép megjelenése, elterjedése, majd a szövegtermelés egyre nélkülözhetetlenebb eszközévé válása (Magyarországon ez az 1890-es évektől az 1990-es évekig tartott), ha nem is fordulat, legalább félfordulat volt az írásbeliség történetében is. (Az elméleti háttérhez ld. Benczik 2001, Benczik 2010, Finnegan 1988, Havelock 1986, Nyíri–Szécsi szerk. 1998, Ong 1982 stb.) Sajnos olyan félfordulat, amelynek – mindmáig rejtőzködő – kommunikációtechnológiai következményeivel nem számolt el a szövegtermelés történetével foglalkozó sok tudomány egyike sem. Sem az irodalom-, sem a gondolkodástörténet, s az elméleti reflexió is elmaradt. Mi több, magának az írógéphasználatnak a magyarországi története sincs földolgozva – az írógép, ha egyáltalán szóba kerül, itt máig megmaradt technikátörténeti „érdekességnek”, összképet színező kuriózumnak (vö. pl. Múzeumunk tárgyai, Az írógép rövid története). Esetleg a nemzetközi technikátörténeti kutatások ötletszerű hazai kivonatolásának.

Az alábbi vázlat az írógéphasználat magyarországi történetének első fél évszázadát igyekszik, nagyon rö-

viden, áttekinteni, s ezt is csak sajtó- és irodalomtörténeti szempontból, jóllehet az írógéphasználat gyakorlata nem szűkíthető így le. Sőt, a használat jórészt a sajtóvilág és az irodalom keretein kívül, a „hivatali” (bürokratikus) és a magánéleti használatban érhető tetten. Az írógép elsősorban az irodák világához tartozott, az irattermelés eszköze volt. Ez a tanulmány azonban csak az újságírók s írók gyakorlatára figyel – a föltárandó és számba veendő anyag így is túlságosan nagy (s jórészt persze rejtőzködő) ahhoz, hogy a számbavétel „teljes” lehessen. De, jobb híján, egy ilyen vázlat is alkalmas arra, hogy fölhívja a figyelmet egy lehetséges kutatási területre.

2 Ez a tanulmány történeti s nem elméleti munka, nem absztrakt általánosításokban, hanem az empirikus történeti anyagban mozog. Bizonyos elméleti kérdések azonban nem kerülhetők meg. Mindenekelőtt tisztázandó, kommunikációtechnológiai szempontból mi volt az írógép újdonsága, funkciója? Az írógép újdonsága és egyik legfőbb sajátossága az összes korábbi írásgyakorlattal szemben alighanem az, hogy az írás aktusa itt közvetlenül nem magát az írásjelet, a betűt hozza létre, hanem – a már adott jelkészlet aktuális igények szerinti mozgatásával, a billentyűzet leütésével – a már eleve adott, kész betűket (jeleket) ismétli meg, reprodukálja, s a szöveg, mintegy a jelmozgatás kombinatorikájaként, ezek soroza-

tából áll össze. Az eredmény több szempontból is előnyös a korábbi gyakorlatokhoz képest, s ez előnyökkel érdemes, sőt szükséges számolni. Fontos mozzanat, hogy a betűméret és a betűforma állandó, előzetesen megformált, nem függ a gépelő aktuális pszichológiai állapotától, méretben és formában mindig azonos. A preformált „szabványtól” soha nem tér el egyéni képességek vagy diszpozíciók szerint. A szöveg terjedelme így könnyen áttekinthető, fölmérhető, a terjedelemmel már előzetesen kalkulálni lehet. Maga a szöveg képe pedig rendezett, „jól olvasható” (szemben sok ember kézírásával), a „kész” betűk (jelek) mechanikus reprodukálása megszünteti az „olvasati” problémákat. Míg egy kézírást el kell tudni olvasni, azaz a duktustól függően sokszor szinte dekódolni kell (olyannyira, hogy a manuscriptumok „kibetűzése” olykor jelentős textológiai, filológiai teljesítmény), s az olvasat egyáltalán nem evidencia, addig az írógéppelt szöveggel ilyen gond nincs. S amíg a kézírás, minden változatában, egyedi, egyetlen példányt eredményez, az írógép, ha szükséges, eleve több példányt produkál. Ezzel pedig biztonságosabbá és gyorsabbá válik a szöveg továbbítása írójától olvasójáig. Biztonságosabbá, mert ha egy példány esetleg el is kallódik kézen-közön, a másodpéldány megvan, az elveszett helyére léphet. S gyorsabb, mert a szöveg sokszorosítási folyamatában, a nyomdai előállításban megkönnyíti a résztvevők munkáját, könnyen olvashatóvá, ellenőrizhetővé téve a szöveget.

Fontos újdonság, hogy maga az írógép működési elve is, önmagán túlmutató modellként, belépett az írástermelés folyamatába. Itt legalább két vonatkozást mindenképpen meg kell említeni. Az egyik, könnyen belátható, messzemenő következményekkel járt. Az írógépet modellezte le ugyanis a betűszedőgép is, s ezzel a nyomdai szedés műveletét jelentősen megkönnyítette és fölgyorsította – a szedő szempontjából pontosan úgy, ahogy e gyakorlatot az írógép és az írógépelés lehetővé tette. De az írógép emellett – bizonyos egyéb technikák hozzáadásával – magát a sokszorosítási gyakorlatot is gazdagította, megnövelve a lehetőségeket. (Itt elsősorban az úgynevezett stencilre, majd a már lényegesen fejlettebb xerox rota technikára kell gondolnunk.) Ezekkel az írógép-elvű technikákkal megszületett a nyomdai sokszorosításnak egy anélkül „kezdtelesebb”, kevésbé tetszetős, de jóval gyorsabb, olcsóbb és könnyebben (azaz nagy és bonyolult intézményrendszer nélkül is jól) használható sokszorosítási lehetősége. S ezzel az „új” lehetőséggel, kivált a stencillel, az úgynevezett házi használat – s egyáltalán nem mellékesen: az „illegális”, azaz cenzurális ellenőrzés alól kivett nyilvánosságbővítés – eszköze teremődött meg. (Az utóbbiakra csak két, nem is olyan nagyon régi példa. Így, stencilezve jelent meg például igen sok kiadványa az 1920-as, 30-as években az

illegális kommunista pártnak, majd, jóval később, az 1980-as években az úgynevezett „demokratikus ellenzéknek”. Mint ismeretes, az utóbbiak kiadványai voltak az úgynevezett „szamizdatok”.) Mindkét alkalmazási lehetőség jelentősen megnövelte a marginális szubkultúrák kialakulásának lehetőségét, de házi – irodai – alkalmazása is praktikus volt.

Fontos megemlíteni, hogy az írógéphasználat elterjedésének komoly kommunikációtechnológiai következményeivel is számolni kell. A legfontosabb, magát a szövegtermelést, tehát közvetlenül a mentális reprezentációt is alakító következmény alighanem az volt, hogy a gépen író (azaz gépelő) és a szöveg közé az írógéphasználattal bekerül a gép, amely, mint a szöveg létrehozójától független eszköz, a szöveg megalkotásának médiuma lesz, s áttételessé, közvetetté teszi az íráskust. A „gondolat”, általában a mentális reprezentáció megszületése persze már az írással is átment egy közvetítő médiumon, a szóbeliséghez képest közvetetté lett, de ez az írógéphasználat révén jócskán fölerősödik. Megnő a távolság a gondolat születési folyamata és a szöveg mint kész szöveg megképződése, létrejötte között. (Az írónak, gépelőnek, magára a technikára is kell figyelnie, s figyelme egy része akkor is leköttődik ezzel, ha „teljesen” mechanikusan gépel.) Ez a mediális kiszolgáltatottság, a közvetítettség beiktatódása egyszerre veszteség (valami ugyanis eközben elvész) és nyereség: fegyelmező erő, mivel nagyobb koncentrációt von maga után. Azt is mondhatnánk, nő a szöveg megalkotottságának létrehozói tudatossága, de legalábbis kontrollja. Saját spontaneitását az írógépben írónak némileg meg kell fékeznie, mert a rögzített szöveg nem, vagy csak kézírásos – utólagos – korrekciókkal, esetleg teljes újragépeléssel korrigálható – az írógépben mindjárt, elsőre jó szöveget kell produkálni. Itt nincs meg az a lehetőség, ami számítógép-használat közben megvan, nem lehet folyamatosan és tetszés szerint változtatgatni a szöveget. A gépet mindjárt megszilárdul, megmerevedik. A kézírás (és a számítógép) azonnali törlései, beszúrásai, újrakezdései, esetleg utólag megszüntetett nagyobb kitérői gépelés közben lehetetlenek – valami hasonlóra csak utólag, a legéppelt szöveg kézírással történő átjavításakor nyílik lehetőség. Az viszont, nagyobb mennyiségű korrekció esetén, már újragépelést von maga után.

Summa summarum: az írógép belépése nemcsak technikailag, de a mentális reprezentáció vonatkozásában is alakítóan hat.

3 Az írógép időben messzire visszanyúló, több mint kétszáz éves technikatörténete nem e tanulmány tárgya. Ide csak annyi tartozik belőle, hogy a kifejlesztésére irányuló kísérletek az 1880-as években jutottak el oda, hogy – egyelőre még több-

féle elv szerint megépítve, egymástól működésükben is különböző verziókban – megszületett a „modern” írógép, ám a gyártás így is csak az 1890-es évek elejére ért el arra a szintre, hogy viszonylag „nagy” sorozatban, „elfogadható” áron tudták piacra dobni. De – s ez fontos momentum – ekkorra már megszületett a ma – retrospektíve – legismertebb, s talán legnevezetesebb típus, a Remington is, amelynek az 1890-es években már hetedik, javított verziója, az úgynevezett „Remington 7.” is piacra került. S említésre érdemes az is, hogy az eltérő elvek szerint megépített típusok közül ekkor még egy ideig egyik sem tudott kizárólagossá válni, még folyt köztük a verseny az optimális verzió kidolgozásáért.

Az írógéphasználat magyarországi története e helyzetben kezdődött.

Az új lehetőségekre az új követelmények tömegét ki-termelő s persze új lehetőségeket is kínáló általános modernizációs hullám figyeltette föl az új eszköz terjesztésében és használatában érdekelteket. A kezdetekről a legtöbb információt az egykori hirdetések-ből méríthetjük. Ha áttekintjük a budapesti cím- és lakcímtár köteteit, viszonylag jól megfogható az elterjedés üteme. Az 1891/92-es kötetben még egyáltalán nincs az írógépre utalás. Az 1894. évi kötetben már megjelent egy *Írógép-raktár* nevű rovat az igen kiterjedt cégkínálatban, s itt a cím is olvasható: „Gép- és szerszámgár-betéti társaság, Bruck Ignác, VII, király-u. 9.” (Címtár 1894: 369.) Szimptomatikus, hogy 1895-ben *A Pallas Nagy Lexikona* akkor megjelent IX. kötetében már volt *Írógépek* címszó (Lex 691–692.). Ez a leírás határhelyzetben mutatja meg ezt az új, „modern” eszközt. Érdemes is idézni belőle. „Az első I[rógépek] olykép voltak szerkesztve, hogy egy emeltyűrúdon voltak az egyes betűk és jelek a nyomdai betűk módjára kivésve és a rudat kellett egy nyíláshoz előre-hátra mozgatni a szerint, amint milyen betűt akartak lenyomtatni; később kör alakú lemezt használtak, melyen épp úgy voltak a betűk alkalmazva, mint az előbbin és egy forgantyú által kellett a lemezt az írónyíláshoz forgatni. Az újabb I[rógépek]-nél minden egyes betű és jel különálló és billentyű-szerkezet által, emeltyűk segítségével hozatik az írónyíláshoz keresztül a papírral érintkezésbe, mely a legtöbb esetben kaucsuk-lemezre van fektetve. A Remington-írógépeknél a betű nem közvetlenül a papírral érintkezik, hanem egy festékes szalagra üt és ezáltal marad a betű nyoma a papíron, míg a Yost-, Williamson- és Fietsch-gépeknél a betű állandóan festékpárnán nyugszik és a papírról való visszaesése után azonnal újra lenyomtatható. Az újabb módosítások csak kisebb dolgokra vonatkoznak, de lényegében majdnem mindegyik egyforma szerkezetű.” (Lex 691–692.) Ez az egységesülés alighanem hozzájárult az elterjedés fölgyorsulásához. Az 1896/97-es címtári kötetben a korábbiakhoz képest

már érezhetően gazdagabb kínálat jelent meg – három címen is sorakoznak az ide tartozó adatok. *Írógépek* címszó alatt ez a cégnév olvasható: „Székely és Káldor, VII, Erzsébet-körút 9–11, New-York-palota.” (Címtár 1896/97: 420.) Az *Írógép-raktár* címszó alatt pedig immár nem is egy, hanem négy cégnév sorakozik: „Amerikai író és sokszorosító-gépek magyarországi vezérügynöksége, VII, dohány-u. 6.”, „Kádár Mihály VI, Teréz-körút 34.”, „Székely és Káldor, VII, Erzsébet-körút 9–11, New-York-palota”, s végül: „Riemer Ede, VII, dohány-u. 6.” (Címtár 1896/97: 420.) S immár föltűnik az *Írógépiskola* címszó is, itt ismét a Székely és Káldor cég hirdette magát, megjegyezve, hogy ez az írógépiskola az „Országos gyorsíró-egyesület” (Címtár 1896/97: 420.). E hirdetések már sok mindről árulkodnak. Mindenekelőtt, a fokozódó érdeklődés jele, hogy a piacra magyarországi képviselte révén egy nagy amerikai cég is belépett, a Székely és Káldor cég pedig három funkcióban is megjelenítette magát. S immár az írógép használatának oktatása is „eladható”, de legalábbis fölkínálható gyakorlat lett. Az írógép-üzletágban pedig nemzetközi nagy cég, közepes és kis (egyéni) magyar cég egyaránt üzleti „lehetőséget” látott. Az érdeklődés erősödését jelzi, hogy *A Hét* 1897. december 25-i (karácsonyi) száma, *Mese az írógépről* címmel terjedelmes ismertetőt közölt a „Glogowski és társa írógép-telepe”-ről. A cikk persze (nem is nagyon bújtatott) reklám, de adatai és érvelése sok mindent elárul az írógép magyarországi fogadtatásáról. A Glogowski és társa cég, amely a hőskor legjelentősebb írógép-forgalmazójává nőtte ki magát, a Remington 7.-et forgalmazta, s a cég opciója – utólag visszatekintve – maga is hozzájárult e típus magyarországi sikeréhez, elterjedtségéhez. *A Hét*, amely akkor jelentős közönségbefolyással bírt, véleményvezéri szerepet töltött be, valóságos dicshimnusz zengett a Glogowskiék forgalmazta masináról. Nemcsak azt hangsúlyozza az ismertető, hogy „a Remington hetes számú írógép” „használatát időt, munkát és költséget takarít meg”, s „aki egy kis gyakorlattal elsajátítja fortélyát, kétszer, háromszor olyan gyorsan ír vele, mint ha ugyanazt a munkát tollal és tintával végezné”. De magát a gépet is bemutatta, sőt elterjedésére is utalt. A gépről, egyebek közt, ezt olvashatjuk: „Tisztán, hibátlanul nyomódnak le a betűk; a szem épp oly könnyen igazodik el rajtuk, mint az értelem. Nagy hasznát látja mindenki. Üzletekben, hivatalokban s mindenütt ahol nagy levélforgalmat kell lebonyolítani, már is nagy áldás. Mióta a Remington-gépet befogadták a minisztériumok, az állami, a megyei és városi hivatalok, a törvényszéki és ügyvédi irodák, kevesebb a rövidlátó hivatalnok és a görnyedt vállú napidíjas. Nem is szólva arról, hogy az olvashatatlan levélnek ez az írógép minden időre véget vet. Tehát véget vet annak a sok kellemetlen zavarnak, tévedésnek,

félreértésnek is, ami egy rossz írású ember levele révén mindannyiunkat érhet.” (A Hét, 1897: 842.) *A Hét* közölte a Remington „hetes” fényképét is, s kitért kezelésére is. „Kezelése, hogy csak egy párat említsünk értékes tulajdonságaiból, oly egyszerű, hogy néhány óra alatt a gyerek is megtanulhatja. Billentyűin könnyen lezongorázhatja feladatát, mert a gép leírja tiszta, egyenletes, nyomtatásszerű betűivel a kis és nagy abc-ét, az írásjeleket, a számokat sőt – tévedni is szabad rajta. Mert ha fölemeli a papírhengert, direkte is hozzáfér az írásához, amelyen bármilyen hibát kijavíthat. Irodákban, ahol az okmányokat vagy a leveleket másolni kell, sok időt és munkát takarít meg egy ilyen Remington-gép, amelynek sokszorosító képessége rendkívül nagy. A géppel írt eredetivel egyidejűleg, ha megvan a másoláshoz szükséges színpapír, 3–20 tiszta kópia készülhet. Edison-mimeograffal pedig akár 600–800 levonat s mind oly tiszta nyomású, akár csak az eredeti.” (A Hét, 1897: 842.) Nem kétséges, ez a bemutatás szebb, mint a valóság volt, de éppen ez az idealizáló érvelés segíthette legjobban a terjedést. S maga a Glogowski cég is mindent megtett a sikerért. A Remingtonnak egyedüli, kizárólagos forgalmazója volt, s mint *A Hét*-ből is kiderül, „saját költségén próbahasználatra bárkinek” küldött egy gépet, s a kezelés megtanítására is díjtalanul vállalkozott (A Hét, 1897: 842.).

A cím- és lakcímtár 1898. évi kötete már áttörésről tanúskodik. Az írógéppel kapcsolatos címszók száma immár hatra növekedett (*Írásbeli munkák, Irodaberendezési cikkek, Írógépek, Írógépiskola, Írógép-raktárak, Írógép és gyorsírási tanfolyam*), s a piacot – jelenléte tanúsága szerint – a Glogowski és Társa cég dominálta. *Írógépek* címszó alatt az önmagukat „gyárosok”-ként és „műszaki nagykereskedők”-ként megnevező Feldmann és Kádár cég (VI., Teréz-körút 34.) és Glogowskiék hirdettek. *Írógép-raktárak* címszó alatt, értelemszerűen, ugyanez a két cég, valamint további három cég jelentkezett: Kanitz C. és fiai, V, Dorottya-u. 12. Telefon 160, Radó Lajos, VI., Andrásy-út 45., »The Yost Typewriter Company (Limited)«, VII, Erzsébet-körút 9–11. Telefon 56–77. *Írógépiskola* címszó alatt a Kanitz C. és fiai, *Írógép és gyorsírási tanfolyam* címszó alatt pedig a Glogowski és Társa cég hirdette magát (Címtár 1898: 554.). Glogowskiék nyomulását jelzi, hogy e cég nemcsak címét (V., Erzsébet-tér 16., telefon: 18–09) tette publikussá, de szolgáltatásairól szövegesen is hírt adott. S szempontunkból most ezek az önismertetések nagyon tanulságosak. Ezekből kiderül mindenekelőtt: „A világhírű Remington írógépek a földkerekségen mindenütt el vannak terjedve. Kaphatók kizárólag Glogowski és társánál.” Majd, részletezőbb kifejtésben a forgalmazott gépről és forgalmazásáról is megtudhatunk egyet-mást: „Eredeti amerikai írógépek kizárólagosan jogosított eláru-

sítása Ausztria-Magyarországon és a Balkán államokban. A legújabb 1898, 7-es számú modell, oly remek és tökéletes szerkezetű, hogy világszerte bámulatot és csodálatot kelt. Színpapír segítségével az eredetivel egyidejűleg 3–20 másolat készíthető rajta. Kapcsolatban az Edison mimeographhal óránként 600 tiszta levonat nyerhető. A Glogowski és Társa cég minden komoly venni szándékozónak a fővárosban vagy a vidéken saját költségén küld egy Remington írógépet, vételkötelezettség nélkül, díjtalanul próbahasználatra és ugyancsak saját költségére küldi ki szakközvegyit az írógép rendkívül egyszerű kezelésének költségmentes beoktatása céljából. Ekként bárki a cég költségén meggyőződhetik a Remington írógép korszerű alkotó célszerűségéről. Prospectust díjtalanul és költségmentesen küld a cég.” (Címtár 1898: 554.) A cég irodaberendezési ajánlatában is szerepel a Remington, miként az Edison mimeograph s az „amerikai gépírópapír” is (Címtár 1898: 554.). S hogy teljes legyen az üzleti vertikum, a cég gépírási és másolási munkákat is vállalt: „Elvállaljuk mérsékelt áron írásbeli munkáknak, mint szerződéseknek, költségvetéseknek, körleveleknek, kérvényeknek, árlapoknak, üzleti tudósításoknak, tőzsdei jelentéseknek, felolvasásoknak, szerepeknek stb. a Remington írógéppel való gyors és pontos készítését egy vagy több példányban, bármily nyelvű kéziratról, stenogrammról vagy élőszóval való diktálásra, úgyszintén az Edison mimeographjával történeendő sokszorosítását tetszőleges példányszámban.” (Címtár 1898: 554.) Ez a bértmunka, impliciten, már jelzi, immár a hivatásos gépíró is megjelent a színen, ez a munka alighanem már úgynevezett leíróirodában zajlott. Az írógéphasználat megindult az intézményesülés irányába. Nem is véletlen, hogy a Glogowski és Társa cég gépírástanfolyamot is hirdetett. Az ajánlat ez volt: „Kitűnően szervezett Remington-írógépiskola és gyorsírási tanfolyam. Urak és hölgyek jutányos tandíjért alapos kiképzést nyernek a gépírásban, illetve a Remington-írógép rendkívül egyszerű kezelésében, úgyszintén a magyar és német gyorsírásban.” (Címtár 1898: 554.)

A Glogowski cég hirdetéseitől figyelmet érdemel az egyik, a *Köztelek*ben 1898 nyarán megjelent hirdetés is. Ez a már ismert momentumok mellett két-három fontos újdonst is tartalmaz. Az egyik a „hivatalos” elismertségét, a kormányzati elkötelezettségbe való integrálódását mutatja. A hirdetés ugyanis idézi „a Vallás- és közoktatásügyi magy. kir. minister” hivatalos közlönyben is megjelent ajánlását: „A vallás és közoktatásügyi magy. kir. minister a Remington írógépet (kapható Glogowski és Társa budapesti cégnél Erzsébet tér 16. sz.) az állami és egyáltalán a hazai tanintézetek részére leendő beszerzésre ajánlja.” (*Köztelek*, 1898. 67. sz. 1225.) Az addigi vásárlókról adott kis mutató pedig azt is jelzi, ekkor már

a fővárosban is, vidéken is sokfelé elterjedt az írógép, s egyebek közt nagy vállalatoknál (pl. a Ganz), minisztériumokban, sőt uradalmakban is egyaránt használták a Remingtont. S nem annyira műszaki leírásként, mint a géphasználói nézőpont megismerése végett érdekes a gép e hirdetésben adott jellemzése is: „Festékpárna mellőzve. – 4-szeres billentyű 8-szoros helyett. – Legfinomabb acélszerkezet. – Közismert nagy tartósság. – Központi vezeték nélkül. – Teljes magyar és német billentyűzet. – Minden betűnek csak 1 billentyűje. – Legnagyobb sokszorosító képességgel.” (Köztelek, 1898. 67. sz. 1225.) Nyilvánvaló ugyanis, hogy ezeknek az „előnyöknek” a kiemelése a korábbi konstrukciókból megismert hiányosságok és problémák elcenpezésaként került a hirdetésbe.

A következő, 1899. évi cím- és lakcímtári helyzetkép, egy, lényeges megszorítással, az 1898-as helyzet ismétlése. Kiderül belőle, hogy a Glogowski cég ekkorra már stabilizálta helyzetét, piaci súlya és szolgáltatási kínálata legalábbis erre vall. Az újdonság azonban jelentős, a piacon beindult az amerikai írógépgyártók (így a „Yost” és a „Smith Premier”) versenye a magyar piacért. A Yost, amely az előző évi kötetben épphogy csak jelen volt, most a Glogowski céggel nagyjából azonos súllyal hirdette magát. Neve most Yost írógép lett, címe VII, Erzsébet-körút 9–11, az úgynevezett „Newyork-palota”, s telefonja is volt (56-77). Szolgáltatásai pedig jelentősen bővültek. Saját gépüket így kínálták: „A Yost írógépek feltétlenül tökéletes munkájuk következtében az utóbbi időben minden versenyt legyőzve, korlátlanul uralják a teret. A Yost, összes hivatalainknak úgyszólván szabványos írógépe. Használatban van a ministeriumokban, a legtöbb alispáni és pénzügyigazgatósági hivatalokban, a magyar országgyűlés kizárólag Yost írógépeket (10 darabot) használ. Budapest székesfőváros teljes szükségletét a Yost írógép részv.-társ. fedezi.” (Címtár 1899: 566.) S immár a Yost is vállalt gépelési és másolási munkákat, árult irodaberendezést, íróeszközöket, „legfinomabb angol gépiró-, levél- és irodai papírokat”. S bekapcsolódott a gépirók képzésébe is. Tanfolyamát így hirdette: „Az Országos magyar gyorsíróegyesület által létesített gyorsírási tanfolyamok középiskolai szaktanár által vezetettnek. A tanulók a három havi tanfolyam után nyilvánosan vizsgáznak. Tanítás magyar és német nyelven. A Yost írógéppeli írás és annak kezelése szakavatott tanítók által taníttatik. A nő és férfi növendékek száma állandóan 130–160. Díjtalan elhelyezés.” (Címtár 1899: 566–567.) A Yost, nem kétséges, komoly riválissá küzdött föl magát. A harmadik amerikai írógéptípus budapesti „vezérképviselője” a Wollák és Társa cég volt (VI. Andrassy-út 45), jellemzően telefonja (24-98) ennek a cégnek is volt. Piaci (s hirdetési) jelenléte azonban elenyészett a másik kettőhöz képest. A képviselt írógépről („Smith Premi-

er”) nem is sokat tudtak mondani: „Amerika legjobb írógépe, oly újításokkal, melyek más rendszerű gépeken fel nem lelhetők.” (Címtár 1899: 566.) De azért „írógépközlő” már ők is nyitottak – sőt a Kanitz c. és fiai cég is (Címtár 1899: 567.).

Figyelemre méltó momentum (s egyben a Yost cég piacérzékenységének jele), hogy a Yost egy újítással még a Glogowskihoz képest is élni tudott: beindította szolgáltatásként az írógép-javítást. A címtárban pedig megjelent az „Írógépkellékek és írógépjavítás” címszó. Itt a Yost így ajánlotta szolgáltatásait: „Az összes létező más rendszerű írógépek kellékei is, ú. m. festékszalagok, szénpapírok (carbon), rádiók, szerszámok, alkatrészek és egyéb felszerelések eredeti árakon árusíttatnak. Bármely rendszerű írógépek javítása elvállaltatik.” (Címtár 1899: 567.) Ez megint egy jelentős lépés volt az írógéphasználat magyarországi intézményesülésének folyamatában.

A hőskor valószínűleg a századfordulón zárult, s ennek mintegy szimbóluma a Glogowski és Társa nyomtatott áruismertetője, amely „Glogowski és Társa csász. és királyi udvari szállítók” neve alatt jelent meg, s amelyet a könyvtári nyilvántartás „ca 1900”-ra datál. (Példánya az OSZK-ban: C 1.489.)

4 Mindez szempontunkból természetesen „csak” előtörténet és háttér. Az igazi kérdés az, mikor s hogyan lépett be e folyamatba az irodalom. Mikor s hogyan lett az írógép a legtagabb értelemben vett irodalmároknak egyre inkább az írottoll mellé vagy helyére lépő eszköze?

S az első kérdés itt mindjárt az: ki volt az első? Ki volt az az író vagy újságíró, aki először írta cikkeit s más írásait írógépen? Sajnos, e kérdést egyelőre nem lehet pontosan megválaszolni, de annyi bizonyos, a kortársak emlékezete két „első” is nyilvántart. Krúdy Gyula szerint Lukács Sándor, Schöppflin Aladár szerint Tóth Béla volt az első, aki írói munkáját írógépen végezte. Mindkét emlékező tájékozott és megbízható tanú, nem tartoznak az önkényeskedve konfabulálók közé, érdemes hitelt adni nekik.

Krúdy 1925-ben, *A kakasos ház és vendégei* című, rendkívül adatgazdag írásában a *Pesti Napló*-nál korrektoroskodó Cholnoky Viktor kapcsán írja: „A Pesti Napló szerkesztőségének írnokai” közül egyetlen emberhez ragaszkodott szíve mélyéből, ez pedig a szegény Lukács Sándor, a rendőrségi reporter volt, aki a tábeszt megelőző írógörcsöt megismertette a fiatal kollégákkal, ugyanezért írógépen kopogtatta le jelentéseit. Ez az írógép volt az első, amely a pesti szerkesztőségekben kattogni kezdett. Ch. V.-nak tehát nem volt sok baja Lukács Sándor kézírásával.” (Krúdy 1925: 66.) De kérdés, mikor lehetett ez? Krúdy évszámot nem ad meg, csak utal rá, hogy ez Bal-

la Mihály felelős szerkesztői működése idején volt – Cholnoky ugyanis az ő révén lett a *Pesti Napló* korrektora. Cholnoky pedig, tudjuk, valamikor 1899-ben került föl Pestre, amikor veszprémi szerkesztősködése ellehetetlenült. Ha Lukács Sándor írógéphasználata nem kötődött Cholnoky belépéséhez (márpedig ilyen összefüggésre semmi sem utal), akkor arra kell gondolnunk, hogy Lukács „reporter” úr már előbb, tehát valamikor az 1899 előtti években kezdte el írásait gépen írni. Így is kérdés azonban, ki is volt ő igazában, s ami tudható róla, az kompatibilis-e Krúdy emlékeivel? Sajnos, Lukács Sándor (1869–1903) a korán elhunyt, „névtelen” újságírók egyike volt, akinek nevét és tevékenységét a lexikonok sem regisztrálják. A haláláról hírt adó *Pesti Napló* (Nekr 1903: 8.) azonban néhány dolgot elmond életéről, s így némi kép összeáll róla. 1903. február 25-én halt meg, élete 34. évében, hosszas betegeskedés után. Amennyire a nekrológból kiderül, érettségije után mindjárt újságíró lett, s másfél évtizedes pályája során több lapnál is dolgozott. Előbb, „több éven át”, a *Pesti Hírlap*, majd a *Honvéd* munkatársa volt, s – ez fontos információ – volt „országgyűlési segédgyorsíró is”. „A »Pesti Napló« szerkesztőségének hat éven át volt tagja”, de az utolsó másfél évben már nem dolgozott. Halála előtt két évvel „gyilkos kór támadta meg idegeit”, s az utolsó pár hónapra betegsége a Schwartzner szanatóriumba kényszerítette. Eszerint 1897-ben (esetleg 1896-ban) lett a *Pesti Napló* munkatársa – nem lehetetlen, hogy azért, mert a Krúdy emlegette írásgörccs miatt már nem tudta ellátni gyorsírói munkáját. Az írógép segítségével azonban meg tudta írni riporterri beszámolóit. Mindez, közvetve, megerősíti Krúdy állításait, sőt a gyorsírói múlt arra is ad magyarázatot, hogyan kerülhetett kapcsolatba Lukács az írógéppel. (A gyorsírás és a gépírás, láttuk, szinte kezdettől összekapcsolódott.) S a betegségről szóló, föltűnően diszkrét megjegyzések (például a „a rettenetes kórság” lassan „ölő munkája”-ról) is Krúdyt igazolják. Lukácsnak csakugyan olyan idegrendszeri betegsége lehetett, amely leginkább a szifilitikus fertőzés szövödményeként értelmezhető.

Az életrajz szempontunkból jellemző mozzanata, hogy Lukács Sándor nem az irodalmias újságírás művelője volt, hanem „csak” riporter, aki a rendőrségi és a fővárosi híreket szállította lapjának. Ahogy a nekrológban is olvasható róla: „az újságírás ama szakjának, melynek ő volt munkása, a lelkeség és az élénkség a főeleme. Helyi tudósítója volt e lapnak [ti. a *Pesti Napló*nak] Lukács Sándor. A budapesti napi krónika eseményeinek, a nap jelentős aktualitásainak mind ő járt a végére; gyakran valóságos detektív-leleményesség kell e rovat részleteinek megszerzéséhez és Lukács Sándor tollából az olvasó mindig megbízható, jó és kimerítő tudósítást kapott a lezajlott ese-

ményekről.” Mint riporter, Lukács „a fővárosi hírlapírók egyik leglelkiismeretesebbike és legügyesebbike volt”. „Azok közül való, akik a napi események krónikáját följegyzik, megírják a mának történetét, megcsinálják korunk nagyságait, – de maguk az ismeretlenség homályában rekednek s mások érdemeit koszorúván, maguk koszorúzatlanok maradnak. [...] A nagy nyilvánosságot ők csinálják meg, de a nagy nyilvánosság, melynek számára annyi nevet népszerűvé tesznek, az ő nevüket csak a koporsójuk fedelén olvassa el...”

Sajnos, Lukács Sándor hagyatéka nem maradt fenn, s így természetesen írógépen írt egyetlen cikke sem.

Elsőbbsége azonban nem teljesen bizonyos. Schöpflin Aladár ugyanis 1921-ben, a „szállóigés” Tóth Béláról (1857–1907) írott cikkében (mely a *Nyugatban* jelent meg), „elsőként” Tóthot nevezi meg (Schöpflin 1921). Schöpflin szerint „Tóth Béla ideális újságíró volt”, s „érdekelték a technikai művek, különösen az olyanok, mint a telefon, az írógép (nagy esemény és diadal volt neki, mikor a telefont bevezettetted a lakásába és ő volt az első magyar író, aki gépen írta a cikkeit), a repülőgép problémájáról is sokat szeretett beszélni”, stb. Majd, cikke más helyén, Schöpflin még egyszer visszatér az írógépre, s Tóth írógéphasználatáról is beszél. „*Esti leveleiből* a közönség megtudta [...] azt, hogy ezeket az elmés és roppant népszerű cikkecskéket ő gépen kopogtatja le, aztán betelefonál a szerkesztőségbe, hogy kész van, és biciklis szolga jön el a kéziratért.” Időpontot, értelemszerűen Schöpflin sem ad meg, de az *Esti levelek*re való utalás némi támpontot mégis ad, Tóth ugyanis ezeket 1899-től írta a *Pesti Hírlap*ba. Tényleges, úgynevezett „misszilis” levelei, amelyek között gépeltek is vannak, elvileg ezt a dátumot pontosabbá tehetnék – sajnos levelezése máig sem kiadva, sem összegyűjtve sincs. Így egyelőre ezek sem adhatnak pontos időrendi fölvilágosítást. De kutatói emlékezetem szerint némely gépelt levele ennél korábbi. Sok ilyen levele volt például Cserzy Mihály hagyatékában (ezek ma, sajnos, „lappanganak”), de írt géppel Kozma Andornak (OSZK Fond 44/92), s másoknak is. S igaza van Schöpflinnek, az *Esti levelek* csakugyan reflektálnak a szerző gépírói gyakorlatára. A *Telegráf a Föld körül* címűben például így írt: „Sokkal gyorsabb dolog ez, mint amikor most megütöm az írógép billentyűjét s az emeltyű a betűt felkoppantja ide a papírosra: pedig én másodpercenként vagy négy betűt írok.” (Tóth 1903: 63.) A gépírásra, olykor, leveleiben is reflektált. 1901. október 11-én, Kozma Andornak írott levelében így: „De bocsánatot kérek az Ön türelmével és a Yosttal való e visszaélésért” (OSZK Fond 44/92). Írógépe, egy Yost márkájú gépre máskor is utalt. 1902. június 9-én például egy hosszú, részletező levélben ezt olvashatjuk: „Ön az egyetlen, akivel így társalgok. S ilyenkor igazán fájó anachronizmus az írógép. Rongyosszélű

merített papírosra kellene írni az ilyesmit, lúdtollal, és saját recepte szerint készült tintával.” (OSZK Fond 44/92.) S – újságíróhoz méltóan – az *Esti levelek* írójaként az írógéphasználat intézményesülésének társadalomtörténeti következményei sem kerültek el figyelmét. (Igaz, ezért a feminizmus mai hívei nem dicsérik meg.) Szóvá tette ugyanis, hogy a nők munkába állása elveszi sok férfi lehetőségét. „Iskolázott férfiak ezrei a kenyerüket veszítették, mert a nők a képtelenségig lelicitálták a comptoirbeli munka értékét. Azok a férfiak most éheznek; de ugyan mit esznek a kisasszonyok? A huszonötféle iskolából, tanfolyamból minden évben kilépő íróttollas és -gépes kisasszonyok. Mit esznek ők?” (Tóth 1903: 276–277.)

Érdekes, hogy Tóth Béla bizonyos értelemben már a gépírás professzionistájának tekinthető. Halála után, 1908-ban jelent meg Kaiser Gizella gépírastankönyve (e nemben az első magyar nyelven), amelyet ő lektorált. Ezt, ahogy a könyv címléírása állítja: „átnézte és minden részletében megvitatta” (vö. Magyar Könyvészet [a Corvina melléklete] 1908. 11. sz. 3.). E szerepéről tud Szinnyi *Magyar írókja* is.

S egy biztos, ha egyelőre nem is tudjuk eldönteni, ki volt az „első”, az bizonyosnak látszik, az újságírói írógéphasználat kezdete Magyarországon az 1890-es évek második felétől számítható.

5 Az írógéphasználat irodalomtörténete az új, a 20. század első évtizedében, minden jel szerint, elsősorban az írógép lassú szerkesztőségi térhódításaként írható le. Bizonyos, hogy a legtöbb író, így a nagyok is, ekkoriban még változatlanul kézzel – tollal, vagy mint Ady is, ceruzával – írtak. Autográf gépirat Bródy Sándortól vagy Adytól, Cholnoky Viktoról vagy Tömörkénytől például éppúgy elképzelhetetlen, mint, mondjuk, Jókaitól vagy Mikszáthtól. Sokan, például az akkoriban induló Juhász Gyula később sem, soha sem írtak géppel, s a kézírásnál mindvégig megmaradók száma oly nagy, hogy gyakorlatilag föl-sorolhatatlan. A szerkesztőségi munka „korszerűsítésére” azonban lassan mégiscsak megjelent a nagyobb lapoknál az írógép. Sajnos, e folyamat egyelőre alig rekonstruálható, hiszen erről maguk a lapok többnyire hallgattak, az írás – közkeletű – metaforája pedig nagyon sokáig még a „toll” maradt, s akkor is egy-egy író vagy újságíró „tollát” emlegették, ha az illető véletlenül már írógéppel írta meg szövegeit. Semmiképpen nem véletlen azonban, hogy az egyik, igen sikeres modern mítosz („városi népmese”) paradigma-teremtő magyar története, Szomaházy István *Mesék az írógépről* című kommersziális regénye a gépírókisasszony személye köré épült, s ezt a mitológiát egy újságíró indította el. Műve a kilencszázas évek elején először a *Pesti Hírlap*ban jelent meg, jelentős népsze-

rűséget biztosítva a szerzőnek. (A regényt 1905-ben könyvként is kiadták, 1916-ban pedig némafilm is készült belőle.) Szomaházy regénye irodalmi szempontból természetesen a gagyi kategóriájába tartozik, de a szerző, aki a piacra nagy sikerrel dolgozó író-újságíró típusának egyik jellegzetes megtestesítője volt, kitűnő szimattal rendelkezett, s ráérzett egy kispolgári vágyálomra, amikor „a Hamupipőke” már az új kor új nőtípusa, a gépírókisasszony, aki meghódítja főnökét. S ez a mítosz (vagy pontosabban, mítosz-újratereztetés) jó szemmel választotta ki éppen a gépírókisasszonyt. Földényi F. László, e típus karrierjét elemezve a színpadi-, regény- és filmkultúrában, később joggal írhatta: „A század elején az írógép lett az a láncszem, amely a férfiakat és a nőket összekötötte: a férfiaknak volt szükségük az írógép nyújtotta előnyökre, de a gépek előtt majdnem kizárólag nők ültek.” (Földényi 1993: 33.) S ezért alighanem helytálló e karrier mai értelmezése: „A munkahelyen, magában a munka szituációjában és aktusában ugyanaz a viszony jön létre férfi és nő között, ami a kor erotikáját is jellemzi. A férfi van »fölül«. Szellemileg is a férfi nemz, alkot és dönt. A férfinak az agya, a nőnek a keze aktív. A férfi »diktál«. A férfié az erotika és a munka s a nő a férfi aktusába száll be médiumként, másrésről csak a női médium beszállása által válik a képzelet valósággá: »... az írógépnel ülve válik valóban erotikus tárgygyá a nő.«” (Balogh–Király 1996)

Mindebből számunkra persze az a legfontosabb, hogy a Hamupipőke-mítosz újrafogalmazott verziójában immár, az új idők jeleként, a gépírókisasszony került. De ehhez kellett egy újságíró valóságismerete és szimata is. A gépírókisasszony szimbolikus figura lett.

Egy-egy adat azonban az írói s újságírói írógéphasználatra is van. Tudjuk például, hogy az Egerbe „visszavonuló” (1897) Gárdonyi Géza (1863–1922) is az első között vásárolt magának írógépet (nyilván barátja, Tóth Béla példája nyomán) – gépe ma is megvan. Mint dolgozószobája enteriőrjének része, több kiállításon is látható volt. Írógéphasználatáról azonban semmi közelebbit nem tudunk. A „hagyomány” szerint igazában nem is ő gépelt rajta, hanem fia, József. „Még hozzá úgy, hogy egy géppapír felét, a bal oldalát gépelték tele, ő meg a másik felére javított, beszúrt, átírt. Az Isten rabjai már biztosan így készült, a kézirat volt a kezembem.” (Kovács Gábor Zoltán közlése.) Gárdonyinak legkésőbb 1907/08-ban már volt gépe. Móricz Zsigmondnál ez a történet már jobban megfogható. A kutatás – Cséve Anna – tisztázta például, hogy az első nagy sikerein alig túljutott Móricz (ekkor még maga is újságíró) „1909 óta használt írógépet, a *Tragédia* c. novella első fogalmazványvariánsát már ezzel írta” (Cséve Anna e-mailje, 2011. okt. 2.). Első gépét – lánya szerint – 1910. március 19-én vette. „Ma is megvan, már meghatóan ódivatú szer-

szám, de akkor a legmodernebb kisgép volt, háromszáz koronába került, 1930-ig használta. Azóta mindent gépen írt.” (Móricz Virágot idézi: Az írógép rövid története.) S tudjuk, Móricz csakugyan haláláig írógépen dolgozó szerző maradt, később is – lesz még erről szó – nemcsak újabb s újabb írógépet használt el, de saját gépirói gyakorlatára is többször reflektált. Mintegy belülről is megélte, sőt tudatosította magában ennek az új médiumnak a lehetőségeit. Érdekes, hogy bár Kosztolányi ekkor még egyáltalán nem használt írógépet, de kevéssel Móricz médiumváltása után, 1909-ben már reflektált a gépirásra. *A Hétben*, *Írók iskolája* című cikkében egyebek közt így írt: „Más az írásod, ha tollat fogsz és más, ha ceruzát és ismét más, ha írógépen kopogsz. Egy magyar író-művész stílusa szemmel láthatóan megváltozott, mióta az írógéphez szegődött.” (Kosztolányi 1909: 619.) Hogy tényleg érzékelt-e stiláris változást, vagy csak saját írógéptől való tartózkodását próbálta igazolni, nem tudjuk. (Később maga is vásárolt gépet, de igazából megmaradt a toll mellett.) Figyelemre méltó, hogy bár soha sem volt újságíró, írógépet mégis Babits is az újságok miatt, pontosabban az újságok kéziratokhoz való „nagyvonalúsága” miatt vásárolt. (Sokszor nem küldték vissza egyetlen példányban létező, de nem közölt verseit.) Így ő maga is viszonylag korai írógéphasználó lett. Ahogy Kelevéz Ágnes (1998) írja róla: „A tízes évek közepétől új helyzet áll elő: Babits írógépet vásárol magának, így általában verseit már gépiratos formában adja le a nyomdának, és ilyen módszerrel sokszorozítja is őket. Természetesen a gépiratokon sokszor látnunk javítást, főleg az ékezetek tekintetében, de általában az már a vers tisztázata, melyet a gépbe ír, agyonfirkált és többször átgévelt költeményt nemigen találunk. A tízes évek közepétől tehát egészen világosan elválík egymástól a versek hevenyészett fogalmazványa és a leadásra szánt korrekt tisztázat (leggyakrabban gépirat).” (Kelevéz 1998: 60.)

Más természetű, de ugyancsak tanulságos adalék történetünkhöz a legsikeresebb, legnagyobb példányszámot elért bulvárlap, *Az Est* 1910-es indulása is. E nagy tudatossággal megtervezett, mindent a sikernek alárendelő lap indulásáról a neves sajtótörténész, Vásárhelyi Miklós a következőket látta fontosnak leszögezni: „Az Est szerkesztősége indulásakor az Athenaeum nyomda és kiadóvállalat palotájában kapott szállást, egy szűk kis helyiséget, amelyet Miklós Andor három írógéppel és három közvetlen telefonvonnallal szerelt föl. Abban az időben ez rendkívüli technikai felkészültségnek számított. Ugyancsak tekintélyesnek számított az akkori viszonyok között a szerkesztőség létszáma: tizenkét belső munkatárs. A lap terjedelme tizenhat oldal, ára két krajcár.” (Vásárhelyi 2002: 87.) *Az Est* történetéből az is tudható, e lap később is módszeresen élt a technika adta lehetőség-

gel, így az írógéphasználat előnyeivel is. *Az Est* igazgatójának, Sebestyén Arnoldnak munkatársai 1915-ben például összeállítottak egy albumot a cégről. Ez az album (OSZK Fol. Hung. 3484) nemcsak a szerkesztőket és az újságírókat, de a lapcsinálás valamennyi fázisának szereplőit (a főszerkesztőtől az ügynevezett „szolgákig”) is bemutatja, s így regisztrálja a cég gépirónőit is. Nevüket is, fényképüket is ismerjük. Így ismerjük Blumenthal Elza, Mayforth Annus, Bozsik Juliska, Vajda Andorné és Kmetty Ilonka nevét. Mindegyik külön írógépasztal előtt ült, előtte a gép, s ott vannak mellettük a diktálók is: Janovics Pál, Gillemóth Ferenc, Bródy Béla, Halász Lajos, Tarján Vilmos, Seres László. Munkáját csak Vajda Andorné végezte önmagában, ő valószínűleg már egy megírt szöveget vitt gépbe. Az ő jelenlétük is jelzi azonban, igazában még ekkor sem maguk az újságírók használták a gépet – ők többnyire csak diktáltak. (Amennyire megállapítható, főleg a vezércikkírók dolgoztak így, mondanójukat mindjárt gépbe diktálva.) Van is olyan fénykép, amely ezt a helyzetet – újságíró és gépirónőt egy munkafolyamat szereplőjeként megörökítve – dokumentálja. Mindenesetre ekkor az írógépasztal, az írógép s a mögötte ülő gépirókisasszony már a szerkesztőségi élet tartozéka volt. S ez nemcsak *Az Estre* volt jellemző. *A Pesti Napló*, amelynek tulajdonosa és főszerkesztője akkoriban Hatvany Lajos volt, egy 1918-as leírás szerint ugyancsak alkalmazott a szerkesztőségben gépirónőket. Mint a szerkesztőség viszonyait belülről ismerő Szini Gyula (1918: 118.) a szerkesztőséget bemutató cikkében megírta, a gépirónőeknek külön szobájuk volt, s egyéb teendőik mellett ők írták le a gépbe diktált vezércikkeket. Munkájuk nem lehetett könnyű, éjfélig is tartott. (Nyilvánvalóan az ügynevezett lapzártához igazodtak, az utolsó percekben is szükség lehetett rájuk.)

Nem érdektelen fejlemény, hogy a tízes évek második felében már a *Nyugat* szerkesztőségében is volt írógép. Havas Irén, aki a szerkesztők mellett látott el fontos bizalmi és adminisztratív feladatokat, a szerkesztők és a szerkesztőség nevében írt leveleit már írógéppel írta. (Ilyen levelei maradtak fenn például az Aradon rajztanárkodó jeles novellista, Réti Ödön hagyatékában.) Annak azonban nincs nyoma, hogy mondjuk Osvát vgy Fenyő géppel írta volna leveleit.

6 Nem lehet pontosan rekonstruálni, milyen lépésekben s milyen ütemben, de úgy látszik, a tízes évek második felében már erős kiadói és nyomdai igény mutatkozott a „jó”, a könnyen olvasható kéziratra, s ez azokat is szövegeik legépeltetésére készítette, akik maguk nem használtak írógépet. Ez a hivatásos gépirókat igénybe venni kényszerülő irodalmártípus szépen megfogható Tihanyi Lajos és

Tersánszky J. Jenő levelezésében. A katonáskodó Tersánszky kéziratának gépettetését ugyanis festőbarátja, Tihanyi intézte, s ő be-beszámolt az írónak a fejleményekről. A *Vizsontlátásra drága* című regény kéziratát, 1916 tavaszán például egy hölgyismerőseivel gépettette le. Az 1916. április 1-i levelében erről így számolt be: „A kéziratot egy bájos szép asszonynak adtam, aki szívességből legépel. Igaz hogy ez 10-12 napig tart, de voltam gépirodában 70-100 koronát kértek, és csak 6-7 napot nyertünk volna vele. Már írtam Stefan Kleinnek, kértem gondoskodjon valakiről aki felvihetné Bécsbe. Én nagyon bízom benne hogy a német kiadó kapni fog a könyvön. A magyart valószínűleg felviszem Singer és Wolfnerhez minden előzetes próbálkozás nélkül. Majd okul ő rajt ha nem veszi. Most így gondolom, talán gondolok mást.” (Majoros 2002: 80.) A regény gépelése el is készült, április 10-i levelében erről Tihanyi így számolt be. „Rajtam kívül eddig csak a gépíróhölgy olvasta a kéziratot. Az egyik úrinő hadiözvegy. Majd megírom a címét, fűz meg pár sorral. Addig is virágot és cukrot fogok venni a nevedben. Szívessége különben nem kötelez sem mire, mert egy barátomnak, aki a hivatalában valami akar vele kedveskedni. Egyszeri személyes érintkezésem után tapasztaltam azonban vonzalmát, irántad és az irodalom iránt.” (Majoros 2002: 81.) A gépírónő nevét és címét is megtudjuk, az április 21-i levélben erről ez olvasható: „A gépírónő címe: Lovag u. 13. Kálmán Arnoldné. Ha írsz pár köszönő sort nem baj, de felesleges. Egyéb meg éppen szükségtelen.” (Majoros 2002: 82.) Ebben a kis történetben szempontunkból több érdekes momentum is van. Az egyik kétségteljesen a „gépirodára” (leíróirodára) való utalás. Itt a tarifa is, az 5-6 napos határidő is beszédes. De legalább ennyire érdekes az is, hogy ügyviteli megfontolásokból ekkor már az egyéb irodák is olyan munkaeőket is alkalmaztak, akik professzionális szinten gépeltek. Mert a szívességgépelésnek a leíróirodainál hosszabb ideje nem a rosszabb munkából, hanem – nyilván – a hivatalos munkaidő utáni, esténkénti (?) munkából adódott. S végül az is fontos, hogy a kézirat legépettetése ekkor már egyszerre szolgálta a biztonságot (a kézirat esetleges elkallódására mint veszélyre Tihanyi külön is utal), valamint a regénnyel való „házalás” lehetőségének kitágulását. Az egyik gépiratot meg lehetett őrizni, egy másikat – német kiadás reményében – külföldi fordítóhoz lehetett eljuttatni, a harmadikkal pedig a potenciális magyar kiadókhoz lehetett fordulni. S egy további gépirat valószínűleg visszakért a katonáskodó szerzőhöz is. Minderre kézírásos másolással aligha kerülhetett volna sor, a kézzel való másolásra sem idő, sem kapacitás nem lett volna.

A szerzői kéziratok ilyen gépirásos megőrzésére valószínűleg számos más adat is föltárható lesz, ha erre figyelve olvassuk a dokumentumokat.

7 Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása (1918) s az arra következő nagy politikai kataklizma megtörte azt a fejlődést, amely a megelőző évtizedeket jellemezte. De – paradox módon – az 1919 utáni féloldalas, fölzárkóztató modernizáció, ha súlyos politikai „szövedményekkel” is, számos területen mégis a modernitás addigi eredményeinek kiterjedését, szélesebb körben való „szétszóródását” hozta. Többé-kevésbé általános lett sok minden, ami addig csak szórványszerűen létezett s nem hatotta át a társadalom életét. A jelek szerint ez az 1919 utáni negyedszázad tette szélesebb körűvé az írók írógéphasználatát, s az írógép egyre inkább az írói munka napi gyakorlatának részévé vált.

A *Nyugat* első nemzedékének „fiataljai”, akik életkoruk szerint 1919 után már az irodalmi középgeneráció tagjai lettek, s a magyar irodalom meghatározó alkotóinak számítottak, éppúgy itt említhetők, mint a náluk is fiatalabbak, a már a 20. században születettek. (Utóbbiak már az írógéphasználat világába integrálódtak, géphasználatuk már-már „természetes” volt.)

E vonatkozásban szimptomatikus az 1901-ben született Szabó Lőrinc írógéphez való viszonya. Ő már középiskolásként elsajátította a gyorsírást (s ami azal járt: a gépirást), s amikor az egyetemi katedrát kapó Babits Mihály hallgatójaként 1919-ben lejegyezte professzora előadásait, ezzel a gyorsírástudásával élt. Ő a Gabelsberg-féle módszerrel írt, s ennek elolvasása ma gondot okoz, mert ezt régóta fölváltotta egy másik módszer, de amikor lejegyzését megfejtették, kiderült, hogy nagyon pontosan, az élőbeszéd esetlegességeit is híven visszaadva, dolgozott (Kelevész-Sárdyné 1983). Érthető tehát, hogy amikor, elnyerve Babits bizalmát, egy ideig egy lakásban éltek, s Szabó Babits famulusa, sőt barátja lett, Babits írógépét is használta. Sőt, mint tőle magától tudható, verset is írt a kölcsön kapott gépen. *Vers és valóság* című, versei keletkezéstörténetét elbeszélő, könyv terjedelmű emlékezésében *Magány* című verséről például ezeket írta: „Első új verseim egyike, eredeti változatát egyenesen gépbe írtam Babits kis Erika írógépén. Aztán csak évtizedek múltán fordult elő, hogy nem kézzel írtam valami verset vagy versfordítást.” (Szabó 2001: 36–37.) S ha utóbb verset nem is, egyebet (cikket, kritikát, levelet) annál inkább írógéppel írt. Kabdebó Lóránt kutatásaiból tudható, hogy 1926-tól saját írógépe is volt. A gépet, amikor – ideiglenesen – meg kellett válnia *Az Est*től, a cég igazgatója, Sebestyén Arnold ajándékozta neki, fájdalomdíjként (Kabdebó 2011: 82–83.). Az ajándék gép érdekessége, hogy *kurzív* betűtű Yost írógép volt, „ez volt a Pandóra idők írógépe”. Ezen írt szövegeiből ismerünk is darabokat (vö. például: MTA Könyvtára kéziratár, Ms 4690/173, sőt egyes gépiratai hasonmásban is tanulmányozhatók: Kabdebó 2011: 49, 51, 52, 57, 65.). Ezekből kiderül,

Szabó írásmódjára egyaránt jellemző volt az azonnali javítás, amelyet magával a géppel végzett el, s az utólagos, kézírásos korrekció (kihúzás, beszúrás, aláhúzás stb.). A fontosnak bizonyult ajándéknak is szült gesztusa, amikor később *Fény* című versét – 1934-es debreceni *Válogatott verseinek* kötetében – Sebestyén Arnoldnak ajánlotta. Kurzív betűs gépét természetesen később, 1930 körül más, „konvencionálisabb” s praktikusabb saját gép váltotta föl, írói gyakorlatának pedig (egészen 1957-ben bekövetkezett) haláláig nélkülözhetetlen eszköze maradt az írógép.

Magának Babitsnak írógéphasználata is elmélyült, tudatosabb és reflektáltabb lett 1919 után. Valószínűleg azért, mert ha verset nem is, egyebet ő is írógéppel írt – így például eleve terjedelmes regényeit is (vö. például Illés 1970: 222–223.). Az írógép életének része, sőt megjelenítésének egyik attribútuma lett – ismerünk olyan képet, amely szabadban, füre heveredve, de írógéppel, sőt gépelés közben mutatja (W. Somogyi 1983, 69. t.). Az írógép 1926-ban már töprengésre, sőt elmélyült reflexiókra készítette. *Írógép előtt* címmel ismert, az első megjelenéskor még *Szimfónia az írógép előtt* című, nem túl hosszú, de fontos írása (Babits 1926) megkülönböztetett figyelmet érdemel. Az írógép használatában az alkotás lehetőségét, sőt az alkotás sajátos meghatározottságait fedezte föl. Mindjárt az indítása érdekes: „Most eleresztem ujjaimat az írógép billentyűin, és nézem, mit írnak? Szaladjatok, kis csikók, szaladjatok! Az alakatlan márványtömbben szobrok rejtőznek... a legszebb szobrok, minden szobor... csak ki kell fejteni. Így rejti magában az írógép billentyűzete is a legcsodálatosabb költeményeket – vigyázzatok, ti csodálatos ujjak, micso-da sorrendben ütitek le őket!” Ismeretes, a márványban rejlő szobor lehetőségét, amelyről a fölösleget csak le kell hántani, Michelangelo föllesmeréseként tartják számon, a márvány s a szobor viszonyának ez az írógépre és költeményre való analógiás átvitele tehát önmagában is rangos összevetés – megemeli az írógép alkotástörténeti státusát. De Babits itt nem áll meg. E teremtés felelősségét (s azzal egybekapcsolva, folyamatát) is megjeleníti e reflexióban. „Óh milyen nagy, különös, veszedelmes dolgok bújhatnak itt – mennyi felelősség van rajtatok, ti könnyelmű ujjak! Csak egy csekélyke sorrendkülönbség, és amit leírtok, tán egy megbotránkoztató trágár szó lesz... vagy talán az a szó... a tilos varázsszó, amely megadja a Lét Kulcsának rejtélyét.” Az írógép kapcsán tehát magáról az alkotásról, a művészi teremtésről beszél, s azt értelmezi. Nem véletlen tehát, hogy a gépelés szabadjára engedésében, önállósulásában, a modernizmus egyik, akkor új fejleményére talál analógiát. „Mi lenne, ha egyszer csakugyan egészen szabadon eresztenék benneteket?...” – kérdezi, s mindjárt meg is feleli: „Oh, bizonyos semmi – csak értelmetlenség, megza-

vart betűk futkosása, örült szavak Agramas-tábora... mert mik vagytok ti magatokra hagyva, vad, eleven ujjak? Ostoba ösztönök játéka, az emberi állat életének játéka, aki oly tehetetlen, ha kézenfogva nem vezeti a Világúrnek ama személytelen s géplábú lakosa: az Ész.” De ebben nem teljesen bizonyos, szembenéz azzal, hogy „talán, mint mondják manapság, akkor bölcs igazán [ti. az Ész], s ti se tehettek jobbat, elsza-badult ujjak, minthogy vaktában s ösztönötök szerint értelmetlen vagy trágár szokat vertek, vagy talán valami bolond indulatban megfojtjátok azt, akit szerettek?” A dilemmát nem zárja le egyértelmű állásfoglalással, csak kérdez, de a kérdések a létezés és az alkotás szimbólumává növelik föl az írógépet. „Mit rejtessz magadban, te szörnyű gépecske, ami nem esik az Észnek útjába? Talán a Legnagyobb, Legfélelmetesebbre, ami tebenned van, csak a Véletlen szörnyű mozdulata tapinthat rá?” A kérdés – lehetőségfölmérés – e pontján azonban megáll, s ahogy e szöveg elején, most itt is önmagát jeleníti meg. De immár önmagát a gépbe helyezve, a gépben fölismerve. Az azonosítás két lépésben történik. Előbb a körülötte lévő táj metaforizálódik: „köröttem a világ, alatt a város, félkörben mint egy óriási billentyűzet... azon pedig az Isten uja ír!” De „az ő ujját bizonyos nem az ész vezeti. Az ész a gépben van és nem az ujjakban: én s te a gépben vagyunk, s ti, kik ujjaknak véletek magotokat, csak billentyűk vagytok.” A valószínű és a metaforikus írógép itt egymásra másolódik, maga a megszólaló pedig az egyikben, a valószínűban, a billentyűket mozgató „ujj”, a másikban, a metaforikusban pedig „csak” a „billentyűzet”, amelyet mozgásba hoz valami nagyobb erő. „Az ész a gépben van.” Az írógép működésmódja tehát e reflexióban az emberi létezés nagy víziójává általánosul, amely egyszerre írja le a fizikai eszközt, a gépet, s magát a megérteni akart léte-zést. Talán mondani sem kell, egy ilyen gondolatmenet, bár metafizika előföltevései ősie, csak az írógép-használat tapasztalatainak birtokában születhetett meg.

Érdekes, hogy Babits írógépe utóbb maga is szimbolikus tárgy lett. A háborúban, már a költő halála után, bombatalálat érte, s ez a sérült és deformálódott gép – kiállításokon – a pusztulás egyik jelképévé vált (vö. Sára 1983: 402–404.).

Sok szempontból analóg fejlemények érhetők tetten Móricz Zsigmondnál is. Aligha véletlen, hogy Móricznál ugyancsak az egyre nagyobb rutin és a megszerzett tapasztalatok reflektálása érhető tetten. Sőt ő, aki prózaíróként is, újságba dolgozó riport- és cikk-íróként is rengeteget írt, s impulzív írásmódja sem kímélte munkaeszközét, tudjuk, több írógépet is „elhasznált”. Lánya, Virág szerint „[g]yorsabban tudott gépelni, mint akárki, de oly erősen verte a billentyűket, hogy csak a legerősebb szerkezet bírta ki az indulatát. Nekem vett egyszer egy kis hordozható Coronát, de

ha ő irt rajta, mindig javítóba kellett adni utána. Egyszerűen szétverte a könnyű gépeket.” (Móricz Virágot idézi: Az írógép rövid története.) Így 1925 őszén például vennie kellett egy hordozható „Portable” gépet, de – jellemző módon – a régi sem volt szíve kidobni, sőt egy idő után vissza is tért a régihez (Rádics szerk. 1985: 75.). Majd, pár évvel később, nagyobb beruházásra is kényszerült. Az 1927 októbere és 1928 októbere közötti évből például 7 darab számla, nyugta és számlakivonat is fennmaradt a bécsi The Rex Co. cég vezérképvisletétől egy Corona írógép vásárlása kapcsán (PIM kéziratár, M. 100/5382.). Levelei és kézíratai pedig igen nagy számban gépiratok – Móricz szeretett gépen írni, s tudott is. Állítólag csak két ujjal gépelt, de nagyon gyorsan, hatékonyan, a maga nemében tehát igazi profi volt. A *Boldog embert* például, mint Nagy Endre (1935) beszámol róla, „kora hajnaltól” „késő éjszakáig”, intenzíven gépelve írta – ez a teljesítmény egy hivatásos gépírótól is komoly teljesítmény lett volna. Alkalmilag az írógéphez való viszonyáról is vallott. 1926. február 6-án, Magoss Olga-nak írt levelében ezeket olvashatjuk: „Nem szerettem s nem bírtam megfogni a tollat, tintába mártani és írni vele. Ma is, ha kézzel írok, mindig úgy érzem, mintha frakkban vagyok; nem elemem. Produkálni akarok. Túl komoly, vagy túltartozkodó, vagy túlcifrázom. Erővel kell rákényszeríteni magam az egyszerűsége. A gép az más. Mihelyt megtanultam gépen írni, mindjárt nagyon szerettem. Nem tudnám megmondani, mi ez. Mintha zongorázik a művész, ellentétben a füttyörészéssel.” (Rádics szerk. 1985: 75.) Évekkel később nála is elmélyült ez az önreflexió. Naplója 1929. január 29-i bejegyzése így vall erről: „1/2 5 – Délelőtt a Szépasszonyok, I. felvonását kezdtem gépen írni. A gép nálam egy véglegesítő szerszám. Úgy dolgozik az agyam, mintha valóban komoly felelősség volna felettem, ha már ott tartok, hogy gépbe írom az anyagot. Egyáltalán mindig kell valami külsőség, hogy érezzem a fontosságát az írásnak. Már gyermekkoromban papír-szerelem volt bennem. II. gimnazista koromban egyszer valami 15 féle papírt vettem a legszebb minőségeket. Ma is diósgyőrin írok legszívesebben. Szeretem a papíron beosztani a formákat. Címet elrendezni, aláhúzni, megadni a módját, mint a tügyi bíró a herélésnek. Megdöglött közben a csikó, de ő kiadta a parancsot, hogy azért adják meg a módját. // Sose tudtam papírszalvétákon írni. Bródy Sándor számológéculákon írt, egy marékka odaadott: »Itt egy felvonás.« – // Régebben feketébe is öltöztem, kemény inggel, a legkényelmetlenebbül, sőt frakkba, hogy írás-hangulatom legyen, holott ha nem dolgozom, napokig el vagyok hálóingben. Most is mindig megborotválkozom, s bizonyos rendet teremtek magamban, ha írni akarok. De mindennek teje az írógép: abszolút.” (E szöveget Cséve Anna szí-

vességéből ismerem.) Ezek a valloások nem elméleti reflexiók, inkább csak tapasztalatai alkalmi és szubjektív rögzítései, de beleilágítanak alkotói műhelyébe, s megmutatják írógépre való ráutaltságát. Nála, úgy látszik, a szövegtermelés napi praxisa is, az alkotás rejtettebb, finom mechanizmusai is az írógép használatának előnyeit mutatják.

Ebben az időben már Kosztolányi írógéphez való viszonya is megváltozott – 1924-ben maga is írógép-tulajdonos lett (KDlev 502.). Ez azonban, talán nem is véletlenül, nála csak félfordulat volt. Mint gyakorló újságíró, aki – egyebek közt – vezércikkeket is írt, már régóta találkozott az írógéppel, de sokáig, legalább a gépvásárlásig, bizonyosan nem ő maga gépelte írásait, hanem diktálta. Így lehetett ez már a *Világnál*, 1917 és ’19 közt a *Pesti Naplónál*, majd 1919 őszétől az *Új Nemzedéknél* is. Haza, Szabadkára küldött tárcacikkeket vagy hosszabb prózai műveit, mint például a Néró-regényt pedig leíróirodai gépírónöknek diktálta le. Sokat diktált Szegő Jucinak (Németh Andor későbbi feleségének), aki „megrendelésre” házhoz is ment. Kosztolányi ott, a Tábor utcai ház dolgozószobájában – hol jegyzetéből, hol megírt szöveg alapján – diktálta gépbe sok művét. Alighanem ezeknek a közös munkáknak a visszfénye a *Gépírókisasszony* című verse, amely 1924 végén jelent meg a *Nyugatban*. Az első szakaszt itt is érdemes idézni: „Ülsz. / Figyeled azt, amit hallasz és a szavam / villámként cikázik át gyors agyadon / s rendd tömörítve, / ragyogva szikráz ki ujjad hegyén, / amint vered egyre ezt a zaka-
toló, ezt az ördögi-keserves / acélzongorát” (Kosztolányi 1924). Amikor 1924-ben saját gépet vett, erre maga is utalt: „kiadásom kifizetődik, nem kell többé diktálnom a gépírókisasszonynak, ami ma meglehetősen költséges és fáradságos, mert íveiket mindig át kell nézmem” (KDlev 503.). Sőt (amire nem utal, de regénykéziratai kétségtelenné teszik) a sok és hosszú javítás és átírás után sokszor újra is kellett gépelni a kézírással agyonjavítottat s így nehezen olvashatóvá tett szöveget. Az írógépvásárlással ezt a gyakorlatot akarta megváltoztatni, lerövidíteni. Apjához írott 1924. október 16-i levelét már saját gépén írta – s menet közben mindjárt reflektált is erre: „Kedves Apám, saját írógépemen írom ezt a levelet, ez az első kínos-nehéz gyakorlatom. Mint az elemi iskolás, keresem a betűket, izzadok, vergődök, végigélem mindazt, ami rég elmúlt. Föltettem azonban, hogy szakítani fogok a lassú, költséges kézírással. Gépemet egyéves részletfizetésre vettem eléggé előnyös feltételek mellett, négymillió koronáért.” (KDlev 502.) A gépírással alkotói reményei is voltak: „Repülni akarok úgy, ahogy a gondolatom száll.” (KDlev 503.) Elképzelései azonban csak részben realizálódtak. Használta ugyan írógépét levélírássra, erre-arra, de a jelek szerint a gép soha sem vált „természetes”, automatikusan működő

eszközévé. Változatlanul igénybe vett hivatásos gépíró-nőt – legalábbis nagyobb művei a jelek szerint továbbra is külső segítséggel nyerték el végső formájukat. E vonatkozásban beszédes tény, hogy amikor 1935-ben a *Színházi Élet* fölterítette a körkérdést: „Hogyan képzelek el magukat a költők ércebeöntve, vagy márványba faragva?” – Kosztolányi így válaszolt: „Egész életemben szakadatlanul így képzeltem el: én fenn állok a talpazon és diktálok hű munkatársamnak, Szegő Jucinak, aki lenn, mint mellékalak, az írógépen gépel.” (Körkérdés 1935: 13.)

Írógéppel kapcsolatos tapasztalatai azonban eleendőek voltak arra, hogy élete vége felé, 1936-ban már-már elméleti igénytel reflektálhasson az írógép kommunikációtechnológiai fordulatra hozó szerepére. A *megvadult írógép* című, a maga nemében mesteri cikke érdekes és fontos tapasztalatokat rögzít, s figyelemre méltó, hogy nézőpontja változatlanul a kézzel íróé. Szempontja azonban igen termékeny: „Tanulmányt lehetne írni arról, hogy befolyásolják az írószerszámok az írás művészetét” – írta mindjárt fölütésként, majd számba vette a hagyományos írásgyakorlatokat. „Mennyi áhítat, betűtisztelet volt hajdan a lúdtollban, melyet az író maga választott, metszett, gömbölyített és hegyezett ki kezéhez, egyéni hajlamához és szeszélyéhez, hogy egészen belefeledkeztek az írás mámoros tárgyszeretetébe. Azok a művészi hurkok és kacskaringók, melyeket a lúdtoll rajzolt, megérzik a mondat szövésén, a jelzők választékos építményén, még a rímeken is, melyeket babráló kedvtelés rakosgatott össze.” Aztán jött az acéltoll, majd a töltőtoll, mindegyik könnyebbé tette az írást. Az írónak már „nem kellett megitatnia tollát, nem kellett vesződni szerzősága fogyatékoságával, kikapcsoltak minden akadályt, mely elterelte figyelmét a lényegről, de az írás csodálatosképp egyre hanyagabbá és lomposabbá vált, mintha arra volna szüksége, hogy éppen a kicsinyes gátlásoktól s az apró-cseprő műszaki zökkenőktől kapjon fényt és erőt.” Okfejtése eddig, érdemes felfigyelni rá, hasonlatos Móricz írásalakító „gátlás-elméletéhez” – mindketten, Móricz is, Kosztolányi is az önkifejezést nehezítő föltételekben előnyt láttak. Az írógéphez való viszonyuk azonban merően más. Míg Móriczot segíti az írógép, Kosztolányi veszélyt – bomlást – lát benne. Ahogy írja: „Végül az írógép köszöntött ránk ördögi zajával, villámgyors beidegzésével, elröppenő íveivel és másolópapírjaival, s vele együtt a műkedvelők borzalmas korszaka, amikor már senkinek se volt mondanivalója, de ezt sietve mondta el s lehetőleg bőbeszédűen tíz-tizenöt kötetes regényekben, kiadásán, a semmit is fölígítva. Az írógép megvadult, s magától kezdett írni.” Ez az okfejtés, ma is azt kell mondanunk, nagyon eredeti, invenciózus, s valóságos és lényeges problémákat vet föl. Mély tapasztalat fejeződik ki benne. De kérdés, minek a tapasztalata jelenik

itt meg? A kor viszonyainak mélyebb meghatározottságaié vagy tényleg „csupán” az írástechnikáé? Nagy valószínűséggel állítható, hogy itt elsősorban bizonyos kortendenciák (itt nem részletezhető) megnyilvánulásairól, a tökelogikához való szükségszerű alkalmazkodásról van szó, s a „technikai” probléma másodlagos. De Kosztolányit, ellentétben az írógépet is „metafizikusan” értelmező Babitscsal, a fejlemények technikai, pragmatikai szempontból érdekelték. „Érdekeltése” szűkebb, mint a Babitsé, de körülhatárolhatóbb, megfoghatóbb, közvetlenül megfigyelhető. Ami Babitsnál metafizika, az Kosztolányinál technika (persze ezt, jó ösztönnel, némileg mindjárt mitologizálta is). Nem véletlen, hogy regisztrálja a „megvadult írógép” némely közvetlenül megfogható következményét is. „Mindennek megvan a nyoma írásmodorunkon, sőt helyesírásunkon is. Évek óta figyelem, hogyan terem az írógép új helyesírást. Ezeket a szócsoportokat: úgylátszik, *maéjszaka, tegnapeste, jónapot, jóéjszakát* önkényesen és következetesen egybeírja, egyre-másra alkotja és honosítja meg nyomtatásban is a hosszú és éktelen szószörnyeket, mintha nem volnának amúgy is elég hosszú szavaink.” A megfigyelés pontos, de jellemzően azé az íróé, aki maga nem használja a gépet, csak eredményeivel szembeesül: „Nekünk, akik még mindig kézzel körmölünk, fáradságos egybeírni a szavakat. A gépírónak viszont kényelmesebb, mert egy billentést takarít meg vele.” A cikk zárata, a konzekvenciák levonása viszont sajátos kettősséget mutat: „Vigyázzunk a megvadult írógépre, különben érzéseink és gondolataink zenéje nemsokára oly lelketlen kattogássá válik, mint a gépzongora lármája.” A figyelmeztetés elevenre tapint, de aligha hihető, hogy csupán eszközhasználati, „technikai” probléma állna mögötte.

A *megvadult írógép* egyszerre mutatja Kosztolányi korlátait, s igen kifinomult problémaérzékenységét. Önmagában is jelentős teljesítmény. Ez sem születetett volna azonban meg az írógéphasználattal való szembesülés nélkül.

8 Érdekes, de alighanem természetes, hogy amíg Kosztolányi viszonya az írógéphasználathoz ambivalens, a nála fiatalabb József Attiláé jóval egyértelműbb, gyakorlatiasabb.

József Attila, aki 1905-ben született, tehát már a magyarországi írógéphasználók harmadik nemzedékéhez tartozott, szinte a családon belül szembesült az írógéppel. Nővére, Jolán ugyanis, ferencvárosi lányként egyféle Pigmalion-karriert futott be, amikor irodai gépíróból egy ügyvéd felesége lett. S ez az (öntudatlanul is adódó) minta annál inkább befolyásolhatta tájékozódását, mert a költészet, mint lehetőség, hamar, már gyerekként fölébredt benne, a vers-

íráshoz pedig „jól jött” a szövegek írógéppel való rögzítése. Így, meglehetősen hányatott sorsa és mindvégig szűkösségekben zajló élete dacára, ő maga is hamar, már makói gimnazista korában elsajátította a gyors- és gépirás alapjait. Sőt, versei fennmaradt gépirataiból tudjuk, 1922/23-ban verseit már mentora, Espersit János ügyvéd írógépén ő maga gépelte le (ÖV 1: 497–498. vö. még: 110, 113, 115, stb.). Saját gépe persze nem volt, és a gépvásárlásnak sorsa sem kedvezett, de gyámja, az ügyvéd Makai Ödön írógépét olykor használta, gépirás-tudása megmaradt. S amikor módja volt rá, géppel írt. 1926-ban például, a hatvani Hatvany-kastélyban vendégeskedve két levelét is írógéppel írta (Espersit Jánosnak, aug. 10., Jolánnak, aug. 10. és 15. közt), majd, már Pestről (augusztus végén Jolánnak) ismét (vö. Jalev. 633.). Utóbbi levele Makai nyomtatott levélpapírjának verzőján olvasható, s – a jelek szerint – a használt gép is a Makaié volt. Olykor, pénzért, Makainál másolási munkákat is vállalt. Ilyen jellegű munkája a Vágó Mártával folytatott levelezésében meg is fogható. Márta 1928. július 20-án egyebek közt erre is kitért: „De az rémes hogy fel akarod adni a tanulást, tedd le a vizsgádat, nagyon kérelek! Verának [ti. Polányi Verának], aki kérdezte (csak úgy en passant beszélünk róla) hogy sokat tanulsz-e, mondtam, hogy most elvállaltál egy gépirási munkát és így nem igen fogsz a tanuláshoz jutni, mire ő igazán nagyon kedvesen és természetesen azt mondta, hogy ő ezt nagy örömmel megcsinálja Neked” (Jalev 227.). Ezt a segítséget azonban József Attila valószínűleg nem fogadta el (egyféle alamizsnát láthatott benne), július 26-án legalábbis ezt írta: „Eddig még levelet írni sem volt kedvem, egész héten gépeltem reggeltől estig és kerestem is húsz pengőt.” (Jalev 231.) Pedig, még 23-án írt, de értelemszerűen csak később megkapott levelében Márta újra intette: „Tulajdonképpen be kellene járnod a Nemzeti Múzeum és a francia szeminárium könyvtárába és nem gépeléssel tölteni az időt.” (Jalev 232.) S Márta még szeptember 9-én is arról érdeklődött: „Még mindig annyi munkát ad b. gyámod?, csak már látnálak felszabadulni kegyes védősármái alól!” (Jalev 243.) De szeptember 16-án József Attila még mindig gépirói munkájáról tudósította szerelmét: „éjjeli egy az óra, vasárnap este, örült boldog vagyok, még egy ügyvédi beadványt kell le gépelnem, most kaptam meg a leveled” (Jalev 253.).

De József Attila Makai írógépén nemcsak bér munkát végzett, saját magának is dolgozott. Mint a textológiai elemzés kimutatta, verseit, töredékesen fennmaradt elméleti alapvetését (amelyet egykor esztétikai töredékeként, újabban művészetbölcseletként, a műalkotás metafizikájaként tart számon a kutatás), sőt némelyik levelét is ezen a gépen írta. Ezekről a gépiratokról, Tverdota Györgynek adott szakvéleményében Stoll Béla ezt írta: „A költő 1927–1928-ban, Ma-

kai Ödönnél laktában számos versét írta le ezzel a géppel. Makaiék Hódmezővásárhelyre költözése, vagyis 1928 decembere után nem használta a költő. Ezt valamivel pontosabbá lehet tenni: föltehető, hogy már 1928 novembere után nem ezzel a géppel írt, mert 1928. november 5-én ezt írja Vágó Mártának: »Írógéped nálam van és hasznos szolgálatot teljesít.« [...] Ezzel a Makai Ödön-féle írógéppel van leírva az ÖM III. kötetének 247–251. lapjain levő (5)-tel jelölt szöveg: *A kompozícióról.*” (JATC I/2. köt: 29.) Bár Stoll és Tverdota figyelme a művészetbölcselet időrendjének megállapítására irányult, szempontunkból a gépváltás is fontos. Makai és Jolán házasságának válsága ugyanis elzárta a költőt Makai írógépétől, ám – mint a Mártának írott, Stolltól idézett levél tanúsítja – ekkor már szüksége volt gépre. Ezért vette, ideiglenesen, kölcsönbe Márta Budapesten maradt gépét. (Hogy mit írt rajta, nem tudjuk, de valószínű, hogy a művészetbölcselet írását is ezen folytatta.)

Mindenesetre 1929 márciusában (4-e előtt), a Magyar Külkereskedelmi Intézethez beadott álláskérelmében kijelenthette: „Jó gyorsíró és jó gépiró vagyok” (Varga 2005: 121.), s talán nem véletlen, hogy maga a kérelem is, mint a hasonmásból kiderül, írógépen van írva.

A Magyar Külkereskedelmi Intézettől megválva pedig 1929 decemberében saját írógép vásárlására is elszánta magát. Hagyatékában, 1929. december 16-i dátummal, fennmaradt a Remington Írógép Részvénytársaság számlája (Varga 2005: 131.), amelyből kiderül: „1 drb gyárilag új V 176040 gy. sz. eredeti REMINGTON PORTABLE írógép”-et vásárolt, 400 pengőért. (A vásárláskor készpénzben 100 pengőt fizetett, s ekkor azt is rögzítették: „a hátralékos összeg 1930 február 1-én kezdődő P. 77. – egyenlő havi részletben fizetendő”. Ezzel – saját szavaival élve – megszerezte legfontosabb „munkaeszközét”, amelyhez azután élete végéig ragaszkodott, s amelyen művei sorát gépelte.

József Attila – ezt érdemes leszögezni – verset nem írt írógépen, csak a már megírtakat tisztázta le gépirással. Minden mást azonban igen – még fordított (kivonatolt) és jegyzetelt is géppel. (Vö. az úgynevezett „Sulyok Miklós-féle” gépiratokkal.) Elmondható, kezéhez állt a gép. Írásgyakorlata azonban egyértelművé teszi, a kézírást ő sem mellőzhette, s alkotás-lélektanilag fontos mozzanat, hogy a számára legfontosabb szövegtípus, a vers mindig kézírással született meg. Versírás közben, úgy látszik, zavarta volna a közbeiktató mechanika, a legkönnyebben használható médium számára is a toll maradt. Írógépe azonban nemcsak alkotómunkájában kapott szerepet, de – olykor – egyéb természetű kenyérkereső munkájának is szerszáma lett. Amikor például egyik versében (ÖV 2: 134.) arról írt, hogy a költő „másolás után lohol”,

minden jel szerint saját – kényszerű – gyakorlatát vetítette ki s foglalta bele költeményébe.

Ez is magyarázza, hogy igen rosszul érintette, amikor írógépét is zálogba kellett adnia. Az 1933. év, sok ok miatt, nehéz éve volt, s akkor írógépe is veszélybe került. E tény az a kérvény is dokumentálja, amelyet 1933. október 9-én Hómann Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írt. Ekkor segélykérésének két legfontosabb oka közül az egyik az írógép: „Tisztelettel kérem, hogy részemre P 150. – Egyszázötven pengő segélyt kiutalni kegyeskedjék, hogy új lakásomba beköltözhessem és zálogkölcsonnel megterhelt munkaeszközömet, írógépemet, az árverezés elől megmenthessem.” (JALEV 396.) S hogy a gép is, a gépírás is milyen fontos szerepet töltött be életében, mutatja, hogy 1937 februárjában, a nevezetes *Curriculum vitae*-ben az egyik dolog, amit aktuális relációban közölni akart magáról leendő munkaadójával, gépírni tudása: „Szerkesztője vagyok a SZÉP SZÓ c. irodalmi kritikai lapnak. Magyar anyanyelvemen kívül írok és olvasok franciául és németül, levelezek magyarul és franciául, perfekt gépíró vagyok. Tudtam gyorsírní is, – egy havi gyakorlattal ezt a tudásomat fölfrissíthetem. Értek a sajtó nyomdatechnikájához, tudok szabatosan fogalmazni. Becsületesnek tartom magam, azt hiszem, hogy fölfogásom gyors és hogy munkában szívós vagyok.” (Varga 2005: 246.)

Szimptomatikus, hogy a munkakereső nagy költő éppen így (s nem költészete minőségével) jellemezte magát.

9 Az eddigi rekonstrukció legnagyobb gyöngéje, el kell ismerni, alighanem az, hogy homályban marad e folyamat mennyiségi dimenziója, a szórványos adatok önmagukban nem kvantifikálják a folyamatot. Ez, sajnos, nem véletlen, s nem is csak a szerző egyéni mulasztása. Bár a mennyiségi dimenzió bemutatására nagyon is szükség lenne, ma erre – reméljük, hogy csak egyelőre – nincs mód. Az ehhez szükséges adatsorok hiányoznak vagy rejtőzködnek. S ha mégis megkíséreljük az írógéphasználat elterjedtségét valamiképpen jellemezni, akkor – jobb híján – csak az egyedi adatok illusztratív sorolgatásával élhetünk. Ez a módszer pedig legföljebb csak a változatosság s a lehetséges használók körének valamiféle hozzávetőleges érzékeltetésére elegendő.

De néhány, illusztrációként beszédes adatot így is érdemes megemlíteni. Valamiféle összkép ezekből is fölsejlik.

Az egyik ilyen, önmagán túlmutató adalék a leíróirodák léte. Láttuk, a „másolás” és „többszörözés” bér munkaként való vállalása szinte kezdetektől jelen volt a piacon. Ez az 1920-as, 30-as évekre nemcsak megszokottá vált, de irodalmi jelentősége is megnőtt. Az

írógép hiánya, alkalmazásának idő- és munkaigényesége, valamint a kiadói és nyomdai igények egyre általánosabbá válása azokat az írókat is rákényszerítette a bér munka igénybe vételére, akik egyébként változatlanul kézzel írtak. A legnagyobb hírre az efféle irodák közül a budapesti, Jókai téri úgynevezett Szegő-iroda jutott. (A két Szegő-lány egyike, Juci, utóbb Németh Andor felesége lett, kuncsaftjai közül pedig többen a magyar irodalom jelesei.) Szegő Juci, láttuk, e szerepében Kosztolányi virtuális szobrának mellékalakja lett – legalábbis Kosztolányi képzeletében. Irodájáról azonban maga a tulajdonos is beszélt később, s ezt érdemes idézni is. József Attilával való megismerkedéséről írja: „Ezerkilencszázhuszonhétben, a *Medáliák* korában ismertem meg [...]. Akkoriban az Abbazia, a Japán s főleg a Szegő-iroda volt a világunk. Nem volt az iroda, csak klienseink – nagyobbbrészt írók – csúfolták annak. Engem mint fővárosi tanítónőt bé-listára tettek. Sok mindennel megpróbálkoztam, s végül is az írógépénél kötöttem ki. Húgommal együtt elkezdtünk dolgozni. Az »iroda« Jókai téri lakásunknak kis udvari szobája volt. Később vettünk részletre egy sokszorosító gépet is, s ha havonta egy-két »nagy sokszorosítás« akadt, jutott házbérre, telefonra, feketekávára, cigarettára, szóval a legszükségesebbre. A többi: mit eszünk, hogyan öltözködünk, másodrendű fontosságú volt.” (Emlékkönyv 220.) Az ügyfélkör többnyire írókból tevődött ki, Déry Tibor, Németh Andor, Nagy Lajos, Zelk Zoltán és mások fordultak itt meg – s vendégként (tehát nem megrendelőként) József Attila is. Az egészet kedélyes, patriarchális légkör vette körül. Az irodának, ahogy Szegő Juci maga vallotta meg, „nem volt üzleti jellege. Tudtuk, hogy diktálóinknak éppúgy szükségletük a munkájukat előmozdító környezet, mint az, hogy gyorsan és precízen gépeljünk. Ha valamelyik fáradt volt, bemehetett a másik szobába pihenni, kapott feketét, kiment a konyhába megnézni, mi készül, s ha gusztusa volt rá, ottmaradt ebédre, vagy kivett a lábasból egy jó darab húst és jóízűen megette tízórára.” (Emlékkönyv 220.) Ebből a munkából úgy-ahogy meg lehetett élni, de nagy nyereséget nem hozott. A többi hasonló közül alighanem csak „irodalombarát” légköre, informális találkozóhely jellege emelte ki. De már csak ez a szerepe is érdemes teszi a kiemelésre.

Jellemzőnek kell tartanunk azt is, hogy a húszas években a könyvkiadók hivatalos levelezése, ügyintézése is írógép segítségével bonyolódott. Egyetlen példa, a Génusz, amely legföljebb közepes kiadónak számított, 1924-ben már így levelezett József Attilával is (ld. pl. JALEV 623.). A cég önmegjelenítéséhez ekkor már éppúgy hozzátartozott a gépírás, mint – mondjuk – a cégjelzéses, előnyomtatott levélpapír. S a hivatalos ügyintézés térhódításának részeként, ekkor már egyre inkább elterjedt az írógéphasználat vidéki kul-

turális intézményekben is. A szegedi Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum például a húszas évek vége felé már külön „kezelőnőt” alkalmazott, aki az „igazgató úr”, azaz Móra Ferenc hivatalos leveleit legépelt (s persze, félhivatalosan, cikkeit s egyéb írásait is). Wirth Ilona „gépírókisasszony” (később, asszonynevé: Skultéty Istvánné) természetesen nem csak gépelt, „szükség esetén a könyvtárban is segít a címtározási és leltározási munkában” (Péter szerk. 1984: 351.). De szerepe már stabilnak volt tekinthető: 1927-től 1935-ig, majd 1940-től 1946-ig szerepelt a munkatársak közt (vö. Péter szerk. 1984: 420.) S a gépiratban fennmaradt Móra-írások zöme az ő írógépéből került ki. (Sajnos, nem teljesen egyértelmű, másolt-e vagy/és diktálás után gépelt. Valószínű, hogy többnyire kézírásból dolgozott, azaz „másolt”, jellegzetes tévesztései legalábbis erre vallanak.) Ha valaki vállalná a szegedi „kultúrpalotához” hasonló vidéki intézmények ilyen szempontú fölmérését, valószínűleg más hol is hasonló helyzetről számolhatna be.

Sőt, az írógéphasználat jelen volt külföldön is. A bécsi magyar emigráció a húszas évek első felében nemcsak magyar nyelvű újságokat, könyveket, folyóiratokat adott ki (amelyekhez magyar vagy magyarul is tudó nyomdászok is kellettek, akik kiszédték, korrigálták stb. a szövegeket), de az újságírás napi munkájában a magyar gépírók is fölbukkantak. Jászi Oszkár naplójából tudjuk, hogy a *Bécsi Magyar Újságban* publikált politikai cikkeit a szerkesztőségben diktálta gépbe (Jászi 2001: 187, 220, 226, 295, 300, 337.). Az egyik esetben (Jászi 2011: 337) még azt is tudjuk, hogy a gépíró egy bizonyos Schwarz kisasszony volt. S ez a bécsi magyar írógéphasználat a politikától távolabbi kulturális területeken is élt. Ignotus Hugó, aki 1925-ben lefordította (s a *Nyugatban* közzétette) Freud nevezetes önéletrajzát, maga vallotta meg, hogy e fordítást gépbe diktálta – természetesen Bécsben, ahol akkoriban ő is élt. („Ez hát megvolna – de a fordítónak, mikor abbahagyja a gépbe mondást, hogy fogja az íróceruzát, előbb, sajnos, a maga munkájáról kell egy szót mondania.” [Ignotus 2010: 49.]) S egyik, önéletrajzi elemekben gazdag írásában, *Irodalom – vagy: a kis fiú és a kis öreg*, arról is értesülünk, hogy munkája során egyébként is kapcsolatba került az írógéppel. A részlet, amelyet idéznünk kell, novellisztikus, de nagyon élethű. A barátját a bécsi szerkesztőségben fölkereső szerzőt ugyanis a portáznál levél várta, „melyben – mondja az egyes szám első személyű narrátor – barátom kér, ne haragudjam, de valami számár konferencia még egy órára lefoglalja. Fél hét helyett csak fél nyolcra lehet itt, menjek fel szobájába, asztalán van konyak, cigaretta, találok olvasnivalót s ha ez óra alatt végre meg akarnám írni összes műveimet, mellette van az írógép.” (Ignotus 2010: 37.) Azaz, ekkor már Bécsben egy magyar új-

ságíró eszközkészletébe beletartozott az írógép is. (Ignotus, persze, sejtetően a *Volkszeitung* szerkesztőségében is megmaradt a diktálásnál. Ott azonban már nemetül kellett diktálnia.)

De ebben az időben már a szerkesztőségek idehaza is teljességgel összekapcsolódtak az írógéppel. Az *Est* hajdani példája általánossá vált. Amikor például irodáját Szegő Juci föladta, jellemző módon az egyik szerkesztőségben talált magának munkát. S emlékezésének az az epizódja, amelyben arról számolt be, hogyan értesült József Attila haláláról, jól jellemzi az írógépnek a szerkesztőségeken belüli szerepét – bár ő csak az *Esti Kurír*ról beszélt. A halálhírt (1937) ugyanis neki kellett volna írógépen rögzíteni, kézírattá alakítania: „December negyedikén, az *Esti Kurír* szerkesztőségében, a négy kis írógépelő bokszt egyikében ültem a telefon mellett, írógépem előtt. A szerkesztőségben még álmos csönd volt. Egyszerre halkan berregni kezdett a telefon. // – A négyesen kapcsolom a rendőrséget! – hallottam az egyik szerkesztő hangját a telefonban. // Lenyomtam a 4-es kapcsológombot, unottam fülemre illesztettem a kettős fejhallgatót. Még a reggeli lapokat se tudja az ember nyugodtan átnézni, zsörtölődtem magamban. // – Készen vagyok. Mehetünk – szóltam bele az asztalon kis favályúban fekvő beszélőbe. // – Megdőbbentő tragédia játszódott le tegnap este – hallom és kopogom unottan a rendőri riportok sablonos első mondatát. – József Attila, a háború utáni magyar irodalmi nemzedék nagy lírikusa, vonat elé vetette magát és meghalt. Harminckét éves volt... // Ennyit tudtam legépelni, ennyire telt erőmből és lélekjelenléteimből. Úgy mozogtak az ujjaim tovább, mint ahogy a csirke szalad még egy darabig, amikor már elvágta a torkát. Aztán egész testemben remegni kezdtem, képtelen voltam még szólni is. Valaki átkapcsolta a telefont, más »vette gépbe« a rendőri riportot.” (Emlékkönyv 226–227.) A telefonon érkező hírek, tudósítások ilyen gépírással rögzítése a napi gyakorlat része volt, enélkül már elképzelhetetlen volt egy nagyobb lap működése.

A fiatal, rendszeresen cikkeket író „esszéíró-nemzedék”, Halász Gábor, Szerb Antal és társaik gyakorlatában pedig értelemszerűen hamar általános lett az írógéphasználat. Nekik az írógép, akárcsak József Attilának, már „természetes” munkaeszköz volt, amelyet életvitelszerűen használtak. De azért jellemző, amit egyik levelében (1938. jan. 18.) az első írógépével ismerkedő Halász Gábor írt: „Bocsáss meg, hogy gépen írom a levelemet, de most szereztem meg életemben az elsőt, és még a mézeshetek mámorával birtokolom. (Annyiban is hasonlatosan a mézeshetekhez, hogy a technika jobban lefoglal, mint az élvezet.)” (Gál 1973: 248.) Ám az is szimptomatikus már, amit az *Egy polgár vallomásai* III. kötetén dolgozó Márai Sándor a saját munkamódszeréről elárult. Ő, szigorú

napirend szerint dolgozott, az aktuális művét budai otthonában írta, délelőtt, izolálva magát a figyelem-elvonó külvilágtól – s munkájában az írógépnak már megkerülhetetlen szerepe volt. Munkamódszerét így mutatta be: „Néhány sort írtam mindössze, kézírás-sal, s aztán gyorsan legépeltem azt, amit írtam – másolás közben már javítottam is a szövegen. Ez a munkamódszer napjában mindössze egy kéziratoldallal vitte előbbre a könyvet vagy színdarabot, amelyen éppen dolgoztam. Harminc-harmincöt sor, soha sem írtam többet egyfolytában; néha mondat közepén abbahagytam a kéziratot, s aztán másnap ugyanazzal a lélegzetvétellel folytattam. Ez a munkamódszer legjobban megfelelt idegrendszeremnek. Igaz, hogy ebben aztán következetes voltam; a napi feladatot, ezt az egyetlen kéziratoldalt mindig megírtam. [...] Tulajdonképpen csak ezt véltem igazi munkának [...]. Minden más, amit aztán később, délután vagy este még írtam – kis vázlat, színes elmefuttatás vagy vezércikk a napilap számára –, már csak úgy fél kézzel, cigarettázva, igazi figyelem nélkül készült.” (Márai 2013: 19–20.) Negyvenéves korára így is „valóságos kis kézikönyvtárat” írt össze. (Az írógép, tudjuk, később is, mindvégig megmaradt fontos munkaeszközünek.)

Persze, az írógép pénzkereső eszköz is volt számára: Ahogy 1945-ös naplójában maga írja: „Mennyi fölösleget írtam én írógép birtokában azért, hogy legyen a két cselédhez való lakás és életforma.” (Márai 2011: II/71.)

A maga nemében paradigma-érvényű Szombati Sándor története is. Ő, mint egyik cikkében (Szombati 1960) megírta, 1935-ben Budapesten vett egy olasz írógépet (az élelmes kereskedő, bizonyos Schaeffer úr „rásózta”), de a gép bevált, évtizedekig társa lett. „Az írógép, leghívebb munkatársam, »társszerzőm«, ahogy Axel Munte tartotta, viharos életem tanúja és legnagyobb részét egyetlen bizalmasa, amelyen az oldalak ezreit kopogtam, s amelynek zaja oly kedves a fülemnek, egy negyedszázad óta mindenhova elkísért. Írtam vele hajón, repülőgépen, helikopteren, vonaton, autóülésen, erdők fái alatt, pincékben, padlásokon, számtalan lakásban, az enyéimben és másokéban. 1939-ben, hamis útlevelemmel menekültem Magyarországról, nem vihetttem magammal, drága apámra bízta, aki két hónap múltán utánam küldte.” Emigrációjában, Belgiumban a világháború alatt egyebek közt egy illegális magyar újság, a *Szabadság – Liberté* előállításához is használta: „ott véstem vele viaszlapokra Nyugateurópa egyetlen illegális magyar újságát”. S jellemző módon ez a gép sodorta veszélybe is: „Majdnem lebuktam miatta [...], mivelhogy egyszer – 1943-ban volt –, a horthysta magyar követség egyik ura, akivel véletlenül összeakadtam, a szemembe mondta: »Azt hiszi nem tudjuk, hogy maga csinálja azt az áruló szenny-lapot? Ne is tiltakozzék: megismertem írógépe betű-

it. Ilyen írógépe csak magának van Belgiumban...«” De a gép lett utóbb megdicsőülésének bizonyítéka is: „Öt esztendővel később a Belga Honvédelmi Minisztérium illetékes bizottsága előtt pedig vitathatatlan bizonyítékkal szolgált, annak eldöntésénél, hogy vajon ki szerkesztette és gépelte azt a bizonyos újságot, amelynek néhány példánya a háború alatt a londoni belga kormányhoz is átkerült.”

A maga nemében az írógép hatásos eszköz volt, aligha becsülhető túl szerepe.

10 Az írógép magyarországi elterjedése „szabad”, csak a kereslet s kínálat piaci törvényeihez igazodó aktivitás eredménye volt. Egy lehetőség, amelyet a technikai fejlődés alapozott meg s a modernitás dinamikája bontakoztatótt ki. Korlátot eléje csak az „anyagiak”, az egyének és intézmények költségvetése állított. Szimbolikus azonban, hogy a korszak zárása, Magyarország német megszállása e téren is változásokat hozott. A vészorkorszak idején az írógép mint pénzben megmérhető érték, s mint a kommunikáció eszköze egyaránt figyelmet keltett. Azokban a leírásokban, amelyek a „zsidó vagyon” intézményes eltulajdonítását, kisajátítását mutatják be, rendre föltűnik az írógép is. Ahogy egy internetes portál Zemplén megyéről írja (de más vidékekről is írhatta volna): „A német megszállást követően folytatódott az országos rendeletek következtetés érvényesítése. 1944 áprilisában intézkedtek a »zsidófajú egyének« fegyvertartási és viselési engedélyének visszavonásáról, a legtöbb településen a rádiókészülékeket, a kerékpárokat és az írógépeket is elvették tulajdonosaiktól.” Ez a gyakorlat, emberi vonatkozásain túl, szempontunkból, két vonatkozásban is fontos. Egyrészt, közvetve, jó jelzése az írógép széleskörű elterjedésének, másrészt mutatja e gép becsét; ahogy a fegyvert vagy a rádiót elvették, az írógépet is „őrizetbe” vették. A szó rögzítésének és megtöbbszörözésének eszközeként, médiumként veszélyt érzéltek benne.

■■■

Lengyel András (Békéscsaba, 1950): irodalomtörténész. Többek között Móra Ferenc, József Attila és Kosztolányi Dezső kutatásával foglalkozik.

Az írógép rövid története. <http://www.ugyvite-li-oroshaza.sulinet.hu/irogeptori.html>. (Letöltve: 2011. 01. 04.)

Babits Mihály 1926: *Szimfónia az írógép előtt*. Az Est, aug. 20. 7.

Babits Mihály 1928: *Versek*. 1902–1927. Bp.: Athenaeum

Balogh Gyöngyi – Király Jenő 1996: *Magyar románc*. Varrógéptől az írógépig. Filmvilág, 10. sz. 15–21.

Benczik Vilmos 2001: *Nyelv, írás, irodalom kommunikációelméleti megközelítésben*. Bp.: Trezor

Benczik Vilmos 2010: *Szövelés–írásszelés paradigma*. = Retorikai lexikon. Főszerk. Adamik Tamás, szerk. A. Jászó Anna. Pozsony: Kalligram, 1131–1135.

Címtár 1891/92 = Budapesti cím- és lakjegyzék. Hiteles adatok alapján. Szerk. Janszky Adolf. Hetedik évfolyam. 1891–1892. Bp.: Franklin-Társulat

Címtár 1894 = Budapesti cím- és lakjegyzék. Hiteles adatok alapján. Szerk. Janszky Adolf. Nyolcadik évfolyam. 1894. Bp.: Franklin-Társulat

Címtár 1896/97 = Budapesti cím- és lakjegyzék. Hiteles adatok alapján. Szerk. Janszky Adolf. Kilencedik évfolyam. 1896–97. Bp.: Franklin-Társulat

Címtár 1898 = Budapesti cím- és lakjegyzék. Kiadja a Franklin-Társulat. X. évfolyam. 1898. Bp.: Franklin-Társulat

Címtár 1899 = Budapesti cím- és lakjegyzék. Kiadja a Franklin-Társulat. XI. évfolyam. 1899. Bp.: Franklin-Társulat

Emlékkönyv = *József Attila emlékkönyv*. Szerk. Szabolcsi Miklós. Bp.: Szépirodalmi, 1957.

Finnegan, Ruth 1988: *Literacy and Orality. Studies in the Technology of Communication*. Oxford: Blackwell

Földényi F. László 1993: *A gépirólány esete a filmrendezővel*. Mauritz Stiller modernsége. Filmvilág, 8. sz. 30–34.

Gál István 1973: *Bartóktól Radnótiig*. Bp.: Magvető

Havelock, Eric A. 1986: *The Muse Learns to Write. Reflections on Orality and Literacy from Antiquity to the Present*. Princeton, N. J.: Princeton University Press

Ignóty 2010: *Túl az öferencián*. Válogatás Ignóty pszichoanalitikus vonatkozású írásaiból. Összeáll., a lábjegyzeteket, az elő- és utósztót írta Hárs György Péter. Bp.: Múlt és Jövő. (Múlt és Jövő könyvek)

Illés Endre 1970: *Krétaarjak*. Bp.: Szépirodalmi

Jálev = *József Attila levelezése*. Összeáll. H. Bagó Ilona, Hegyi Katalin és Stoll Béla. Sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta Stoll Béla. Bp.: Osiris, 2006.

JATC 1/2 = *József Attila: Tanulmányok és cikkek 1923–1930*. Magyarázatok. Írta Tverdota György. Bp.: Osiris, 1995

Jászi Oszkár 2001: *Jászi Oszkár naplója 1919–1923*. Sajtó alá rend. Litván György. Bp.: MTA Történettudományi Intézete

Kabdebő Lóránt 2011: *Mesék a költőről*. Szabó Lőrinc-tanulmányok. Bp.: Ráció

Kaiser Gabriella 1908: *A gépirás tankönyve*. Bp.: Lampel

KDlev = *Kosztolányi Dezső: Levelek – Naplók*. Egybe- gyűjt., sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta Réz Pál. Bp.: Osiris, 1996

Kelevéz Ágnes–Sárdy Jánosné 1983: *Babits irodalomel- méletének öt egyetemi előadása* Szabó Lőrinc le- jegyzésében = *Mint különös hírmondó*. Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára. Szerk. Kelevéz Ágnes. Bp.: PIM–NPI, 241–243.

Kelevéz Ágnes 1998: *„Egy jó verssor szent dolog”* Babits textológiai elvei és költői gyakorlata. Alföld, 3. sz.

Kosztolányi Dezső 1909: *Írók iskolája*. A Hét, 619–620. (Lehotai névvel jegyezve.)

Kosztolányi Dezső 1924: *Gépirókisasszony*. Nyugat, 24. sz.

Kosztolányi Dezső 1936: *A megvadult írógép*. Pesti Hírlap, január 26.

Kosztolányi Dezső 1999: *Nyelv és lélek*. Vál. és sajtó alá rend. Réz Pál. Bp.: Osiris

Körkérdés 1935 = *Szobrot a költőnek*. Kosztolányi vá- lasza. Színházi Élet, 1935. febr. 10–16., 7. sz. 13.

Krúdy Gyula 1925: *A kakasos ház vendégei*. Ady Endre éjszakaiból. Nyugat, II. 55–71.

Lex = *Írógépek*. Pallas Nagy Lexikona IX. köt. Bp.: 691–692.

Majeros Valéria Vanília 2002: *Tihanyi Lajos. Írásai és do- kumentumok*. Bp.: Monument-Art.

Márai Sándor 2011: *Teljes napló*. 1945. Bp.: Helikon

Márai Sándor 2013: *Hallgatni akartam*. Bp.: Helikon

Múzeumi tárgyaink. <http://home.hu.inter.net/ohgepi-ro/muzeumi.htm> (Letöltve: 2011. 01. 04.)

Nagy Endre 1935: *Móricz Zsigmond új regénye*. Ny- ugal, 7. sz.

Nekr. 1903 = Lukács Sándor 1869–1903. Pesti Napló, 1903. febr. 26. 8.

Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor szerk. 1998: *Szövelés és írásszelés*. A kommunikációs technológiák törté- nete Homérosztól Heideggerig. Bp.: Áron

Ong, Walter J. 1982: *Orality and Literacy. The Techno- logizing of the Word*. London–New York: Methuen

Ötvös Zoltán 2011: *József Attila még perfekt volt*. Író- gép. Sikerregények is születnek Erikán, de a többség már számítógépet használ. Népszabadság, máj. 6.

ÖV = *József Attila összes versei 1–2*. Kritikai kiadás. Köz- zéteszi Stoll Béla. Bp.: Akadémiai, 1984

Péter László szerk. 1984: *A Somogyi-könyvtár száz éve*. Könyvtártörténeti tanulmányok. Szeged: Somo- gyi-könyvtár

Rádics Károly szerk. 1985: *Móricz Zsigmond és Magoss Olga levelezése*. Bp.: Püski

Sára Péter 1983: *Babits Mihály legkedvesebb tárgya- i között*. = *Mint különös hírmondó*. Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésé- nek 100. évfordulójára. Szerk. Kelevéz Ágnes. Bp.: PIM–NPI, 389–404.

Schöpfung Aladár 1921: *Emlékezés Tóth Bélára*. Nyu- gat, 3. sz.

W. Somogyi Ágnes 1983: *„... külön tér... külön idő”* Ba- bits Mihály fényképei. Ikonográfia. Bp.: Népművelé- si Propaganda Iroda (Fotótéka)

Szabó Lőrinc 2001: *Vers és valóság*. Bizalmas adatok és megjegyzések. Sajtó alá rend. Lengyel Tóth Kris- ztina, jegyz. Kiss Katalin és Lengyel Tóth Krisztina. Bp.: Osiris

Szini Gyula 1918: Pesti Napló. = Budapesti Újságírók Egyesülete Jubiláris almanach. Bp. 114–122.

Szomaházy István 1905: *Mesék az írógépéről*. Bp.

Szombati Sándor 1960: *Munkatársam: az írógép*. Új Ke- let (Tel-Aviv), okt. 7. 13.

Tóth Béla 1903: 100 *Esti levél*. Bp.

Varga Katalin 2005: *„És ámulok, hogy elmulok”* József Attila-iratok. Összeáll., bev. Varga Katalin. Bp.: Pe- tőfi Irodalmi Múzeum

Vásárhelyi Miklós 2002: *A bilincsbe vert beszéd*. – sajtó- történeti tanulmányai. Sajtó alá rend. Murányi Gá- bor. Bp.: Irodalom Kft.

Blickensderfer
Typewriting Machines

Equal any of the high-priced machines in capacity and quality of work, and excel them in convenience. Practical, low-priced, portable, key-board machines. Have 84 letters and characters all on a type-wheel weighing less than one-quarter of an ounce.

No Ribbon. Writing always in sight.
Type interchangeable. Direct inking and printing.
Unequalled in manifold power.
Acknowledged simplicity of construction.
Most durable machines made.
Weight only six pounds.

EXECUTIVE OFFICE AND FACTORY: STAMFORD, CONN.
NEW YORK, 182 BROADWAY, CHICAGO, 185 LA SALLE ST.

Either Scientific or Universal Keyboard.
No. 7. \$50.00.

A FOLDTEKET VÁLJAL

AMERIKAI TÍPUSÚ ÍRÓGÉP
Legelőrendű referenciák.
Magyarországi értékesítők:
Steinberg Ármán
17. Széchenyi-utca 14. • Tel.: 104-10

A POLOSKA ÍZE

Borbély Szilárd *Nincstelenek* című műve regény.

Nagy műgonddal megírt, csiszolt, nem csupán a szerkezetében alaposan átgondolt, de a költői nyelv felől a prózaírásba igazán most átlépett szerző prózapoétikai megfontolásait is elgondolkodtatón, mondhatni: tanulságosan megmutató fikciós mű.

Mindezt azért tartom fontosnak mindjárt az elején leszögezni, mert akár a professzionális recepcióban, s még inkább az olvasói értelmezésekben bizonyosra vehető, hogy a *Nincstelenek*et nagyon sokan önéletírásként, de legalábbis önéletrajzi regényként fogják olvasni, besorolni. Ezt okozza a regény egyes szám első személyű megszólalása, a nyilvánvaló megélt-ség, az emlékek sokasága, a tárgyi világ leírásának ezer apró részlete, pontossága és a gyermeki nézőszög tárgyilagos, végtelenül pontos megjelenítése. Igen, Borbély regénye a szerző gyermekkorának élményeivel dolgozik, szinte szociografikus részletezésű és dokumentatív módon is értelmezhető nyelvi és életrajzi adatokat is tartalmaz abból a keményre csontosodott, és sokáig elásott anyagból, amit Borbély északkelet-magyarországi gyermekora, a falu és a tanya világa a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején jelentett. Ezt az anyagot nem csupán a nehéz gyermekkor, az óhatatlan elidegenedés, de a szülők életét lezáró tragédia okán is roppant nehéz feladat lehetett Borbélynak ilyen összetett fikciós művé formálnia.

Ám maga a mű, Borbély regénye nem erről, helyesebben nem csupán erről szól. Azzal a törekkel, homokkal, vályoggal, azzal az anyaggal dolgozik, annak a világnak a nyelvét forgatja, de nem egyszerűen arról beszél, nem ezért íródott.

Hangsúlyozom, a különbségtételt nem rangsornak tekintem: semmiféle érv nem szól amellett, hogy egy regényt értékesebbnek gondoljunk egy önéletírásnál, vagy hogy egy doku-

Borbély Szilárd: *Nincstelenek*
Kalligram, Pozsony, 2013

mentatív prózát műfaji meggondolások miatt hátrább soroljunk a fikciónál.

A *Nincstelenek* az elszámolás súlyos és megrázó kísérlete. A már-már elsüllyedt, de meg nem változtatható gyermekkor (és gyermekkorhoz kötődő kor, táj, világ) regénye, ami innen, ebből a korból és lélektani állapotból elsősorban az ehhez a zárványként hordozott világhoz kötődő viszonyt vizsgálja. Mondhatni: a *Nincstelenek* egy szociografiai eszköztárral (is) dolgozó lélektani regény, amiben a szerző nem kis bátorsággal és következetességgel el akar számolni a származásával, neveltetésével, terheivel.

El akarja mondani, ami elmondható, ha ugyan létezhet effajta elmondás. Maga a mondás is erős tett, még akkor is, ha az őszinteség nem esztétikai értékmérő.

Borbély nem felszámolni akar, hanem beszélni a mindezekhez fűződő viszonyáról.

Beszélni az akkori gyerekeknek, az időtlen történetben magára hagyottan ácsorgó mesélő-kisfiúnak a szüleihöz, a gépszírszagú, pálinkaszagú, cigarettaszagú apához, és a kendős, repedt körmű, kétségbeesett anyához való viszonyáról.

Ehhez viszont beszélnie kell önmagának, a tárgyi és nyelvi világát elhagyó írónak az akkori nyelvhez tartott viszonyáról. Borbély regényének egyik legnagyobb erénye az, hogy kétségbe vonhatatlanul érezteti: múlhatatlanul és emészthetetlenül léteznek az akkori szavak, éppen úgy, ahogyan létezik a mackónadrág és a szalmazsák, a Matador féregirtó por, a kivágott orrú, kinőtt cipő, a jumbó-sapka és a Dörmögő Dömötör is. Ehhez képest van a regény: az időbe süppedt szavakhoz, tájszavakhoz és gépiesen kattogó fordulatokhoz, bölcselkedésekhez és túl-

élésekhez igazított nyelvhez fűződő viszony könyve ez. A legfőbb kérdés: felmérheti-e bárki, hogy honnan érkezett, s végigtekintheti-e az azóta megtett utat.

„Micsoda fénybe?”, kérdezi Füst.

Micsoda fénybe.

Van-e jóvátétel? Van-e megbocsátás? Ne legyen semmi illúzióknak.

Borbély pedig így fogalmaz a regény létrejöttét értelmező esszéjében:

„Ám mire ezek az események bekövetkeztek, már rég elvesztettem velük a közös nyelvet, és beszélgetéseink inkább emlékezések voltak egykori beszélgetésekre. Beszélgetéseinket egyébként is a megkérdőjelezhetetlen szülői tisztelet és a hallgatás törvényét elfogadó gyermeki alávettség szelleme uralta. A szüleimet magáznom kellett és a körülményes *tetszikelés* megszólítást alkalmazni, ha nem akartam megsérteni őket; amire nagyon érzékenyek voltak. Különösen miután elvesztettem azt a közösséget velük, amelyet a sors és az életlehetőségek adta szövetség jelent. Nem tudom pontosan, mit gondoltak rólam. Azt hiszem, ők is árulónak tartottak, annak ellenére, hogy ők bujtottak árulásra, és még ha a szülői szeretetük diktálta feltétlen elfogadás jegyében védelmükbe vettek mások előtt.”

A *Nincstelenek* a nevelődéshez, a kívülálláshoz, és belőlük fakadóan az igazmondás lehetőségéhez fűződő kérdések regénye. Mélységesen és megrázóan hiteles, igazmondó mű, de, ismétlem: téved, aki önéletrajzként olvassa. Az igazmondás nem életrajzi kategória. Borbély regénye egy olyan visszaemlékezés, amiben a részletek pontosságához a létezés, az akkori köznapok esszenciális életrajza társul. Egy falusi kisfiú eszmélkedése révén a kívülállásába és reménytelenségébe zárt, céljaitól és gyökereitől megfosztott paraszti lét regényét alkotta meg az író.

Nem tagadom azt se, hogy elfogultan és meghatottan olvastam Borbély regényét. Gyerekkoromban, ugyanazon években, amiről Borbély *Nincstelenekje* szól, paraszti származású, s magukat már értelmiséginek mondó szüleim nyaranta hosszabb-rövidebb időre elküldtek anyai nagyanymékhoz, Vas megyébe, gondolom, az időre, amikor ők még nem mehettek

szabadságra, viszont már szünetelt az óvoda, iskola. A *Nincstelenek* olvasván súlyos erővel zúdultak rám az akkori élmények, a tárgyakról a szagokon át a szokásokig, sőt, a maga kettősségébe, a külvilág és a belső viselkedés ellentétébe merevült paraszti erkölcsiség számtalan különössége is. A gépállomás, a kocsmá olajos padlója, a söntréspult bádogszaga, a sorban állás a tejbeadásért a csarnoknál. A csikket tartó repedezett körmű ujjak. A tyúkok mohósága és a tömjénszag. De nagy meglepetésemre nem csak az érthető módon rengeteg azonosságot mutató tárgyi kultúrában ismertem fel ezeket a nyarakat, hanem a nyelvhasználatban is, annak ellenére, hogy a *Nincstelenek* északkeleti és a nagyszüleim nyugat-magyarországi faluja a lehető legmesszebb esett egymástól. A szófordulatok, a nyelv torzulásai, a tradicionális, a biblikus, a kocsmái, a hivatalos és az elemi iskolai nyelvhasználatból összevegyült, és az elhallgatással legalább annyira beszélő, mint a zárt alakzatokat használó, roncsolt paraszti nyelv a regényben és az emlékeimben teljesen azonosnak tűntek a számomra. Ebből persze meglehetősen könnyű lenne a szocializmusba fordult egykori paraszti világra vonatkoztatott nyelvszociológiai vagy szociológiai következtetéseket levonni. Borbély könyvét ebben az értelemben a személyes élményeimet nagy erővel előhívó műnek (is) olvastam, és úgy hiszem, arra mutat: a nagy egységesítések ekkora már, a hetvenes évek elejére, a nyelven keresztül tetten érhetően sokkal erősebben, áthatóbban működtek, semmint hittem volna.

A *Nincstelenek* egy északkelet-magyarországi faluban játszódik. Persze nem játszódik: van. Nézőszöge, beszédmódja a család második gyermekének, egy alig néhány éves kisfiúnak a monológia. Ahonnan és ahogyan ő látja a családot (Apa, Anya, nővér, kisöcs), a falut. A falun kívüli világot nem, hiszen olyan nem is létezik. Ez a nézőpont és ez a beszéd alkalmas a felsorolásra és tárgyilagoságra, az adott rettenet természetesként való elbeszélésére, nyilvánvalóan nem lehet alkalmas viszont azokra az értelmező-értékelő szándékokra, amelyek, különösen a regény második

felétől, egyre sűrűbben, olykor esszéisztikus betétként is megjelennek a regényben. Vagyis: a regény úgy beszél, ahogyan a kisfiú beszéde határozza meg, ám ez a beszédmód hol kiszóló, hol értelmező gesztusokkal bővül. Az eleinte főleg a nyelvhasználatra reflektáló kiszólások („mi úgy mondtuk”) a kívülállás/elvágódás/hovatartozás kérdéskörét vizsgálva, s az „ahhoz tartozó”, kompakt történeteket beemelő, legendáriumszerűvé váló részekkel érdekes prózapoétikai kérdéseket vetnek fel. Jellegzetes példa erre a töredékes családi eredetmítosz zsidósága-, románsága-, ruszinság-története, ahol a szinte népmeseivé stilizált mesélések egyfajta elmesélésként, valamely szereplő összefüggő beszédeként jelennek meg. Nem csak a regény (Borbély) sprőd, kopogó nyelvezete válik itt irodalmiasabbá (bármit is jelentsen ez), de a regény időtlen, vagy még inkább, időtlenségbe és mozdulatlanságba zárt jelenideje ezekben a részletekben nyílik ki, természetesen a múlt felé. Nem kérdés nélküliek ezek a betétek (prózapoétikai értelemben), s nem csak a szerkezet, a nyelvhasználat, de a falu világát egyébiránt metsző pontossággal a nyelvhez, kommunikációhoz (képtelenséghez) való viszonyával nagyon erősen megmutató ábrázolás is kísért mintha megbicsaklana itt. A szerzői szándék nyilvánvaló: a felszivárgó eredetmítoszok a maga antiszemizmusában és idegengyűlöletében teljes és bonthatatlan falu (paraszti lét) mögött elrekkentett világokat mutatja meg. A családról szép sorban kiderül, hogy nem csak a csúfolódásokban vissza-visszatérő zsidó származás, fatyúság, de a románság, ruszinság is ott van a gyökerek között, valahol a bibliai történetek és a boszorkányolási ráolvasások között.

„Tudjátok, hogy mi megvetettek vagyunk. Gyűlölnék bennünket ebben a faluban. Minden faluban utálnak. Ne feledjétek, hogy mindig vigyáznotok kell, mit mondtok, hol szóltok és ki előtt. A pártemberek gyerekei előtt hallgassatok. Ne is játszatok velük. Az a biztos. Hallgatnotok kell mindig. Nem beszélhettek senkivel. Nem játszhattok senkivel. Nem szabad elmondani, hogy kik vagytok. Nem bandáz-

hattok a többiekkel, a parasztyerekekkel, mert mindig ti lesztek a bűnbakok. A fekete bárányok. Mindig titeket fognak okolni mindenért”, mondja a regényben a kisfiú anyja.

Mindez együttesen folyton bővíti a kívülállás, a nem odatartozás élményét, azt az életérzést, ami egyszerre szenvedés és remény is az anya számára, s egyszerre rémület és egyszerre vonzó titok az elbeszélő kisfiú világértésében. Mégis: ezen eredetmítoszokkal együtt a történet ideje nyilvánvalóan a mozdíthatatlan jelen; egy olyan jelen, aminek nincsen se múltja, se jövőideje. A kisfiú gondolkodásának „szerkezeti” leképezésén túl éppen ezt az időtlen forgást, ezt az önmagába vissza- és visszatérő, időből kiszakított, reflektálatlan létezését mutatja meg Borbély a szinte már recitáló, s egyes motívumokat, néhol szinte bekezdéseket vissza-visszahozó ismétlési technikával. A közismert megállapításra, miszerint a prózaírás és a történetmondás az információ-átadás időzítésének a mestersége, Borbély poétikai értelemben így felel: ez a történet, ez a szöveg nem halad, hanem van, létezik. Nem valahonnan tart valahová, sokkal inkább körkörösén nő, felrakódik, mint a fogkő, mint a penész. Szerkezetével Borbély regénye így mutatja meg az ábrázolt világ egyik legfőbb jelentését: a zárványszerűséget, mozdíthatatlanságot, az időtlenséget.

Van, és nem mozdul, akár egy kisfiú ideje.

Végtelen és univerzális, hiszen az univerzum véget ér a falu határvidékén.

Ismétlődik és visszatér, akár a szavakban, akár a család hétköznapijaiban, akár a falu világát meghatározó rítusokban, a kocsmázásban és a temetési szokásokban, nem is lehet másként, mert ezek a rítusok azonosak az élés egyetlen ismert és lehetséges formájával.

A regény „története” tulajdonképpen elmond, de nem elbeszél. Ábrázol, és a reciklálással ebben az ábrázolásban nem csupán újabb és újabb részleteket mutat meg, összerázza és megforgatja a kaleidoszkópot, de a korábbi részletek újramutatásával mintegy a mozdíthatatlanságot és változtathatlanságot, mint adottságot, magát az időtlenséget képezi le.

A körkörös felrakódó világ a falu világa, amiben maga a létezés (annak elmesélése) az elemi élményekre bomlik le, hiszen egy kisfiú észlelésein át jelenik meg. A folytonos menés, a sietés, a kényszerű feladatok a gyerekvigyázástól a tojások begyűjtésén át az elalvásig, a végtelen távol-ságban magasodó felnőtt-világ, beleértve a „tetszikezett” Édesapát és Édesanyát, a legtermészetesebb gyerek-kegyetlenkedések a csúfolódásoktól a macskakínzásig, a szagok, az éhség, a pisilés, a fáradtság szinte ösztön-élményei, a hátrayként a pogány létre boruló vallásosság és a hivatalosan erőszakolt vörös drapériás ünnepek mind-mind ebből a nézőszögből jelennek meg. Az árvízi kitelepítés szinte szociofotográfiai képei éppen úgy egy gyermekmagasságú kamera állásából örökítődnek meg, mint a csigák és tyúkok, takonykenés és árokpart kivágott pillanatai.

Mindezekhez képest a regény befejezése (nem lezárása) az egyetlen, ahol az emlékezés mint elbeszélői mód megjelenik. Befejezés és eltávolítás is ez, kettős értelmű megoldás: Borbély, nyilván szándékosan, mégis jelzi a maga másik idejű nézőpontját az ábrázolt világhoz képest, s persze jelzi ezzel immár a kívülállását is. A befejezéssel mindez az univerzum egyszeriben le-tűnt világgá lesz – vagyis Borbély ki-mondja azt, amit persze tudva tudunk. Mondhatni, talán némi könnyebb-séget is ad, hiszen éppen ő, az emlékező valamennyire mégis kiszakadhatott abból az időből. Addig a regény mozaikossága, körforgása éppen olyan, mint a szájban forgatott, folytonosan rágott, de lenyelhetetlen, megemészthetetlen falat. Olyan, mint a málnaszemmel bekapott poloska íze. Se lenyelni, se kiköpni, de ha kiköpni is, minek azt már. Az íz ott van, kiöblíthetetlenül.

Onnantól, az emlékezéstől mindez megváltozik: az elbeszélő nem csak emlékező, de kívülálló, vagy éppen Borbély radikális fogalmazását használva: áruló lesz, aki immár kívülről néz vissza a falu, a család világára.

Néhány bekezdéssel előrébb azt írtam, hogy a költői nyelv felől a prózaírásba igazán ezzel a művével lépett át Borbély Szilárd. A két beszédmód közötti különbséget egyfelől az idő-

höz (a szöveg és a szövegben elmondott információk idejéhez) való eltérő viszonyban, illetve a szerkezetalkotásban látom.

A *Nincstelenek* nyelve a hallgatás felől teremődik meg. Nem csak abban az értelemben, hogy egy vélhetően sokáig csiszolt, s eleve nehezen kiszakadt szöveg ez, hanem abban is, hogy a hallgatás mint életparancs meghatározó az elbeszélő kisfiú életére nézve. A hallgatás, a nem feltűnés, a nem kiválás a túlélés záloga. A falu (a család) hallgatása a történetek, érzelmek, vágyak elhallgatása is. Nem is lehet másként, hogy ez a lecsupaszított, jelzészerű nyelv olykor aztán artikulátlan ordítássá változik: a hallgatás és ordítás ugyanannak az elhallgatásnak a két oldala. A tömondatok úgy kopognak, mint a nagy szemű eső, és a roncsolt, rögzült formájú szavak, félmondatok szinte elszakadnak már az eredeti jelentésüktől is. Egy bogárpáncél, egy csirkefej roppanása. A takony felszívása. Olyan ez a nyelv, mint egy fényesre és simára koptatott kapanyél, vagy ásonyél. Van, használatos.

Az anyáról a kisfiú például így beszél: „Mindig rosszkedvű, ritkán beszél. Sírdogál csendben vagy hangosan kiabál. Minden átmenet nélkül. Ordít, aztán meg nagy csend. Ez a csend a legrosszabb. Ezután akar a kútba ug-rani. Megy a padlásra kötéllel. Kapaszkodunk a nővéremmel a kezébe, szorítjuk a lábát, de kapálódzik, le akar rázni bennünket. De nem hagyjuk.

»Ésnyám, ne haljon meg! Ne hagyjon itt bennünket«, kiabáljuk. A nővérem is sír.

»Hagyjatok. Hadd dögöljek meg végre«, kiabálja.

A haza szerte, kibomolva, csapzott. Az arca könnyes és felpuffadt. »Hagyjatok, majd éjszaka úgy is megölöm magam, amikor alusztok«, mondja.

Különös vonása egyébként ennek a prózának, hogy a falu világához tartozó nevek (tájnevek, a falu határát jelölő nevek) mennyivel költőibbek, mint a létezéshez tartozó köznapi nyelv. Mintha létezett volna valamikor egy szebb és költőibb nyelv, aminek itt maradtak a horgonyai, cölöpei, ha más nem, hát a nevekben. Mintha a jelen nincstelensége ebben az értelemben – és hangsúlyozom, ezt a nyelvhaszná-

lat sugallja, nem a történet mondja ki – romlás volna, romlás egy valamikor jobbhoz, teljesebbhez, szebbhez képest. Mint ahogyan az is nyilvánvaló, hogy a múltat meg-megnyitó eredettörténetek nyelvezete is burjánzóbb, mesélőbb, ha úgy tetszik: irodalmiasabb, esszéisztikusabb, mint a hétköznapié. Igaz, ez utóbbit éppen ezért Borbély folytonos közbevetésekkel oldja, mondjuk így: visszarángatja a legendáriumokat a falu házai közé, legyen szó a zsidógyűlölet megjelenítéséről, a disznó-

szar ajtófélfára kenéséről („Egyébként Feri bátyádék csinálták”), vagy a család mítoszairól:

„A nagyanyád is tudott, a dédanyjától tanulta. Amikor mérges volt, mindig románul káromkodott. Másokat is románul mocskolt. Nagyon tudta mondani.”

„Mikor halt meg nagymamám?», kérdelem. »Egyéves múltal, öt éve se volt még. Málét törtünk. Este hazajöttünk a munkából. Lefeküdt és meghalt. Akkor már nem káromkodott. Dolgoztunk látástól vakulásig. Elfáradt. Meg elfáradt az élettől. A mi életünknek nagy sora volt«, mondja.”

„A Popescu-család volt Berken a pópacsalád. A Károlyi uraságék telepítették be őket. Berek kipusztult. A török meg a tatár kirabolt, az embereket legyilkolták. Nem volt osztán sokáig semmi. Akkor gondolták a Károlyiak, hogy hoznak be románokat. Hoztak tizenkilenc családot, köztük volt a Popescu család is. Avram Popescunak hívták az ükanyád szépáját. Ő volt a pópá.”

Úgy vélem, a *Nincstelenek* egyik legnagyobb írói érdeme ennek a lebontott, simára csiszolt nyelvnek a megteremtése. (Kevés olyan értelmezői mondat él ebben a nyelvben, ahol az elbeszélő [nem a kisfiú] reflektál a tárgyára: „A mese hihetetlen, mégis félelmetes. A kíváncsiak a kút közelébe merészkedtek, de belenézni csak az igazán bátrak, a vakmerők nem félnek. A felnőttek így védik a gyerekeket, ahogy őket is óvták, amikor még gyerekek voltak. Mert soha semminek se lesz vége. Ahogy a gyűlölet se szűnik meg soha. Minden hibát végtelenszer ismét az ember.”)

Ahogy a hallgatás nemigen tűr meg kérdéseket, úgy természetesen válaszok sincsenek. Nincsenek miérttek. Miért? Mert Ádám vízre szart, Éva meg felitta. Kiüresedett fordulatok, elferdített közmondások járnak csupán a válasszok helyett: egyébként meg mindenki tanuljon a saját kárán, okuljon a saját tapasztalatából, legyen az verés vagy más büntetés, bepiselés vagy a kiskacsák halála.

Nincsen történelem, nincsen ország, minden, ami lehetne, kívül reked a falu, kívül marad e létezés határain.

A hazugság nem hazugság, hanem jogos és természetes védekezés.

A hazugságot mindenki érti, hiszen ott van a fal az én és a külvilág között.

Nincsenek kimondott érzelmek, nyögések, kurjantások és hallgatások vannak. A test van a gondolat helyett.

A verés egyébként is a legpontosabb helyettesítése a szavaknak. A verésből az állat és a gyerek is ért. A verés jogos, hiszen mindenki veri azt, akit verhet, mint ahogyan az apák és nagyapák, anyák és nyanyák is verték, akit tehettek.

Majd még meg fogod köszönni.

Borbély másik nagy bravúrja az, hogy mindezt a rettenetet mint elkerülhetetlen természetességet képes ábrázolni. Vágyak persze vannak: az elmenés vágya, az evés vágya, a szex vágya, sőt, a gyerekekben még az olvasás és a tanulás vágya is, de ebből a körkörös világban lényegében nincsenek kivezető utak. Egy tyúk levágásában és tárgyszerűen leírt felboncolásában, szétszedésében olyan pontosan van benne ennek a létezésnek a könyörtelensége, hogy ahhoz nem kell hozzátenni sem-

mit, igaz, cserében tudni kell, hogy elvenni se lehet belőle. Az viszont remek, hogy Borbély még itt is következetes, hiszen ezeket a leírásokat – elvégre egy kisfiú beszédét halljuk – folyton szétszedi, és vegyíti vagy a játékkal, vagy egyszerűen a csapongással; mintegy modellálja egy kisgyerek figyelmének a működését. („Majd kapsz otthon», sziszegi a fülembé. Mi úgy mondjuk, otthol. Aztán otthol sírva ver a felmosóranggal. Szívja az orrát közben. A kézfejjével törli a taknyot. Ez a rongy a felmosóvödörben ázik mindig, hogy kéznél legyen, ha koszt, kiloccsanó moslékot, macskaszart kell feltörölni. Meg a ganét, amely a cipőnkéről potyog le. Ezért folyton bűdös a vize. A felmosóröngy a nővérem elszakadt mackónadrágja. Indigókék. Belül bolyhos. Jól megszívja magát, amitől nehéz. Anyám sosem csavarja ki rendesen, úgy ver vele. Nem fáj annyira, amennyire ordítok.”)

Ugyanígy használja a számokba fojtott menekülést is: a kisfiú számára mi sem természetesebb, mint hogy a valószerűtlen létezésben a prímszámokat találja meg minden megszámlálhatóban. A matematika rendszere szisztémát alkot a falu rendszerében, tehát egy másfajta logika létezése lehet a legkézenfekvőbb menekülés a totális világból.

Minden pontossága és tárgyszerűsége mellett Borbély regénye nem annyira a nagy feltérképező faluszociológiai munkák, mint inkább az életrajzi

motívumokra visszamenő, visszaemlékező művek, Konrád György gyerekkori éveit idéző könyvének, Polcz Alainé önéletírásának, Mészöly Miklós pannon szövegeinek a közeli társa. De, hogy elismételjem a legelső bekezdésben tett állításomat: nem a filológiai kimutatható fikció – nem fikció különbségek okán, hanem elsősorban a nyelv használata miatt.

Borbély ebben a művében, ebben a regényében mindenekelőtt a nyelvet, a falu, a család, a kisfiúi létezés nyelvét írja meg, és úgy hiszem, ez az, amivel prózaíróként a legtöbbet teszi.

Nem könnyű a tudása annak, ha egy felnőtt ember megérti, hogy azzal tehetne volna tán boldogabbá a szüleit, ha hasonul hozzájuk, annak ellenére, hogy látszólag az ő törekvésük is az volt, hogy a gyermekük más életű legyen. Nem könnyű ez a tudás, és felnőtt fejjel nem csak Borbély generációjának kellett ezt megértenie. Borbély Szilárd regénye erről a tudásról és az ehhez tartható lelkiismereti, szellemi viszonyról beszél.

Hasonulásról, kiválásról, árulásról és emlékezésről.

Roppant erős, kemény, bátor könyv.

■ ■ ■

■ **Kőrösi Zoltán** (Budapest, 1962): író, forgatókönyvíró, dramaturg. Legutóbbi kötete: *Magyarka* (Kalligram, 2013).

ZELEI DÁVID

Zsigerből vagy realistán?

Ha vad celebnyomozók (vagy kiadói marketingesek) lennénk, minden bizonnyal azzal taszigálnánk a potenciális magyar olvasót Roberto Bolaño felé, hogy elmondanánk: már Robert Pattinson is fotókkal dokumentálhatóan rajtakapták, amint őt olvassa, a nemrég nálunk is bemutatott *Szemfényvesztők* című filmben pedig Woo-

Széljegyzetek Roberto Bolaño: *Vad nyomozók* (Európa, Budapest, 2013) című regényének fordításához¹

dy Harrelson épp feltett lábbal bújja a *Vad nyomozókat* egy kanapén, miközben a nem kevésbé vad FBI-osok

rajtaütni készülnek csapatára. Mivel azonban eléggé sosem számítható módon szerényebb pozíció, az egyszerű irodalomkritikusé adatott nekünk, a magyar irodalomértést búvárolva kell azt a szerény örömmünket megosztanunk, milyen sok mindent leírtak már erről az immár tíz éve halott chilei génuszról a magyar nyomtatott és online sajtóban, mióta 2008-ban nálunk is megjelentek első novellái. Mikor 2010-ben az *Éjszaka Chilében* című kisregénnyel kezdetét vette az Európa Kiadó (reméljük, még le nem zárult) életműsorozata, rögtön minőségi életrajzok² és recenziók³ kezdtek feltűnedezni az interneten és a jelentősebb napi- és hetilapokban, s hamar kialakult egy olyan kritikus ireg (Csáki Márton, Dunajcsik Mátyás, Benedek Márton, Ficsor Benedek), amelyről világossá vált, hogy szívesen és minden alkalmat megragadva ír Bolañóról, gyakorlott hispanista számára pedig megrökönyödést keltően sok (nem mondom el, mennyi a szokványos, de segítségül: egy Bret Easton Ellis-könyv címe tartalmazza a megoldást) meglepően tájékozott nem-hispanista irodalmár beszélgetéseiből szivárgott fel beismerés angolul olvasott Bolaño-művekről. Ennek, no meg egy irodalmi menedzserként sem utolsó fordítónak, Kertes Gábornak köszönhetően, mire a második kisregényt (*Távoli csillag*) három évvel követve⁴ megjelent a mindössze ötvenesztendősen elhunyt íróidol egyik főműve, a *Vad nyomozók*, a magyar olvasó már átfogó ismeretekkel rendelkezhetett mind kalandos életpályájáról, mind életművéről, mind irodalmi kontextusáról. A 2000 és az *Irodalmi Szemle* hasábjain megjelent terjedelmes összeállításokban⁵ nemcsak egy műfajilag egyre szélesebb Bolaño-szövegkorpusz kezdett alakot öltetni a kiadás előtt álló kötet részeiből, versekből, novellákból és az infrarealista kiáltványból, hanem egy interjúval, egy *Vad nyomozókról* szóló tárcával és két tanulmánnyal az is kirajzolódni látszott, kiket tekint a chilei elődeinek (ezeket aztán recenziók sora bővítette), s hogy kik tekinthetők utódainak. A vele készített interjúban⁶ Bolaño maga beszél generációjának – vegyesen spanyol és latin-ame-

rikai – írói centrumáról (Juan Villoro, Rodrigo Rey Rosa, Javier Marías és a hozzá minden szempontból legközelebb álló Enrique Vila-Matas) és az őt ért francia hatásokról (felvillantja nagy idolját, Rimbaud-t, illetve Céline-t), Dörmötör Andrea igyekszik megtalálni a költő Bolaño avantgárd gyökereit,⁷ magam pedig a 2000 hasábjain a városi térben, a marginalitás iránti érdeklődésben, az erőszaktematikában, illetve a szenvtelen, letisztult angolszász prózastílusban jelölöm meg Bolaño és utódai főbb metaszempontjait.⁸

Ez az írás ugyanakkor az irodalomtörténeti feltárásoktól elrugaszkodva a kötet magyar fordítását veszi górcső alá, abban a ritka pillanatban ragadva szikét, amikor a fordító önként jelentkezik módszeres, problémaközpontú élveboncolásra. Lássuk, miről is van szó!

A fordítás folyamata, avagy töprengések a piszkozat mellől

A fehér holló ritkaságával vetekszik az olyan műfordítás, aminek elkészültét az olvasó lépésről lépésre követheti. Szerencsére számtalan példa van arra, hogy a fordító könyvismertetésekben vagy rövidebb-hosszabb előbeszélyekben kommentárokat fűzőn a regények, novellák, versek fordításához (izgalmas például érezni Goretity József kínjait, miközben az alliteráló mondatot soha papírra nem vető Dovlatov szövegében próbálkozik alternatívát találni arra, hogy „tizenhat tonna”), és internetszerte kiváló fordító-interjúkkal is találkozhatunk (az ekultúrán például tájékozott kérdezők faggatták életművéről Nádasdy Ádámot, Goretity Józsefet, M. Nagy Miklóst, Totth Benedeket, Kúnos Lászlót és még tucatnyi kiváló műfordítót¹⁰), ahol a megkritizált magyarítók sokszor reflektálhatnak is a csepűrágók fanyalgásaira (például Székely János arra, miért lett *Súlyszivárvány* a *Gravity's Rainbow* magyar címe¹¹). Az ugyanakkor sokkal ritkább, hogy egy készülöbben levő műfordítást fázisról fázisra követhetünk, a felmerülő problémákat még megoldatlanul

találva, a fordítót sokszor aktív fejvarkarón kapva.

Kertes Gábor, a *Vad nyomozók* fordítója ugyanakkor önként tolt magát a bonckés alá azzal, hogy a kötet fordítása folyamán felmerült kérdéseit, aggályait előbb saját, hallatlanul izgalmas blogján (mufordito.blog.hu), majd a Lazarillo Hispanisztikai Portálon (lazarillo.hu) is megosztotta olvasóival, sőt, a fordítás előrehaladtával kommentárokat is fűzött hozzájuk. A kritikai kiadások készítőinek álma az alkotói folyamatkövetés ilyen lehetősége: olyasmi, mint a Széchényi Könyvtárban eredeti, áthuzigált, fölírt, kommentált Kosztolányi-kéziratokra lelteni – csak Kertes javításai, töprengései pontosan dátumozottak, és elolvasásukhoz sem kell gyorsírásszakértő. További tiszteletkörik futása helyett ugyanakkor most, hogy kisült a cipő, ideje egybevetnünk a végleges megoldásokat ezekkel az ötletelésekkel.

Földrajzi nevek

Kertes számára szemmel láthatóan az egyik legnagyobb dilemmát a földrajzi nevek magyarítása (vagy nem magyarítása) okozta. Az első, Mexikóvárosban játszódó rész fordítása során az utcák, terek, sugárutak stb. esetében még valamelyest kézenfekvőnek tűnt számára a hagyományt követni, és a tulajdonnevet meghagyni, a köznevet viszont magyarítani (pl. Bucareli utca), mikor azonban a cselekmény helyszíne Izraelbe, majd Bécsbe tevődik át, az eredeti nyelven egybeírt, de magyarban értelemszerűen különírást megkívánó Kirchengasse, Rennweg, vagy Ros HáÁjin (itt a „Há” határozott névelő) fordításának lehetetlensége és több más, a szabállyal szembenálló ellenpélda a magyarítás elvetése felé kormányozta. Néhány hasonlóan „kozmpopolita” regény magyar változatának átfutása után úgy tűnik, a dilemma nem partikuláris, a megoldások pedig sokszor vegyesek. Benyhe János például Cortázar *Sántaiskolá*jában minden francia földrajzi nevet meghagy eredeti alakjában (Gare de Lyon, Rue du Sommerard, sőt Quai de Conti, pedig utóbbi eseté-

ben aligha mindenkinek egyértelmű, hogy egy dokkról van szó), de a második rész Buenos Aires-i részeiben már lefordítja a közneveket (General Paz sugárút).¹² Az angolszász regények szintén nagyban építenek az olvasó nyelvi jártasságára: az elmúlt ötven év általam vizsgált fordítói a számmal jelölt utcák kivételével (Hetvenhetedik utca) csaknem mind meghagyják az eredeti változatot (North Side, Park Avenue, Sutton Place, East River Drive), szinte csak Bartos Tibor nevezetes *Útonjában*¹³ találhatunk Grant utcát (sőt, Cape Cod helyett Cod-fokot, vagy New England helyett egyenest Új-Angliát), ami azonban, ismerve a Bartosban lakó örök dafkét (vö. az angol „sandwich” szó „rakott kenyérként” való fordításának meghonosítási kísérletét¹⁴), halvány meglepetést sem rejt. (Bartost is felülmúlni e kérdésben tudomásom szerint egyedül Nemes Krisztina Moncada-fordításai tudják, mert azok nemcsak a köz-, hanem a tulajdonneveket is magyarítják [Horog utca, Templom tér, stb.]; Nemes mentségére szóljon, egy elsüllyesztett [tehát a könyv szövegét térképként használva már nem bejáráható] aragóniai települést próbál a fordításokkal ismerősen falusiassá tenni a *Balkérről jött történetekben* és *A folyók városában*.) Úgy tűnik tehát, hogy a főszabály alól a beágyazottság rendszerint kibúvót nyújt: fordítóink feltételezik, hogy a francia és angol földrajzi köznevek befogadhatóak, míg például a spanyolok ismeretlenül hatnak a magyar olvasónak. Akár el is fogadhatjuk ezt az álláspontot, a fő kérdés azonban ettől még nyitott marad: feltétlen szükség van-e a köznevek magyarítására ezekben a szókapcsolatokban (hisz a szöveggörnyezetből mindig kiderül, hogy földrajzi névről van szó), és jó-e, ha így teszünk, ha a szabályt minduntalan áthágjuk a – meglehetősen szubjektív – meghonosodottság ürügyén?

E kérdéseket Kertes is feltette magának, majd hosszú vívódás után („gyűjtöm az erőt, hogy merjek szakítani ezzel az egyébként szerintem nem túl szerencsés szokással”¹⁵ [Kertes, II]) végül úgy döntött, céljait („Az én célom elvileg az lenne, hogy az olvasó tudjon tájékozódni, ha Mexikóváros-

ba kerül, be tudja járni az utcákat, helyeket” [Kertes, I]) az szolgálja leginkább, ha a regény angol fordításához hasonlóan mindent meghagy eredetiben. Aki olvasta a regényt, az tudja, hogy Bolaño iszonyatos, már-már ecói mennyiségű információt görget maga előtt, sok a név, a hely, a könyvcímekről már nem is beszélve, ami megremíthetné az olvasót – van ugyanakkor a bolañoi narrációban valami olyan könnyedség és sodrás, ami túllendít mindezek nem-ismeretén, a helyzeten pedig a földrajzi nevek sem rontanak: nem lesz tőlük kevésbé olvasható a könyv, viszont elkerülhetjük az olyan fordítási szörnyeket, amik a magyarítással a Parque de las Américasból (de las Américas-park? Amerikák Parkja?), vagy a Glorieta de Insurgentesből (Insurgentes körtér? Insurgenték körtere? Felkelők körtere?) keletkezhetnének.

Könyv- és filmcímek, idézetek

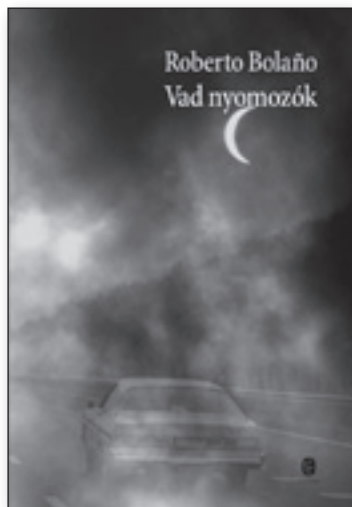
Természetesen nem lehet ugyanezt eljátszani a regényben szereplő könyv- és filmcímekkel, már csak azért sem, mert többet (bár nem túl sokat) közülük magyarra is lefordítottak. Kertes itt azt a megoldást választja, amit irodalomtörténetekben szokás: a le nem fordított kötetek címét meghagyja eredetiben, a lefordítottakét magyarítja, a külföldi, de nem spanyol nyelvű írók műcímait pedig – helyesen – az eredeti nyelven közli, nem, mint Bolaño, spanyolul. Ez egyedül akkor hat furcsán, amikor egy felsorolásban mindháromból akad (pl. a 128. oldalon francia, magyar és spanyol cím is feltűnik egymást követve), egyébként viszont egy kivétellel következetesen tartja magát a rendszerhez (a kivétel viszont fontos: az *Easy Rider* [402.], *Üvegigris* ide vagy oda, *Szelid motorosok*), és nem rontja az olvasásélményt.

Ami a rövidebb-hosszabb idézetek fordításait illeti, két helyen vetődnek fel komolyabb kérdések: mindkét esetben az első és harmadik rész narrátora, García Madero és a versek kontextusában. A sivatagi száguldás unalmában a tizenhét éves suhanc nem áttolja a legkülönbözőbb retorikai alakzatok definícióból viz-

gáztatni a két főszereplőt, Belanót és Ulises Limát, ezek között pedig az epanadiplosis is feltűnik: ez olyan alakzat, amiben a mondat vagy verssor első szava a sor (vagy mondat) végén megismétlődik. A spanyol eredetiben García Madero egy híres Federico García Lorca-vers, az „Alvajáró románca” (*Romance sonámbulo*) első sorával illusztrálja mindezt, mely így szól: „Verde que te quiero verde” (560.)¹⁶. Mindez magyarul Nagy László kanonikus fordításában így szól: „Zöld, szeretlek, zöld, imádlak”:¹⁷ inkriminált alakzatunk azonban ebben szemmel láthatóan elveszett, így felhasználása nemcsak alkalmatlan, de félrevezető lenne a *Vad nyomozók* olvasójának számára. Kertes itt nem próbálkozik a vers e sorának átíratával (megtette helyette Zalán Tibor „Lorca-átírat Kassákba” című versében¹⁸, mely – epanadiplosisokban bővelkedve – így kezdődik: „Zöld szeretlek Zöld / Zöld imádlak Zöld / Bárka ring a Ring a bárka / tenger fodrán Fodrán tenger”) vagy újr fordításával, inkább behelyez a szövegbe egy Miguel Hernández-verset („Lenne a kínom kisebb...”) András László fordításában, mely tizennégy sorban tizennégy epanadiplosist hoz, kiválóan szemléltetve az alakzatot. Szabad-e ilyen a fordítónak? Megítélésem szerint – ilyen esetekben – igen, ugyanis nem a Rába György által említett „szép hűtlenségről”, vagyis a nyugatos fordítói (átírói?/átköltői?) hagyomány folytatásáról van szó, inkább valamiféle „funkcionális hűtlenségről”: ugyanezt érzem akkor, amikor egy nyelvtörő alliteráció magyarításánál a fordító a játékoság átültetését (vagyis az alliteráció megtartását) választja a szó szerinti fordítás helyett (pl. Benyhe Jánosnak vannak ilyen megoldásai a *Sántaiskolában*). Mivel itt a szerzői szándék egyértelmű, Lorca és a románca használata pedig tisztán funkcionális, szemléltető, nem szimbolikus, Kertes megoldása célorientáltnak nevezhető: a szöveg (és az olvasó) semmit sem veszít, ellenben sokat nyer a cserével (az illusztrációs funkciót Hernández szövege még Lorcaénál is jobban betölti), márpedig ez minden fordítások legfontosabb szempontja.

A második érdekes esetben költőpalántánk egy Efrén Rebolledo-verset igyekszik zsendülő szexualitása látszóegéből (egy kiadás maszturbálás után) értelmezni. A versnek (eredetiben „El vampiro”) létezik magyar fordítása¹⁹ (ez az egyetlen Rebolledo-poéma, amelyről ez elmondható), de nem épp szöveghű, ami a García Madero-i olvasat-kísérlet során visszaüt. Tegyük hozzá: erősen kötött, abab/abab/cdc/ede rímképletű, igen ritka francia szonetttről van szó, ahol a két kvartina egy-egy jelzőkben túltengő, fordítógyilkos, igazi modernista mondat;²⁰ egy spájzban megbúvó költő nélkül nem ajánlott nekiugrani a fordításnak. A probléma ott adódik, hogy a szonett szótagökonómiája (a fordító Rebolledótól eltérően végig tartja a tizenegy szótagos sorokat) miatt Majtényi bizonyos szavakat átcsoportosított, máshol pedig, ahogy Kertes fogalmaz, „kissé szabadon fordított egy képet”,²¹ ami így a versnek pont abból a sejtelmességéből vesz el, ami García Maderót gondolkodásra készteti. A fejtorést okozó sor nyersfordításban így hangzik: „Míg kibontom sűrű gyűrűid” („En tanto que descojo los espesos anillos” [21.]); ezt a fordításban két részletben kapjuk vissza (Kertes is így idézi): „Hajad lazítva-bontva... zilálva fűrtjeid gyűrűit” (23.). A gond az, hogy Rebolledo eredetijéből nem lehetünk biztosak abban, hogy ezek a gyűrűk a hajzatra utalnak – ezt csak Majtényi egyértelműsíti nekünk: García Madero így joggal kezd azon tűnődni, ezek a kibontani vágyott sűrű (vagy bozontos) gyűrűk a szeméremszőrzetre, a vámpír hajára vagy (ad absurdum) „az emberi testbe vezető (...) sötétlő bejáratokra” (23.) utalnak: bár némi frissen olvasott szodoma-irodalom (Pierre Louys: *Aphrodité*) vezet e felé, de a gyűrű ánuszként való értelmezése (egyúttal a nagy kérdés fölvetése: „ezek ketten fajtalanokdnak?” [23.]) a spanyol szöveg alapján lehetséges, a Majtényi-fordítást használva viszont nem. Hogy oldja meg mindezt a fordító? Úgy, hogy egy másik, kétértelmű és megfelelően referenciális versrészletet („fekete rémem”) választ García Madero tűnődése elé,

ezzel megtartva az analízis értelmezés lehetőségét is. Újból kérdés azonban: szabad-e ilyen a fordítónak? Ha az újabb fordításelméleteket és -gyakorlatokat számba vesszük, azt gondolom, ebben az esetben nem, ez ugyan-

is a szép hűtlenség négyzetre emelése: maga Majtényi szövegének beemelése is az, ami aztán rákényszeríti a fordítót a hűtlen szöveggel való machinálásra, ráduplázva a ferdítésre. Kertes megoldása funkcionális aspektusból itt is érthető, de ebben az esetben – tudván tudva a dolog heroikus voltáról – célszerűbb lett volna egy költő segítségét kérnie a vers „megreparálásához”, vagy (mert versfordításba belemódosítani nem stílszerű, bár ebben az esetben bőven indokolható lenne) újrafordításához, így a vers és a regény egyszerre kerülhetett volna közelebb a jelenlegi fordítói normákhoz.

Beszélő nevek

Fontos és szintén változatos megoldásokat eredményező probléma a beszélő nevek: Bolaño kötetében egyetlen ilyen van, Piel Divináé, akinek nevét „Isteni Bőrként” fordíthatnánk. A beszélő nevekkkel alapvetően négy dolgot lehet tenni: érintetlenül hagyni vagy lefordítani őket, lábjegyzetben utalni jelentésükre, esetleg valahogy a szövegbe ékelni a megértést segítő pluszinformációt. (Van egy ritka, ötödik variáció is: Székely János *A 49-es tétel kiáltásában* a regényszöveg utá-

ni jegyzetpótlékban adja meg a sokszorosan poliszém beszélő nevek legfontosabb értelmezéseit.²²) Az esetet bonyolítja, hogy a kötet javarészt fikatív nevei között Piel Divináé *valós* (még ha művésznév is): aki felkeresi az infrarealista mozgalom honlapját, még fotót is láthat hatvanas évei beköszöntével immár nem épp hamvas bőrééről,²³ angol fordításban is olvashatja két versét,²⁴ láthatja a Youtube-on felolvasni²⁵ – a történetbeli halála ugyanis fikció, valójában jelenleg is Párizsban él és szobrászkodik. Az infrarealista költőnő, Guadalupe Ochoa (a regénybeli Xóchitl García) szerint²⁶ Bolaño egyszerűen csak irigy volt csáberejére, ezért csinált belőle a könyvben csalfa, biszexuális éhenkórászt, aki aztán szétronsolt fejével végzi a hullaházban. A mi szempontunkból ugyanakkor ez csak mellékes kérdés, sokkal fontosabb, mit tegyünk Piel Divina névvel? Kertes a fordításban érintetlenül hagyta, mert „semmiféle szerepe nincs” (Kertes, I), s annyiban egyet kell értenünk vele, hogy – főképp a luzofón irodalmak név-bűvészkedéseire képest (Saramagotól Agualusáig) – valóban kevés a szimbolikus töltet, regény egészére alkalmazható többletjelentés a nevében (sokkal több van, mondjuk, Ulises Limáéban vagy akár Arturo Belanóéban). Két esetben viszont az eredeti név meghagyásával szegényedik a szöveg, vagyis elvesz egy-egy jelentés a spanyolul nem tudó olvasó számára. Először, mikor a narrátor García Madero hitetlenkedve rákérdez, jól hallotta-e Piel nevét, az olyan természetességgel válaszol, hogy a költőpalánta egy pillanatra elhiszi, „hogy Mexikói Köztársaságunk távoli folyókanyarulataiban és mocsaraiban tényleg létezik az a bizonyos Divina család” (85.). Az eredetiben említett „familia Divina” (vagyis „isteni család”) létezésének felvetése és elhelyezése a mélyen katolikus Mexikó térképén egy divattrockista értelmiségi csoport tagjának részéről ugyanakkor olyan ironikus húrokat pendít meg, amiknek hangja a fordítás hiányában hallhatatlan marad. A második alkalommal egy morbid szövicc vész el: itt Albertito Moore utal rá, hogy a rendőrség által lekasabolt

Piel Divina „bőre már a legkevésbé sem volt csodás” (456.) („su piel ya no tenía nada de divina” [364.]), mikor a halottasházban azonosítania kellett. Mivel ezeken az eseteken kívül Piel nevének nincs különösebb jelentősége a regényben, és egy valós, nem módosított becenévről van szó, valószínűleg nem sokat nyernénk az Isteni Bőr állandó használatával (bár az amerikai fordító, Natasha Wimmer nem így gondolta, így nála Luscious Skinként szerepel), egy, a fordító által a könyvön fakasztott sebként értelmezett, elátkozott, rövidke lábjegyzet ugyanakkor játékba hozhatná az említett regisztereket, nem lenne tehát ördögtől való a használata.

Régiós nyelv, kornyelv, szleng

A regény fordítási szempontból legizgalmasabb kérdése ugyanakkor minden bizonnyal a régiós nyelv és kornyelv fordíthatósága, különösen pedig a szlenghasználat kérdése. Ahhoz, hogy ennek bonyodalmaival megérthessük, kicsit távolabbról (na jó, vagy ötszáz év távolságból) kell indítanunk. Adva van előbb egy, majd számos, neolatin nyelvét egy óceánon átvonszó hódító, majd gyarmatosító csoport (még ne nevezzük őket spanyoloknak, mert az anakronizmus lenne), akik szétszóródnak egy saccra tizenegy és félmillió négyzetkilométeres (csak viszonyításképp: mintegy 123 Magyarországnyi) területen. Homogénnek gondoljuk őket, pedig dehogyis azok: az Ibériai-félsziget különböző szegleteiből hozzák kiejtésüket (a déli Andalúziából a karibi térségbe, vagy az északi Kasztíliaiából Mexikóba), különböző kultúrát és egyben szókincset emelnek be a pezsgő városi (mondjuk mexikóvárosi) vagy a ritkán lakott vidéki (mondjuk dél-chilei) társadalmakba. Kevés nőt hoznak magukkal (az Archivo General de Indias katalógusa szerint az 1509 és 1559 között az Indiákra érkező mintegy tizenöt-ezer embernek csak mintegy 10%-a nő²⁷), így gyorsan keverednek a helyi lakossággal, ami nyilvánvalóan hatással van gyermekeik szókincsére, ők pedig majd a bevándorlók, vagy – s itt lép be a játékba a harmadik kon-

tinens, Afrika – behurcoltak újabb hullámaival lépnek házasságra (illetve annál lazább kapcsolatba...), tovább színezve a nyelvi palettát. Hogy mit eredményez mindez? Nos, leginkább egy olyan nyelvi mozaikot, ami nemcsak szakmánként, műveltségi szintként, szubkultúránként, de országonként, városokként és tájegységekenként is változik. Ennek megfelelően kellően multinacionális környezetben könnyen előfordulhat, hogy egy venezuelai kér egy szívószálat spanyol barátjától, kap helyette egy szál cigarettát, az egészet végigkövető mexikói társuk pedig csak röhög az egészen, szerinte ugyanis a venezuelai egy megbecézett férfi nemi szerv átadására invitálta meg szegény félszigetít – a *pitillo* szó ugyanis a három különböző országban ennyire különböző jelentéseket takar. Az ilyen, vég nélkül sorolható mókás nyelvi helyzetek előadásai sok spanyoltanárból csinálhatnak rocksztárt a gimnáziumi és nyelviskolai tantermekben, az általuk jelzett nyelvi heterogenitás egy magyar fordító számára ugyanakkor cseppet sem nevetető. Neki ugyanis egy birodalmi-nyelvi expanziótól mentes ország nyelvére kellene ezeket a félreértéseket, meg nem értéseket, vagy akár csak helyi ízeket átültetni, ami már a brit akcentust kifigurázó amerikai filmek magyar fordításait emlékeztetünkön végigpörgetve is túl sokszor végződik siralmas eredménnyel ahhoz, hogy bizakodással tekintsünk a feladat elé.

A chilei, mexikói, katalán és még ki tudja, milyen szereplők nyelvi szubsztátumainak egybeöntésén túl ugyanakkor az időbeli dimenzió is újabb nehezítő tényező: vajon egyáltalán elvárható-e egy húszéves időintervallumban játszódó regénytől az, hogy minden pillanatában ne csak a megfelelő nyelvjárást, de annak korhű szlengjét is visszaidezze? Többé-kevésbé arról van itt ugyanis szó, hogy egy negyvenes éveinek végén járó, régóta Katalóniában élő chilei író a kilencvenes évek végén megpróbálja visszaidézni (majd módosítani) húsz évvel azelőtti, egészen eltérő nyelvi, kulturális és történelmi közegben megtörtént mexikói kalandjait: bravúros emlékezet ide vagy oda, nem biztos, hogy ez száz

százalékban lehetséges. Ez azonban még csak a spanyol változat lehetséges defektje: mi van akkor, ha a hetvenes évek mexikói szlengjének kilencvenes évekbeli átiratát a 2010-es évek elején kapja kézhez átültetésre a magyar fordító? Milyen szlenget, kornyelvet használjon, melyikük idejéhez igazodjon? A cselekményéhez, annak papírra vetéséhez (vagyis a szöveghez), vagy a sajátjához? Kertes ezekre a nehéz kérdésekre egyértelmű (bár felváltaltan hibrid) válaszokat ad: „A hetvenes évek magyar »tolvajnyelvét« előbányászni szerintem hatalmas tévedés lenne, egy fordítás, különösen a mai kánon szerint, mindig a mának (és a jövőnek) készül, tehát ez nem opció. Az egészen aktuális, éppen születő szleng viszont nagyon visszásan hangzik, aki nincs benne az ezt használó szubkultúrában, az legföljebb a kontextusból jöhet rá néha, mi mit jelent. Földrajzi értelemben meg eléggé egységes a szlengünk, szerencsére nem is juthat eszembe, hogy Mexikót megfeleltessen mondjuk BAZ megyének. Tehát főleg a szleng örökzöldjeiből, a »mindenki« által értett, de még a fiatalok számára sem bénán hangzó szavakból építkezem. Kicsit kihevélt lesz így a nyelv, kicsit könyvízü, de azért messze nem akadémikus.” (Kertes, I) No de, akkor a hosszas felvezetés után: valóban ilyen szlenget kapunk? Kötetet elemző rövidkritikámban²⁸ ezt a területet emeltem ki Kertes fordításából, s némi árnyalással az eredeti és a fordítás szorosabb összeolvasása után is tartanom kell véleményem. Kertes szerencsés módon nem próbálja valamilyen tájnyelvvé (mondjuk, erdélyi tájszólással) érzékelteni a szöveg mexikóiságát, jól érzi, s legalább ilyen jól is adja vissza ugyanis az annak minden elemében lüktető urbanitást, a tónus pedig pont oly élő és üdítően fiatalos, mint a szereplők, s mint maga az oralitásra erősen alapozó szöveg. Bolaño nyelvi invenciónak magyarításai (pl. „Az a seggszörzálon csüngő szarcsimbók!” [403.] – ¡Pedazo de mierda pegada a los pelos del culo! [322.]) pedig különösen a mocskos szájú amerikai, Bárbara Patterson monológjai esetében érnek fel az eredeti mű ötletgazdagságával.

Hosszasan soroltam és sorolhatnám a régiós nyelv és a szleng magyartításának problémáit, van azonban egy, e heterogenitások leképezhetetlenségénél is mélyebben elhelyezhető nehézség: a kulturális különbségek-ből adódó fordíthatatlanság, amikor a művet befogadni igyekvő kultúrából egy adott jelenség teljesen, realitásként és fogalmilag is hiányzik, így értelemszerűen szó sincs rá. Olyasmire kell itt elsősorban gondolnunk, mint a politikai inkorrektség eltérő szókinccse, mely a más és más régiók eltérő kisebbségeiben, xenofóbiáiban, rasszizmusaiban rejlik. A mexikóiak ezerféleképp képesek lenézni őslakosaikat (miközben, mondjuk a turizmusban dolgozva, rengetegen az ő kultúrájukból élnek), dehonesztáló jelzőkre ugyanakkor nyilvánvaló okok miatt képtelenség magyar szavakat találni. A fordítónak ilyenkor a legjobb közelítés érdekében olyan kifejezést kell keresnie, ami, ha nem is ugyanazt a jelentést, de ugyanazokat a konnotációkat vonja magával a célkultúra nyelvében. Kertes több ilyen kifejezésen is eltöpreng: a *naco/naca* szóból (ami, mint a könyvben meg is magyarázzák, „a városba költözött urbánus indiánokat” [43.] jelöli meglehetősen sértő tónusban) végül nem *proli* lesz (Kertes, I), hanem *paraszt* – ami telitalálat, mert megvan benne a megfelelő lesajnálás, bárdolatlanság, és a felsőbbrendűsködő nagyvárosi nézőpontja a vidékről „feljövőkkel” szemben. Ugyanígy nehézséget jelent, mikor García Madero már említett, metrikai talalós kérdéseire válaszul a prosti Lupe mexikói argóval szívát vissza: itt az indiánra alkalmazott szlengre (*jincho*) kell magyar megfelelőt találni (csak hogy a szemantikai mező meglegyen: Salvadornál ugyanaz a szó az ostoba vagy a paraszt, Kolumbiában a részeges szinonimája); Kertesnél jobb híján *meszkaléro* lesz belőle, ami arra az áthallásra játszik rá, ami a magyar katonai szlengben a – perifériára szorítottságukban is párhuzamosítható – indián és a cigány megnevezései közt adódik (dakota, importindián, meszkaléro) – minden bizonnyal a maximumot elérve a kifejezés magyartításában. Ugyan- ebben a kérdezz-felelekben ugyanak-

kor a tolvajnyelv összetársadalmi érte-
hetősége többször is kifog Kertes-
en: nemigen képzelhető el olyan könyv-
faló tizenhét vagy huszonegynéhány
éves ma Magyarországon, aki ne tud-
ná, mi az a *hazavág*, *fuksz*, vagy *cidri-
zik* (e szavak jelentésére kérdez rá Lu-
pe García Maderótól vagy Belanótól,
akik nem tudják a választ, 708–709.),
ellenben van külön internetes fórum,
ami az eredeti szövegben szereplő, jel-
legzetesen mexikói *dar cuello* lehetsé-
ges jelentéseit vesézi.

Ahogy egy 764 oldalas klasszikus
esetében elvárhatjuk, e mégoly hos-
szas elemzés is csak a felmerülő prob-
lémák töredékére volt képes reflektál-
ni. Kötelességünk ugyanakkor a mik-
roszkóp alá vett sok kis csepp összessé-

gét, a tengert is láttatnunk: az ugyan-
is, hála istennek, ugyanolyan vadul
hömpölyög, mint 1998-ban, vagy
1976-ban: a *Vad nyomozók* 2013-ban,
magyarul is friss és magával ragadó,
nem kis részben a kitűnő fordításnak
köszönhetően. ■ ■ ■

■ **Zelei Dávid** (1985): hispanista, az ELTE
BTK történész doktorandusa, a Lazarillo
Hispanisztikai Portál (www.lazarillo.hu)
szerkesztője. Disszertációját a XX. századi
latin-amerikai identitásról írja. Irodalom-
kritikai és irodalomtörténeti írásai az *Élet
és Irodalomban*, a *Nagyvilágban* és az *Új
Forrásban*, történetiek a *Mediterrán Világ-
ban* és a *Világtörténetben* jelennek meg.

JEGYZETEK

- 1 Köszönöm Scholz Lászlónak és Szolcsányi Ákosnak a kritika elkészültéhez való értékes hozzájárulását.
- 2 Vö. pl. Benedek Márton: „Roberto Bolaño, a latin-amerikai irodalom megújítója”. *Litera*, 2010. aug. 24. <http://www.litera.hu/hirek/roberto-bolano-a-latin-amerikai-irodalom-megujitoja>.
- 3 Vö. pl. Dunajcsik Mátyás: „Iszonyú oázisok. Roberto Bolañóról az Éjszaka Chilében megjelenésének alkalmából”. *Magyar Narancs*, 2010. július 22. 36–37, Ficsor Benedek: „Most meghalok”. *Litera*, 2010. augusztus 6. <http://www.litera.hu/hirek/most-meghalok>, Csáki Márton: Az agónia nyelve. *Élet és Irodalom*, 2010. december 17., 20.
- 4 Mindkét kisregényt Scholz László fordította.
- 5 2000, 2012. november, 38–59, *Irodalmi Szemle*, 2013. április, 3–34.
- 6 Héctor Soto – Matías Bravo: „Az irodalom nem csak szavakból áll” Interjú Roberto Bolañoval. *Irodalmi Szemle*, 2013. április. 26–29.
- 7 Dömötör Andrea: „Realizmuson innen és túl” *Uo.*, 30–34.
- 8 Zelei Dávid: „Apa, fiaival”. 2000, 2012. november, 56–59.
- 9 Goretti József: „Fiktív önéletrajz – variációkban. Szergej Dvovlatov prózájáról”. *Jelenkor*, 1999/1. 52–56.
- 10 Az egész sorozat elérhető: <http://ekultura.hu/meta/sorozat/beszletek-muforditokkal/>.
- 11 Szalai-Burszán Balázs: „A jó matekos megoldja, és elvezi” (interjú Székely Jánossal). *Litera*, 2009. március 10. <http://www.litera.hu/hirek/a-jo-matekos-megoldja-es-elvezi>.
- 12 Julio Cortázar: *Sántaiskola*. Ford. Benyhe János. L'Harmattan, Bp., 2009.
- 13 Jack Kerouac: *Úton*. Ford. Bartos Tibor. Európa, Bp., 2009.
- 14 Vö. pl. Takács Ferenc: „Bartos Tibor (1933–2010)” *Holmi*, 2010/4, 529–533.
- 15 A Kertestől vett idézetek két szövegből származnak: „Barbár... nem, Veszett... nem, Dühös... nem, Vad nyomozók... nem, detektívek: a műfordító dilemmái” *Műfordítóblog*, 2011. július 26. http://mufordito.blog.hu/2011/07/26/a_mufordito_dilemmai, és „Megint a földrajzi nevek, meg ilyesmi (A műfordító dilemmái II.)” *Műfordítóblog*, 2012. február 16. (http://mufordito.blog.hu/2012/02/26/megint_a_foldrajzi_nevek). A továbbiakban, oldalszám hiányában a szövegbe ékelt zárójeles „Kertes, I”, illetve „Kertes, II” hivatkozásokkal utalok rájuk.
- 16 A spanyol idézetek forrásai az alábbi kiadást követik: Roberto Bolaño: *Los detectives salvajes*. Anagrama, Barcelona, 1998.
- 17 Federico García Lorca: „Alvajáró románca”. Ford. Nagy László. In: *Federico García Lorca összes művei*. I. kötet. Ford. András László, Benyhe János et al., nyersford. Benyhe János, jegyz. András László. Magyar Helikon, Bp., 1967. 327–329.
- 18 Zalán Tibor: „Lorca-átírat Kassábká”. *Irodalmi Jelen*, 2012/5. 57.
- 19 Efrén Rebollo: „A vérszopó”. Ford. Majtényi Zoltán. In: *Járom és csillag*. Válogatás, szerk., az előszót és a jegyzeteket írta Benyhe János. Kozmosz, Bp., 1984. 246.
- 20 A spanyol nyelvterületen a modernizmus az európai szecessziónak felel meg.
- 21 Kertes Gábor: „A műfordító eszköztára”. *Műfordítóblog*, 2011. május 12. http://mufordito.blog.hu/2011/05/12/a_mufordito_eszkoztara.
- 22 Székely János: „Jegyzetek gyanánt” In: Thomas Pynchon: *A 49-es tétel kioldása*. Ford. Székely János. Magvető, Bp., 2007. 191–198.
- 23 <http://pieldivina.infrarealismocom/>.
- 24 Jorge Hernández Pieldivina: Two Poems. (Ford. Brandon Holmquest) *Calque*. <http://calquezone.blogspot.hu/2009/02/jorge-herandez-piel-divina-two-poems.html>.
- 25 „Jorge Hernández y Piel Divina” y Guadalupe „Pita” Ochoa” <http://www.youtube.com/watch?v=rPLSYpdlv8o>.
- 26 „Guadalupe Ochoa: Honestidad Visceral” (Alejandro Hermosilla Sánchez interjúja Guadalupe Ochoával) <http://www.elcologuodelosperros.net/numeroinfra/infentregu.htm>.
- 27 Nicolás Sánchez-Albornoz: *The population of Latin America. A History*. University of California Press, Los Angeles – London, 1974. 66–67.
- 28 Zelei Dávid: „Nagy utazás”. *Élet és irodalom*, 2013. okt. 4. 21.

SZERELEM (This is Not a Love Song)

Nem, ez nem egy romantikus történet. De, ez egy romantikus történet. Egyrésztől igazam van, másrésztől szintén. Ugyanakkor mégsem, hiszen az *Édeshármás* nem egy *édes hármás* története. Bár a cím (és főleg a borító) alapján leginkább egy szerelmi háromszögről szóló történetet várna az ember (félrevezető mindkettő, de ezt most inkább hagyjuk), ennél azonban jóval többről van szó. Vagy inkább kevesebbről, attól függ, honnan nézzük.

Az *édeshármást* tehát egyáltalán nem *úgy* kell elképzelni (szerencsére), hiszen a történet nem szeretőkről szól, szerelmi háromszögekkel egyébként is tele van már a padlás. Szeretők, persze, vannak a történetben, de ők valójában nem is szeretők igazán, sokkal inkább szerelmesek (egymásba, önmagukba, akárkibe), de az is lehet, hogy egyáltalán nem is szerelmesek, csak tartozni szeretnének valahová, valakihez. Nehéz megítélni. A harmadik főszereplő ráadásul végképp kilóg a sorból, egyrészt, mert hetvenéves is elmúlt már, másrészt, mert olyan, mint egy rabbi, leszámítva azt, hogy nem az, de ettől még az ember veséjébe lát.

Nos, ez a majdnem-rabbi (reb Slojme) mindenekelőtt író tanítványa, Miklós veséjében mozog otthonosan. Talán túlságosan is. Miklós pedig, akinek a veséjében otthonosan mozog a majdnem-rabbi, szerelmes

Szántó T. Gábor: *Édeshármás*
L'Harmattan, Budapest, 2012

Sáriba, aki viszont nem igazán szerelmes, vagy a fene se tudja, mindenestre nagy valószínűséggel maga sem gondolta végig, mit is akar tulajdonképpen. Talán Miklós sem. Sári nem nagyon tud mit kezdeni Miklós vallásságával, inkább élni szeretne, amiért különösebben nem is lehet haragudni rá, Miklós viszont, ahelyett, hogy élne (és élményeket gyűjtene, mint minden valamirevaló író), inkább bezárkózik (vagy inkább bezárkózna, de nem hagyják) a saját kis világába, hogy zsidóként megtalálja a helyét az életben.

Ami nem is olyan egyszerű, pláne ember- (külvilág?)-gyűlölőként, ráadásul a holokauszt nyomasztó örökségével a háta (hátu[n]k) mögött. Van egy jelenet a regény elején, a barackokkal. Miklós és Sári éppen nyaralnak, valahol a Balaton partján, Miklós írni szeretne, persze nem megy neki, tulajdonképpen utaznának már vissza Budapestre, Sári pakol(na), de a szomszédok nem hagyják őket békén, mert a kertjükben lévő fáról nem szedték le a barackot. És hogy miért? „Benünket nem deportáltak, mint apádat, anyádat meg a nagyszüleidet [mondják Miklósnak]... de mi is szenvedtünk eleget. (...) Pesten, a gettóban vésztük át anyámékkal negyvennégy telét. Én gyerek voltam. Az utolsó nyolc napra csak egy üveg lekvárunk maradt. (...) Anyám naponta egy kanállal engedélyezett magának és apámnak. Nekem két kanállal adtak. És amikor az oroszok felszabadították a gettót, még mindig volt az üveg alján egy ujjnyi. Hát ezért.”

Elhagylak, elhagysz. Visszamegyek hozzád, visszajössz hozzám. Így megy ez, oda meg vissza, újra meg újra. Se nélkülöd, se veled. De együtt sem az igazi. Egymás nélkül meg pláne. Ilyesmik vannak (a könyvben is, az életben is), ha tetszenek, ha nem.

Az persze jó, ha van mellettünk valaki. Ha a szerelmünk az a valaki, az a legjobb. De ha „csak” egy „idegen”, akkor is. Néha egy idegen is több a semminél. Ha pedig egy olyan bölcs ember az illető, mint reb Slojme (aki valójában nem is idegen, különösen Miklósnak, de tulajdonképpen Sárinak sem), akkor szerencsénk van. Vagy nem, mert a legtöbbször csak púp a hátunkon. A Slojme-félékre egyébként tökéletesen illik a mondás: „Ha nem lenne, ki kellene találni”. De ki lehet egyáltalán találni ilyen figurát?

Szántó T. Gábornak többé-kevésbé sikerült. Én ugyan előző regényét, a *Keleti pályaudvar, végállomást* jóval végiggondoltabbnak érzem, különösebb problémám az *Édeshármással* sem volt. Hazudnék, ha azt mondanám, nem tudtam letenni, bevallom, időnként még untam is, különösen reb Slojme gyakran önismétlő, konyhafilozófiától sem mentes eszmefuttatásait, de szerencsére az unalmasabb részeket általában szórakoztató epizódok ellensúlyozták. Mondjuk az, amikor reb Slojme – öregember nem vénember alapon – elrángatja Miklóst csajozni a budapesti éjszakába; vagy amikor Sári egy amszterdami kirándulás alkalmával majdnem befizeti Miklóst az egyik kirakatban ücsörgő prostituált lábai közé; vagy amikor, hogy ne csak ilyen profán részleteket emeljek ki, Miklós és reb Slojme éhgyomorral kénytelenek végighallgatni az egykor volt főkantort visszaemlékezéseit, miközben az öreg jóízűen befalja előttük előbb a maceszgombócós húslevest, aztán a marhapörköltet tarhonyával, végül az almás pitét is.

Tartozni valahová persze mindenki szeretne. Miklós is, Sári is, reb Slojme is. Ki nem? Na, mindegy, mellékvágány. Elhagyni, elhagyatva lenni. Hol az előbbi, hol az utóbbi. Erről szól ez a regény. Önmagunk kereséséről, függetlenül attól, hogy zsidók vagyunk, vagy sem. Mert tulajdonképpen mind egy. Hiszen nem kell ahhoz zsidónak lenni, hogy ne találjuk a helyünket. Persze, zsidónak lenni sem (lehet) egyszerű. Vallásos zsidónak meg pláne.

■ ■ ■

■ Csöke Zoltán (1980), újságíró, kritikus.

